

HÍD

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

2

2

1969.

FEBRUÁR

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXII. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

161	Gál László TALÁLKOZÁSAIM ADY ENDRÉVEL
163	Bori Imre FÜST MILÁN II.
178	Maurits Ferenc ÖT FESTŐ
181	Böndör Pál ISMÉTLŐDŐ ZENE A VÉGTELENESEN
184	LADIK KATALIN VERSEI
187	Brasnyó István AZ OKARINA
194	Gulyás József A VÉN TAMBURÁS
200	Podolszki József — Vajda Gábor AZ ÁLLAPOTOS MENYASSZONY
218	Slobodan Selenić TANKOSAVA HALÁLA
240	Ladislav Mnačko HOGY ÍZLIK A HATALOM
257	Danilo Kecić VAJDASÁG MUNKÁSSÁGA ÉS A MAGYAR KOMMÜN
268	DISPUTA Saffer Pál FESZÜLÉS
274	SZEMLE Tomán László jegyzetei
278	Burány Nándor KRÓNKA

Képzőművészeti
mellékletünk:
Csáji Attila művei

TALÁLKOZÁSAIM ADY ENDRÉVEL

G A L L A S Z L O

Seyfert Ottó tanár úr sohasem tudta megbocsátani nekünk, hogy nem vagyunk gimnazisták.

Alacsony, fekete, nagyon-nagyon sovány emberke volt Seyfert Ottó tanár úr. Kopott, kifényesedett sötétkék ruhában járt és a szeme mindig tűzben égett. Akkor, sokáig, azt hittük, hogy az irodalom szeretete ég a szemében, pedig csak tudóvész volt. Azt is csak jóval később értettük meg, hogy ő nem miránk haragszik azért, mert csak reáliskolába járunk, ábrázoló geometriát tanulunk, és a latin meg a görög irodalmak helyett a francia meg a német nyelvekkel bajlódunk. Seyfert Ottó tanár úr önmagának nem tudta megbocsátani, hogy nem gimnáziumban tanítja a görög és latin irodalom nagy klasszikusait. Azt szégyellte, nagyon szégyellte, hogy reáliskolai tanár.

Az osztályban csak ketten voltunk, akiknek megbocsátott. A szorgalmas, tehetséges Kovács Andor volt az egyik. Tőle Bécsben búcsúztam el, 1920-ban, azóta sem láttam. Ő volt az önképzőkör irodalmi bizottságának elnöke, én meg az önképzőköré, az egészé. Összejártunk iskolán kívül is, együtt olvastunk a 'tananyag' íróit-költőit, és azokat is, akik kívül maradtak a tananyagban.

Ady Endre nem volt tananyag.

Azt hiszem Sinkó Ervin mesélte (vagy írta), hogy azért maradt az érettségien innen, mert Adyról akart beszélni. Nálunk is tilos volt Ady, őt nagyon nem szerette Seyfert tanár úr. A fülemben van a hangja:

— Fekete zongora, édes gyermekeim — szokta volt mondogatni —, mi az, hogy fekete zongora? Miféle vers az, hogy a fejem zúgása, szemem könnye, tornázó vágyaim tora a fekete zongora?

Vékony, ideges nevetése volt Seyfert tanár úrnak:

— A zongorának három lába van... Ennek a versnek egyetlenegy verslába sincs...

Es nevetett, nevetett. A fiúk is nevettek. Talán én is.

Nem tudnám megmondani, hogyan jutott Ady Endre a fülünkbe és mindenekelőtt a szívünkbe. Akkor már sok, nagyon sok Ady-verset tudtunk Kovács Andorral, és mert akkoriban — az első világháború harmadik évében — gomba módra szaporodtak a kicsinyke, szinte házi irodalmi körök, úton-útfélen Az ős Kajánt, A grófi szerűnt, de különösen a Proletár fiú versét és az Álmodik a nyomort szavalgattuk. Az utóbbiakat talán azért, alighanem azért, mert éhesek voltunk magunk is, és mert a közeli Liliom utca egyik híres vendéglőjében sohasem állt a dús asztalán a dús (háborús) náboboknak ürítetlenül a bora.

Láttam Ady Endrét.

Egy este, talán moziból készülődtünk hazafelé, és most már nem tudom, hogy melyikünk vette észre a nagy tükörablakon keresztül...

Ady Endrét láttuk meg a hajdani Balaton kávéház egyik asztala mellett.

Tilos volt a kávéház nekünk, de csak egy pillanatra néztünk össze Andorral és már benyitottunk. A hadi-kávéra volt elég pénzünk, hiszen diákjaink is voltak már akkor, kerestünk valamennyit. Belopakodtunk életünk első kávéházába, és jó messzire Ady asztalától, félénken és izgatottan leültünk, kávét rendeltünk, és bámultuk a költőt, akinek arcát — képeslapokból és karikatúrákból — jól ismertük.

Ady ivott, és természetesen nem látott bennünket.

Mi csak néztük, mi csak bámultuk, órákon át egy szót sem szóltunk. De bennünk — bennem legalábbis — zsongtak, búgtak az Ady-sorok. Igen, akkor már élt az ifjú szívekben, egyre hatalmasabban élt; az új időknék új dalai már ostromolták az iskolák falait is.

Hajnaltájt indultunk hazafelé. Azt hiszem, a pincérek szólítottak fel távozásra. Záróra volt, de Ady még nem mozdult.

Lefelé a Rákóczi úton, aztán meg a körutakon szó nélkül baktattunk Andorral a messzi Ferencváros felé. Tele volt a szívünk csordulásig. Otthon édesanyám nem nagyon örült ennek az éjszakának.

Azt szerettem volna megírni, hogyan lett Adyból Ady Endre. A tiltott, a kinevetett költőből — mindenki költője. Később lesz még, hogy egy-egy Ady-estén megostromolják a Zeneakadémiát, a szakszervezetek kultúrtermeit. De már akkor, a háború vége felé, már Ady Endre volt. Seyfert tanár úr nem tanította még, de már nem is gúnyolta. Recsegett-ropogott a régi úri Magyarország düledező épülete. Lángok csaptak fel a grófi szérűkön.

És eljött az Október.

Ady beteg volt már akkor, nagyon beteg. Még megírta Üdvözetét a győzőnek, még elmondta, hogy baljóslatú, bús nép a magyar Forradalomban élt s ránk hozták Gyógyítónak a Háborút, a Rémet Sírjukban is megátkozott gazok...

Ezt a versét nem szavazták. Ezt a versét sirták a két forradalom között. Ő már nem látta, ő már nem hallotta.

Még egyszer találkoztunk Ady Endrével.

A Nemzeti Múzeum előcsarnokából temették. Ott volt, nem túlzás, egész Magyarország. A Múzeum körút feketéllett a gyászolók beláthatatlan tömegétől. Mi, Andorral, a Múzeum előtt furakodtunk, és valamiképpen, máig sem értem, hogyan sikerült, Kunfi Zsigmond, az akkori kultuszminiszter háta mögött bejutottunk az előcsarnokba. Talán azt hitték az örök, hogy a miniszterhez tartozunk, talán, hogy a gyermekei vagyunk.

Egy hatalmas palma mögé álltunk... és a búcsúztatókra nem emlékszem, mert sirtunk. Zokogott ott mindenki. A mindig háborúellenes Ady az elveszített háború volt már akkor, a bizonytalan jelen, a homályos jövő. A prófétából — próféta lett.

Frázisnak tűnik talán, de az élő Adyval még sokszor találkoztam ezután is. A bécsi, a római emigrációban Ady-versekkel élesztgettük fogó hiteinket. Ady-délutánokat rendeztünk a szabadkai Munkásotthonban, és az elvtársak-barátok lakásain éjszakákon át olvastattuk, szavalgattuk verseit. Azt hittem, biztos voltam benne, hogy Ady Endre sohasem hal meg.

Most, halálának ötvenedik évfordulóján inkább csak abban bízom, hogy feltámad még.

Hiszem, nagyon hiszem, hogy még találkozni fogunk Vele.

IV.

Az Őszi sötétség többi darabja (összesen hat) az Arméniában feltűnt motívumokból épült, s mindegyik a világban kísértetjárást rendező borzalmakat idézi, s az Arménia-képzet egy-egy képét vagy felbukkant képzetét fejti ki s teszi teljes verssé. Együttesen viszont a versek az ős-képzet teljességén inszisztálnak, élükön a Tóth Árpádnak ajánlott Nyilas hava című versével, mely Füst Milán költeszetének antológia-darabja, egyben a magyar ős-versek egyik legremekebbje — különösége oly erős akcentusaival.

Novembert idéző vers a Nyilas hava, bár az elvagyódás motívumait is megcsendíti (különösen a zárótételben) az Arménia-képzetet idéző asszociációk futamaival:

... Jaj nekem! Hogy Perzsiába mogyek, avagy másüvé, messzi
vidékre,
S reggel elhagyom ezt a gonosz, kegyetlen várost, ahol annyit
szenvedék:
Ilyet álmodtam e ködös, őszi éjszakán... De jaj halaványan,
Sírván jön elém lelkemnek alázata újból...
S mint gyenge koró, amelyre leszállt az éjszaka baglya,
Gyenge a bánatos lélek és újból, újból lehanyatlík...

Ám e „ködös őszi éjszaka” objektivizált képe az, ami e verset mester-művé teszi.

Tételes a költemény, és a költő tétele nyomban az első versszakban megszólal. Ezek a sorok, éppen tételelességükkel, a vers képsíkjának alap- és erővonalát, tehát a vers-koordinátákat húzzák meg. A költő az ős fatális jellegén inszisztál, a tárgyilagos közlési mód, a tömondatok, amelyek az igékre helyezik a hangsúlyt, a versmondat hármas tagolásából születő hangulati hatás és melódia-görbe ugyanakkor a tény-szerűségnek fatális változtathatatlanságát sugallja, amit az ezeket követő két hasonló sornak a struktúrája tesz teljessé, függetlenül attól, hogy a második sor lágyabb tónusa oldja — érzelmességével — az első és a harmadik kegyetlenebb hangzatait:

Ősz van, korán sötétül és künn esik.
Vénül az idő s könnyei szakállára peregnek.
Magános a lélek! S ködös éjjeken át didereg...

Csak a negyedik sorban kap szárnyat a költő ecsetje, miután a „künn esik” „künn”-jével, melyet a „magános lélek” ellenpólusával erősített meg, a vers alapszíneit felrakta. Utána már gyors egymásutánban kerülnek őszi képre a színek, s bármerre tekintünk is, a szemünk előtt kibontakozó tájképen a zöld szín uralmát látjuk, melynek szinte egész skáláját felhasználja a vers három szakaszában. Tengerzöld az ég felhőzete és tengerzöld a szőlőfürt is. A felhők e zöldje alatt viszont „holtan fekszik a lélek”, a szőlőfürt pedig jószívű idegen lélek kezében van, aki a szellem „bús arca elé” tartja. „Boldogság-zöldnek” is minősíthetnénk az itt megidézett színt, nem függetlenül természetesen attól, hogy holt lélekről és bús arcról van szó, hogy a meghalni volna jó boldogság-gondolata sugárzik felénk ezekből a zöld színekből. A vers második szakaszában felbukkanó zöldek viszont már egészen más természetűek: a hidegség-képzet születik belőlük, amit a „holtan fekszik a lélek” sor megismétlése még csak erősít, és szinte jelzi, hogy egy fokkal ismét hidegebb van. Talán a legtöbbet idézett Füst Milán-i sorról van szó:

Zöld, hideg almákat hoz s ő is eszik...

Halálos ajándék ez az ős — hirdeti a vers, s a költői kifejezés e képzetnek egészen intim körét érintve csap át az objektivizációba, hogy a harmadik szakaszban már vadmacska szeméből villogjon felénk a vers konstans zöldje — immár megsokszorozottan is, hiszen „sok zöldszemű vadmacska” búvik a „gőzölgő szakadék tar bokrai közt”, s ezt a színt végül, a halálos fenyegetettség jelképeként, farkasszőr vöröse pettyezi. De zöld e versvilágnak fátyla is: „Karcú, égi lány” von arca elé benne „zöld fátylat”, hogy az előző motívumok, elsősorban a harmadik szakasz utolsó sorainak hasonlatában, antitezisüket kapják meg, amikor is a még zöld szőlőfürt a zöldruhás „karcú égi lány” melle-gyümölcsének képével azonosul.

S ebben a *zöld* megvilágításban válik Füst őszi tája irreális jellegűvé, a lehető legérzékletesebb konkrétsága révén absztrakttá és álomi tájjá, melyet a hajnalba érkező lélek kutató gondolata kalandoz be egészen a szemhatárig, ahol már „távoli erdők” lapulnak, s hallani véljük a vizek hangját, s az éjszaka vándorának lépteit az avaron. Künn és benn is ős van ebben a versben tehát, a világ és a lélek ősze üzen, amely valóságában kísérteties, kísértetiességében pedig valóságos — mindenekfelett Füst Milán oly jellegzetes költői effektusai kiváltotta benyomásként. Kosztolányi Dezső szerint Füstnek itt „gyengéd színei vannak”, s „az ős emléke és ize kísért”. Majd így folytatja: „A költő sűrít, az egész életet egy versbe, a sok emléket egyetlen szóba tudja belebúvílni”. De Kosztolányi figyelt fel a Nyilas hava második szakaszának első sorában megjelenő képre is, melyben a költő a hideg, zöld almákat emlegeti. Ez az a kép, amelyet Füstnek szinte mindegyik kritikusa megemlít, Karinthytól Vas Istvánig. Kosztolányi a költői önkény példái között tartja számon: „Önkényes képek ütik meg a szemet, melyek távoli eszmetársítás eredményei, vagy összehoz olyan

mozzanatokot, melyek térben és időben messze esnek”. Idézve a füsti sort, fel is kiált: „Micsoda régi látományok, elfeledett és megbéredt hallucinációk lehetnek ezek egy szőlőből, egy utcáról, egy képeskönyvből, egy lélek régi homályából...” Karinthy nemcsak a Füst verseiben megmutatkozó fényhatásokra figyel fel, hanem a vers árasztotta érzé-
kiségre is, hiszen még az „ős perszonifikált szelleme is eszik: zöld, hideg almákat eszik”. Vas István pedig a *Nehéz szerelemben* beszél arról a mély hatásról, amelyet e sor váltott ki benne, elannyira, hogy volt egy időszaka, amikor csak zöld almákat evett — költőhöz méltó gesztusként fogva fel Füst versének sugallatát.

Ezek a képzetek azonban a versnek második-harmadrendű képzetei közé tartoznak, ám a már idézett sor is bizonyítja, hogy a Füst-vers mikrokozmoszában a képen belüli rétegek feszításválságára kell első-sorban figyelni, az éteri mágneses térben mozgó vaskos valóságosnak a hatásaira, amely, mint már jeleztük, nem a másolás, hanem az előállítás, a kreáció nyomán született. Mindebből viszont az következik, hogy a *költői érzékenység* problematikája a fontos és nem a személyével esetleg kapcsolatban álló mozzanatok sora. S mi több: a versek az olvasó affinitását is mérik, s jelzik, a füsti pólusok között cikázó kép-villanásokra tud-e reagálni.

Ilyen tapasztalatokat kínál az Őszi sötétség harmadik darabja is, amely egyben Füst költészetének karakterisztikus vonásait még jobban előtérbe helyezi, példázva, hogy Füstnél a valóság (mint tárgyiasság) és a misztikum polarizálódik, hogy azután összhatásában költői szintézisként jelenjen meg. A részeg kalmár című verse ugyanis csak Ady-nak a Kocsiút az éjszakában című versével rokon — misztikus vonásaik rokonsága, sajátos karakterük révén. A misztikum különben sem idegen Füst költői természetétől, annál is inkább, mert szinte az objektív líraiság velejárójaként is felfogható, hiszen tapasztalhattuk, hogy amit „valóságnak” nevezünk, annak vannak misztikus és titokzatos vonásai is, éppen azért, mert az ember előtt még rejtve marad sok jelenség, s ezért kifürkészni és átlátni sem tudja minden vonatkozását. A belső szemlélet ekránján tehát az objektív lírikus, éppen azért, mert objektív lírikus, a dolgoknak és jelenségeknek egyszerű és felszínt érintő magyarázatával nem elégszik meg, de a maga vélt primitív magyarázata helyett meghagyja a valóságnak titokzatos-babonás mivoltát, és használhatja fel tudatosan (s elidegenítő technikája részeként) a költészet ősi mentalitásának megnyilatkozásait is — azt a naiv szemléletet, gyermekes lelkiséget, amely a világmagyarázatban a babonás és misztikus vonások felé tör ki, és naiv kozmogóniát revelál. Másfelől pedig a meghódított valóság tényeit és tárgyait nemcsak éles megvilágításban, hanem tényszerű voltában is prezentálja.

A részeg kalmár című verse az ilyen szemlélet szülötte, melyben a naiv, misztikusan babonás világlátás objektíválva van, s az olvasónak az a benyomása támad, hogy nem a költő lelkében él a világnak itt kirajzolódó képe, hanem ez a kép mintegy eleve adva van, s így szinte a világ természetrajzához tartozik. Félhomályban és ködben úsznak a dolgok tehát ebben a versben, s az akusztikai benyomásokon kívül csupán azt érzékeljük, amit a ködtakarón át-áttörő hold mutat meg, egy rembrandti megvilágítástechnika költői alkalmazásával, a sötétség és a homály árnyalásával, hiszen kétségtelenné kell válnia, hogy a vers

félhomályában babonás kísértetek bolyongnak, s annak kell realizálódnia, hogy az a világ, amely nappal józan és prózai arcát fordítja felénk, s szemérmesen elrejtí a másikat, azt, ami benne titok, valójában babonás és kísérteties, primitív mentalitású, s csak kivételes pillanatokban mutatja meg magát.

Görbe világ képe rajzolódik ki a különben józan és racionális kalmár monológjából, és a látás szögének ez a megváltozása teszi, hogy az őszi ködben fuldokló vidék nemcsak síkokra bomlik, hanem misztikus vonás-rendszerének részei is felvillannak, azaz, kiderül róla, hogy kísértetek lakják.

Életképként indul a vers, a költő nyers, naturalisztikus részletekben tobzódik, amikor az első sorokat írja, „meggörbitve” a valóság síkjait:

A ködben két banya szidott egy részegest.
S a köd fölött lassan haladt egy szép szekér.
S vitt két bohó parasztot; egy vaskos legényt,
S mellette ült a nyájas holdvilága...

A költői szóhasználaton egyelőre még a kedélyes naivság tónusa uralkodik: az öregasszonyok „banyák”, a parasztok „bohók”, a legény „vaskos”, a holdvilág „nyájas”. A második versszakban azonban már éles, átmenet nélküli kapcsolással felhangzik a részeg kalmár (nem kereskedő!) monológja, arról, hogy borgőzös lelkét démonok szállták meg és tréfát űztek vele. Ebben a monológban a valóság feletti valóság síkja készül, mert a költő egyfelől disztíngvál ugyan, de mindvégig megtartja kedélyes viszonyulását a látvány földiségéhez és vaskos valóságához, elsősorban a komikus ismérveit helyezve előtérbe, másfelől a részeg látomás reprodukciójában, különösképpen a paraszt-hold képvilágával (ez egy „kerek toronyból sandított rá” és „ki sem mondhatót mutatott neki”) Füst a világ „szürrealitásának” felfedezése vonalán indul el, hogy a vaskosat a költészet egébe emelve éterivé transformálja, anélkül azonban, hogy sterillé tenné, vagy hogy evilágisága jegyétől és benyomásától megfosztaná. Nyilván ezért tűnik a lehető legtermészetesebbnek, hogy a monológját mondó részeg is már kísértet volt, „magsűrűdött démon”, kit, monológját befejezve, „beszített a föld”, „és megitták a részeg, éji fellegek”.

A világ kétarcúsága — tragikus pátosza és komikája — a vers negyedik és ötödik szakaszában mutatkozik meg a legteljesebben, s ezekben a tragikus pátosz hangjai is felcsendülnek. S mi több: éppen ezek a versszakok Füst költői rekvizitumainak, kedvenc motívumainak foglalatjai is. Az egyik legerőteljesebb füstí versszakot olvashatjuk itt:

„Jaj, földdel van teli a holtak szája!
S kik ettek Szilveszterkor májat és diót,
És puttonyból kik ettek szép gyümölcsöket:
A lelkiük vízfeneéken alszik mint a hal...”

Két képzetkör sűrűsödött össze ebben a versszakban. Az egyik az évés-képzethez tartozik — emlékezzünk a Nyilas hava ama részletére, amelyben az ős „zöld, hideg almákat hoz s ő is eszik”. Kedves motívuma ez Füstnek, az életöröm kifejezésén túl már-már az élet tényét is jelenti világában, az életnek azt az oldalát, mely a gyönyörű vonatkozásaiból

állt össze, s a jóérzés képzetét idézi. A másik a lélek oly jellemző füsti látomásából ered, miként erre Epilógus című versében is felfigyelhetünk, mely többek között a halkán síró halottat festi, ki „nem ébredt fel másik életére s lelke, mint a csecsemőké — derengett”. A részeg kalmárban a lélek „vizfenéken alszik, mint a hal”.

Füst Milán verseinek konstans elemei kérdését kell itt érintenünk, az állandóságnak egy effektusát, amelynek azonban alig van köze a közhelynek nevezett jelenséghez, és sokkal inkább — egy-egy költői világon belül — az eposzok „állandó kifejezéseire” emlékeztető törekvések megnyilvánulásának fogható fel a XX. századi világlírásban, melyvel nyilvánvalóan összefüggésben alakult ki a strukturalista vers-elemzés módszere is. S ahogy Richards Eliot költészetében az allúziók technikájára utalhatott, s az „eszmék muzsikájára” hivatkozhatott, ugyanúgy kell Füst Milán költészetével kapcsolatban a konstans képek vissza-visszatérő technikáját emlegetnünk. Zárt, s aránylag nem nagy terjedelmű költői opusok esetében, s Füstté ilyen, elsősorban előnyei mutatkoznak ilyen vers-építkezésnek, különösen, ha nem veszítjük szem elől azt a tényt sem, hogy mégsem azonosságokról van szó, hiszen a fel-felbukkanó képek egyúttal különböznek is egymástól, s mindenképp az azonosság változataira kell gondolnunk, amelyek Füst egész életművét behálózzák, rendkívüli egységességének a benyomását kiváltják (előlegezve későbbi elemzésünket, hadd utaljunk arra, hogy Füst prózájának is megvannak a hasonló mozzanatai) és biztosítják. A vers mikrokozmoszának törvényei az életmű makrokozmoszában is reflektálódnak ugyanakkor, s éppen a versek e köre hívja fel a figyelmet a szituációazonosság füsti megjelenési formájára, amiként azt A részeg kalmár és az Egy bánatos kísértet panasza című verse közötti összefüggések bizonyítják. Ez a vers ugyanis szinte A részeg kalmár ötödik szakaszából nőtt ki, s akárcsak A részeg kalmár, A bánatos kísértet panasza is az objektív lírának sajátosan Füst Milán-i formáját képviseli.

Füst Milán verseinek e megoldási formájában, mint már jeleztük, a valóságnak és misztikus elemeknek, a nyers életörömöknek, az evésnek, a részegség képzeleinek, de a kísértetiességnak is jellegzetes összjátékát látjuk, s amilyen természetes, hogy a versekben mozgó alakok a földi örömök teljét idézik, ugyanúgy az is természetes, hogy kísértetek mondják monológjukat — nem annyira arról, hogy hogyan éltek, mint inkább, hogy hogyan haltak meg:

Mihály volt a nevem s a várfal alatt korcsmából jöttem
épp',
S útban valék éjjel után s ők elgázoltak engem,
S meghaltam ott, világos-szürke fellegek alatt,
S amíg a vidám kocsisok kurjongatása messi hallék:
S a téli fagyban elszállt póre lelke s most bolyong...

Ezek után nyilvánvaló, hogy az objektív líraiságból egyenesen következik, hogy a kísértetjárás, a szellemek világa — nemkülönben az ezek revelálta életérzés — a költő versében középkori kulisszák között mutatkozik meg, mivel a költői hely- és időváltoztatás, az alakoskodás (a koordináta-rendszerre építkező technika révén) kézenfekvő jelenség. Ezért varázsolhatja elének régi festmények ízeit és színeit, rajzolhat

középkori életképeket, tehát egy olyan világot, amelyben a misztikum még természetes velejárója volt az életnek, akárcsak a léleknek és a testnek az a polarizációja is, amelynek modern formáin Füst világlélménye is inszisztált.

Az Egy bánatos kísértet panaszában a legremekebb korai Füst-versek egyikét szemlélhetjük, ám nyomban arra is figyelmeznünk kell, hogy a vers, objektivitása ellenére, mégsem egyoldalú, függetlenül attól, hogy nyilvánvalóan Füstnek nem az volt a szándéka, hogy csupán egy részeg halálát fesse meg. A vers kapcsán éppen úgy lehet arra a tragikus véletlenre is szavazni, amit meséje sugall, mint arra az interpretációra, amely szerint a vers egy téli hangulat megörökítése, a *tél* élményének képpé szerformálása, amelynek vajmi kevés köze van a költő hétköznapjaihoz és az ún. valósághoz, minthogy téli színek, dallamok megragadási kísérlete, objektívizációja játszódott le. E szerint az interpretáció szerint a költő mintegy a vers epikus tükréből csalja elő és tükrözteti a tél-élmény visszfényeit, szólaltatja meg a lélekben felcsendülő dallamot, mit az első versszak oly szépen elénk varázsol:

Épp egy rigó fütyült a téli fán.
Gyönyörű volt a téli világ és eltöprengtem éppen:
Ki égeti vaj' a havas utak sárga tüzét?
S hogy sötét nyaram elaludt már s magasztos éji csendbe
Fült s a bús fenyők sötétje régen eltakarja...

Ez a versszak egyúttal arra is alkalmat ad, hogy idézzük Füstnek Emlékezés egy ifjú költőre, aki voltam című, 1927 januárjában keltezett írását, melyben Füst éppen e vers keletkezési körülményeire emlékezik, abban a hitben, hogy ihlete titkát leplezheti le.

„A kimondott tartalom felett álló” mondanivalóra hivatkozva mondja a maga költői énje boldog állapotát megidézve, hogy a vers neve-nem-volt dolgok felfedezését szolgálja, s a versírás folyamata, szerinte, egybeesett a felfedező gesztussal: „Ugyan nem tudja még, hogy mit fog írni, de hogy most valami néki tetszót fog kivetni magából, azt máris éri” — mondta egykori költői önmagáról, majd így folytatta:

„Ilyenkor csak a tempót éreztem én, a hangját, dalát, tónusát annak, amit írni fogok... S mi ebben a lényeg? Megintcsak ugyanaz: hogy az indulat dala volt annak a fiatal költőnek mindenkor a legfőbb vezérszólama... Hogy mi indította el bennem ezt a dalt? Ennek már nem igen vagyok a mestere... Az utcán hallottam egy szót — s hogy mi tetszett benne nékem? A hangzása-e, a hangszíne, vagy oly csodálatos világokat ébresztette bennem, ez az, aminek titkát, sajnos, akkor se tudtam felfedni magamban, ma sem tudom. Ha ma visszaidézem ezt a szent fontosságát életemnek, éppoly értetlenül bámulok a világba, ahogy akkoriban bámultak rám azok, akiknek e furcsaságot elmeséltem. Egy alkalommal például az a szó hatott rám ilyen ihlető erővel, hogy: rigó. Ebből származott egy egész vers, s ez így kezdődött:

Épp egy rigó fütyült a téli fán...

A rigó, tudjuk, sosem fütyül télen, már azért sem, mert vándormadár. De mit törődtem én ezzel... Engem is boldoggá tett, ha sikerült olyat hazudnom, ami tetszett nekem. Boldogan folytattam tehát:

Gyönyörű volt a téli világ, s én eltöprengtem éppen,
Ki égeti vaj' a havas utak sárga tüzét?

Vagyishát: játszani akartam én. A havas utaknak nincs sárga tüze. De én énekelni akartam. Szilajul és szabadon, ahogy az indulataim vezetnek, úgy. Hadd áradjon, ami áradni akar, s dagadjon az ária, s vigyen el engem olyan messzeségekbe — bárhova, ahova csak vinni akar..."

Füstnek nyilvánvalóan a részletek kapcsán volt igaza elsősorban, mert hiszen az ihlet munkáját neki éppen úgy nem sikerült kifürkésznie (bármilyen tanulságos is, amit mond) e vers vonatkozásában, mint ahogy egy Thomas Mann-nak sem sikerült megvilágítania *Doktor Faustus*a keletkezésének rejtélyét, hiszen csak a külső körülményeket érzékelhették, de az ihlet belső logikáját és rejtettebb arcát már nem. Legfeljebb az alkotáslélektan bűvárai hasznosíthatják az ilyen vallomásokat, az irodalom bűvara viszont, szembesítve a vallomást a művel, a kettő nem azonosságát állapíthatja meg, mert a mű gyakran közelebről sem azt hordozza, amit alkotója „bele akart írni”. De nem lehet célra-vezető az identifikációnak az a módja sem, amely arra kíváncsi, hogy füttyülhet-e télen a rigó, s hogy a havas útnak vannak-e sárga tüzei, hiszen akkor kétségbe kell vonnia a halott ember monológjának a lehetőségességét is, holott a vers koordinátaiban, a vers-logika sugallataiban és követelményeiben az ilyen megoldásoknak helyük van, s költői szükségként vannak jelen a versben.

Egy zengő tél benyomását hirdeti tehát ez a Füst-vers, szóról szóra azt éneklí ki, hogy „gyönyörű volt a téli világ”, és rendkívüli, valami páratlan pillanat gyümölcse, olyan csoda gyermeke, amely a télen néma rigót is megszólaltatja, aminek láttán azután a lélek csattogó dalba kezd. Csorduló életöröm a halál árnyékában — ez a verhangulat legközvetlenebb kicsengése, azokkal a hars gyönyörökkel egyetemben, melyeket az evés-képzet az élet tényével egyenlít ki. A vers „várura” „drága és habos húsú almákat eszik”, kinn a világban „dús szekerek” haladnak kofák „hideg zöldségeivel” — az ínyt csiklandozó boldogság képzeteként.

A Füst-vers lényege tehát az autonóm kép, amely a költő lelkében melengetett hangulatot árasztja. Az autonóm képet viszont Füst az objektivizáció segítségével állítja elő, *helyzetet* teremt, melyben a bárbar téli szenvedések ellenében, a „boros nagy bánat” ellensúlyozásaként, a „téli szerelem” áradó gyönyörét festheti, méghozzá olyan intenzíven, hogy feledni tudjuk a tél-képzetben, s a vers „szituációjában” jelenlevő halál-képzetet is. A vers túlzásai (ezekkel találkozik már az első szavaknál az olvasó) a lélek rendkívüli állapotának a felhangjaitként vannak a versben, s a „középkori” életképet természetessé és „időtlenne” is teszik. Költői természetrajzának objektivizáló, tehát a lélek rezdüléseket kivetítő technikáját őrzik az Őszi sötétség ciklusának versei, és ebbe a körbe sorolhatók a ciklus záróversei is, mint amilyen Az új szobrászhoz és az Egy beteg lélek búcsúja című költeménye. Az utóbbi azonkívül azért is érdekes, mert példázza, hogy még akkor is lehetséges az objektivizáció és az elidegenedés, amikor a személyesség, az első személyű vallomás előtérben áll, és az egyenes közlés, a bölcselkedő kedv szólal meg. A vers „beteg lelke” a magány, a kiszakadtság, egyszerűen a társadalmi idegenség bélyegével és terhével bolyong és mereng — ám ez a személyesség az objektív lírai magatartás

nagy mutatványaként, a harmadik személyiség benyomását kelti, a személyességtől távolabb kerülni látszik, holott egészen közel van hozzá.

Csodálatos és szubtilis képek, az érzékelésnek valóban néven alig nevezhető, de annál elevebb látványai — ezeket kínálja fel a vers, s a benyomások előtt szélesre kitárt kapujú lélek képe rajzolódik ki. A tenger „édes és végtelen”, a didergő szívet „napsütés melengeti” — egy bársonyosan langyos benyomás válik érzékelhetővé, ebben a mediterrán áramlatban egy szabad lebegést idéz a vers, s még fokozni is tudja a költő: a szél borzolta víz „zöld és zuhogó”, a hasonlattal pedig, amely a klasszikus költők tárából való, már-már homéroszivá válik a derű, s tetőzik a „zöld üveglap” képzetében. Majd változik a vers napszaka. Jó az est, a vers pedig a „kezdődő homály” képzetével telik meg, a lélek órája közeleg, s az előbb még nyílt és boldog tengeren (a jelzők megmaradtak!) a lélek már „kósza szél”. Majd a hajnal ideje következik, melyet „zengő szél” fürdet. Végül feldereng az idill lehetőség is (az utolsó előtti szakaszban), hogy végül a vers oly intenzív lebegés-képzetét a végtelen virradatba felszívódni lássuk:

Szegény! Ha még égnek sebeid: fürdesz e tűzben,
És lengsz a tűznek pirosló szárnyai közt...
És ott maradj éjszaka...
S várj, amíg a végtelenbe virrad...

A modern magyar költészetnek tehát egyik legkülönösebb alkotása az Őszi sötétség ciklusa, amely megkomponáltságával, tétéleivel — mert nyilván egy szimfónia vezérmotívumai jelennek meg az egyes versekben — egy élet- és haláltáncá válik. Ha programzenei analógiával élünk, akkor az Elvágódás, vagy a Magános merengés címmel képzelhetnénk el, amelyből az Ősz mélyhegedű-szólója, az elvágódás felfelsikoltó trombitái (Arménia), a ködbe veszés Walpurgis-éjszakájának tombolása (A részeg kalmár), az Egy bánatos kísértet panaszában az életkép-tétel tragikomikus hangzatai, majd ennek további variációi az Egy szobrászhoz címűben csendülnek fel, hogy az Egy beteg lélek búcsújában összefonódjanak, hiszen ez a vers mind a Nyilas havához, mind pedig az Arméniához vonatkozásai szálaival közvetlenül is kapcsolódik.

Füst Milán epodoszai sorozatában a Bukolika című alkotja a második ciklust, s amannak hét versét befutó komorabb tónusai ellenében, a Bukolika három verse a fénynek, az idillnek a képzetét énekli ki. A bukolika, műfaji megjelölésként is, az idillt juttatja eszünkbe, ugyanis a hellenisztikus költészetben a mezei élet boldogságának rajzaival telítődött meg ez a műfaj, s talán az első münépiesség volt a világirodalomban, hiszen városi kultúrával rendelkező emberek nosztalgiája szólalt meg bennük, azoké, kik sóvárogva idézik emlékezetükbe az egyszerű és természetes élet képeit, s látják a pásztorok életében a boldogság motívumát. Füst bukolikái is engedelmeskednek ezeknek a klasszikus intencióknak. A természetes életet idézik meg ezek a versek, és az idillikusnak kétségtelen jeleivel egy vidámabb barna szín futja be őket, melyek közül A szőlőműves című a legépebb, esztétikailag a legteljesebb. A megnyugvás verse ez: a „tiszta bölcsességet” sóvárgó lélek fest benne képet az őszről, melyben a Hattyú csillagkép van el-tűnőben és a Medvék ragyognak egy sötétülő kékség képzetének előtere

mögött, alant pedig a „hús”, tehát árnyékos domboldal képe rajzolódik ki szeszélyesen elszórt, fehér falú házaival a fekete venyigék között. Ez a fehérség vakít a versben, s a tiszta felhőtlen éjszaka világol, egy mármár nappali fényesség — a pihenés, a mámor, a vidám heverés ideje érik meg.

A költő a klasszikus megoldások szellemében dolgozik, különösen a vers utolsó szakaszában, patinát adva a látványnak, s ennek vonatkozásában transzformálódik az egész vers az örök emberi helyzet kifejezésévé, minthogy feltűnnek a füstí állandóságot jelző konstans motívumok is:

S tiszta éjjelen, mélyen a hold alatt repül
S fénylő, gyors felhőket űz az őszi szél...
...Magános gondjának vizében elmerül
Ki a súlyos fürtöt ó'ta...

A pásztor című bukolikus verse ugyanakkor a költőt a Tóth Árpád—Juhász Gyula versvilága felé közeledőben mutatja mind a mondatformákban, mind pedig a szonett-író magatartás jelzetében, ám pár versszaka azt is jelzi, hogy Füst át akarta törni a falunak a magyar költészeti hagyomány kialakította szemléletét, anélkül, hogy ez sikerült volna is neki, de a Radnóti pásztor-költészetében megcsillanó hatása mutatja, hogy kísérlete jelentősebb volt, mint ahogy azt A pásztor, opusának e szerény darabja, sejtetné. Különösen második és harmadik szakasza érdekes ebből a szempontból:

S a barna hegyről rég lejött a nyáj.
(Mint barna fejről göndör fürt lehull.)
S a nedves réten sír a vízmadár
S a pásztor botra támaszkodva vár.

Míg az éji falura a barna ősz
Kietlen csöndje ült; s már hús verem
Az égnek boltja. Melyre nesztelen
Szállong a sötét föld alól a gőz...

A pásztor ellenében egzotikus bukolikáját hirdető Tanító verse az idill ösztönzéseinek már termékenyebb hatását mutatja. Ebben a versben „Afrika lankáin nagy, lándzsás pásztorok űzik a délszaki vadkant. Félig meztelenül, dús bokrok közt, nagy léptekkel sisakos nép járja a hegyoldalt...” — példázva, hogy a bukolika képzetének radikális kiterjesztéséről van szó, s már a modern költészetnek és művészetnek „néger” sejtelve lengi be, mely majd a tízes évek elején a kubizmusban üli képzőművészeti diadalát, a magyar irodalomban pedig majd évek múlnak el, míg György Mátyás megírja a maga Hottentotta nótáját. Az egzotikum másodszori felfedezésének revelációi az ilyen kezdemények. Ha az első a „délsziget”-képzet volt a magyar romantika idején, ez a második a boldogság-motívumnak, az Éden-látomásnak valójában már hijával van, s talán az életöröm és egy élet-állapot kifejezése inkább. A Füst-vers egy afrikai vadászat leírását tartalmazza, s nem annyira önmagában érdekes, mint inkább a benne kifejezésre jutott törekvések miatt.

Bár nem tartozik szorosan a bukolikákhoz, szelleme, a természetes élet dicséretével, mégis ezek rokonává avatja a költő kis dalszerű remekét, a Tavaszi dal, vándordal című költeményét. Az alakoskodó, az elidegenítő formai megoldásokat érvényre juttató törekvéseknek mintegy összefoglalója ez a vers, s benne jól kitapintható a költői megoldásokban és látásmódban fellelhető dualizmus, egyfelől a való világ újrateremtett képében, másfelől az ezt a világot belengő hangulatban. Apró gesztusok leírásából születik a kép, amely fogva tartja azt az atmoszférát, amelyben a költő lelke majd megfürdik, s megfürödve tételszerűen nyilatkoztatja ki:

Föltettem életem egy lenge levélre
És én is elmegeyek, hová a szél sodor!...

Mert éppen e két sor révén derül ki, hogy a tavaszi szél képzete ihlette a költőt valójában, s hogy ennek a verse a Tavaszi dal, vándordal.

V.

Kardalai ismét csak a görög vers formavilágát revelálják, azzal a megszorítással, amelyet Füst fűzött hozzájuk, mondván: „E kórus alatt a drámai vers egy faját értem, melyet az elképzelt kar vezetője társai zenekísérete mellett elszavalnak nagy tömeg nevében, tehát objektíven szólván”.

S valóban, ezeknek a verseknek az „objektíven szólván” a legjelentősebb költői újdonságuk, mert bár nem jelentős versek (az utolsó kivételével), s nem antológia-darabok, a bennük mozduló törekvések elméleti érdekűségükkel vannak jelen a magyar lírában és esztétikai gondolkodásban. Az objektív lírának valóban Füstre vonatkoztatható formája készült bennük, s így joggal kereshetjük a szívnek azt a „tisza és magános” hangját, mely, „mint templomi csengettyű lézengő bánata”, olyan, s az áttételes visszaolvasás, rekonstrukció bonyolult munkáját kell elvégezni velük kapcsolatban, hiszen bennük a fogalmak klasszicista általánosítását találjuk: a gyászét, a halálét, a szerelmét, a csalódását, a kívánságét, a szerénységét — azon a gondolati síkon, amelyet kardalainak ötödik darabja így fogalmaz meg:

„...S ó mért kell élnem így
S éreznem: az életem s minden napom hogy híg mocsár
S irtózom tőle úgy, ha viszkető, hideg mocsárba esném?!

Mert csak így teljes a kör, tökéletes a zárlat, amely Füst panasz-dalait jellemzi, s mutatja, mennyire a maga személyén kívül tudja előállítani az olyan helyzeteket, melyekben ennek a „mocsár-életnek” siralma és bánata a világba kiáltódik, s megszólal a gondolat, hogy az ember számára vége a „bús bölcselemnek”, s hogy a költő a „bús részleteket éli” — egyértelműen fogalmazva meg világlélményének és látásának alapvető vonását.

Külön ki kell emelnünk A nő dicsérete című kardalának első részét, amely nemcsak erotizmusa miatt érdekes, háttérbe szorítva az evés-

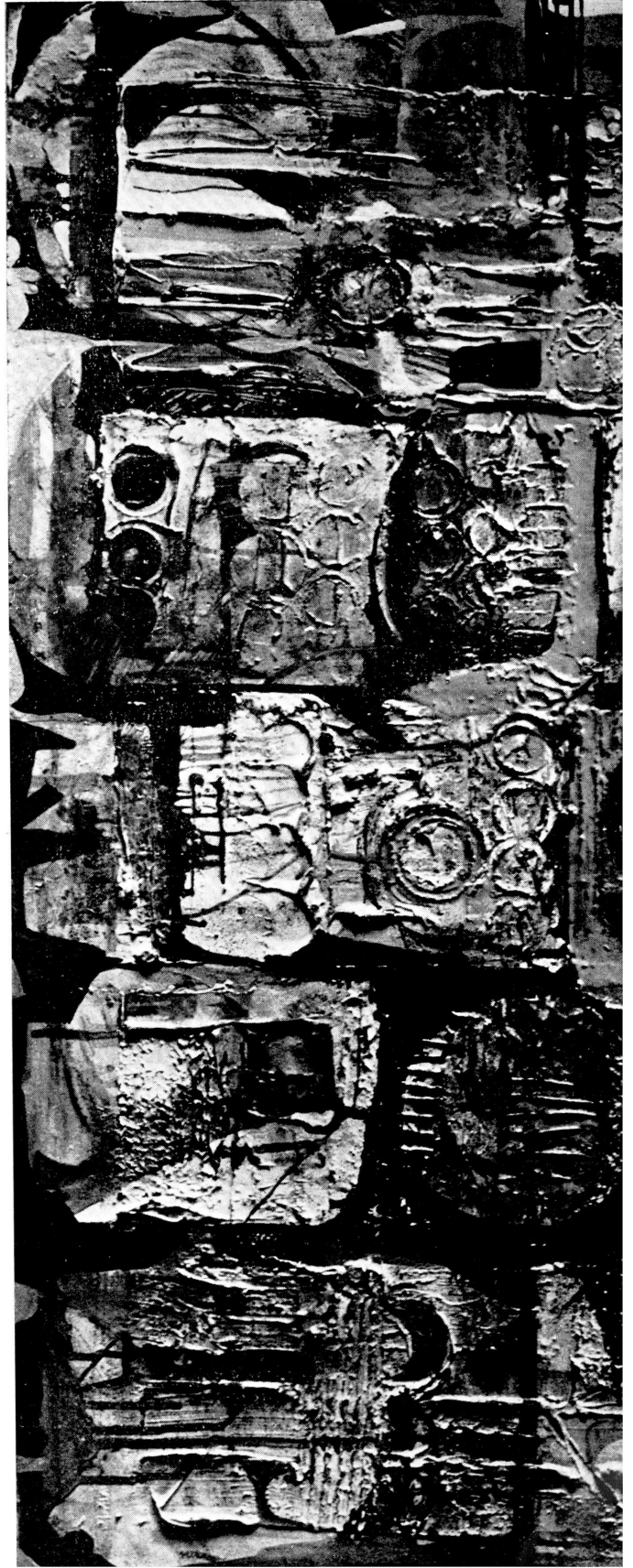

CSÁJI ATTILA kis ezüstvár

„A kép akkor kész, ha az idea már nem látszik rajta” — mondta Braque, tehát nem követhető az út, hanem itt van előttünk valami egész, valami kész, melynek nincs fejlődéstörténete. Csáji Attila képei készek. Készek abban az értelemben is, hogy ennek a festőnek nem világképe van, hanem világa. Világképre annak van szüksége, aki kifejezni akar, akit viszont a kifejeződés kényszere mozgat, aki kezdeni akar valamit az életével, teremteni kénytelen és megteremteni. Ebből az is következik, hogy világa nem ünnepélyes, hanem hétköznapi. A sok ezüst, a felületek rajza a legegyszerűbb vizuális képzetekre utal, de egyben narkotizáló jelkép is, mint az LSD, s a narkózis képes arra, hogy végiggondolni kényszerítsen: minek a jelkép, mi ellen a narkózis. A művész, aki nem a korában él, szórakoztató külön csupán. Ezt a köznapiságot viszont komolyan kell venni, mint a vitaminokat vagy a beatleket.

(Sík Csaba megnyitóbeszédéből Csáji Attila kiállításán)

C S A J I A T T I L A l á t o g a t á s

CSÁJI ATTILA üzenet

CSÁJI ATTILA ezüst pár

képzeteket, hanem annak a látomásnak ósképe miatt is, amelyet majd József Attila Ódája tesz halhatatlanná — képzettörténetileg nyilván nem függetlenül Füst versétől:

Ó játékos ujjaid, ó finom szived: picinyke serleg,
Ó lágy ágyékod s langyos, édes, leglágyabb hasad,
Ó fénylő fogaid: lágy, olvadó száj csiszolt, édes műszere,
S finom ereid: kék, felejthetetlen himzés drága testeden,
S ó finom belső szerveidnek egész ékes bársonytokja, te!!
S ó finom anyag te, sokkalta, sokkalta finomabb annál,
Ki téged szeret...

A Változtatnod nem lehet záróciklusát Füst elégiái képezik — ismét olyan versek, amelyek elsősorban a költői magatartásra, abban pedig az objektivitásra hívják fel a figyelmet. Most már tudjuk: az elégikus világhoz való viszonyulásról van szó elsősorban, szinte függetlenül a témától, hiszen ennek kvalitását lényegében a költői magatartás adja meg, s nem a téma jellege. Füstnél a karakterizálás ténye és tette szabja meg a témát és nem fordítva, hiszen olyan kevés variánssal dolgozik (ezért kell ismételtelen konstans elemekre és szituációra utalnunk), úgyhogy akár ugyanazoknak a helyzeteknek más-más felfogásban és megvilágításban való kidolgozását is kereshetjük nála, függetlenül attól, hogy kardalról, elégiáról vagy epodoszról van-e szó.

Bizonyítékként idézzük az apja emlékének ajánlott Elégiája sorait:

...Most itt éjszaka van, dereng a dombok alatt, Istenem,
sötétek az Idők!
Kicsit aludtam éppen, szunnyadt a lélek s elmúlt az idő
felette!
De jaj, nyomasztó a sötétség, nehéz az éj és gyötrelmes a
látás, amelyre riadt:

Sötét időknek árja zuhogjon! Szív megbékéljen! Lélek
elaludjon!
Ó rejtelmes éji időszak! S te bánatos alvó is ki messzi
rejtzel!...

S most emlékezzünk ódáinak azokra a soraira, amelyek a lélek borongásáról és a „rejtelmes éji időszakról” szólnak, vagy gondoljunk az epodoszok nem egy helyére (az Egy beteg lélek búcsúja címűben például), hogy érzékelhessük, Füst verseinek mennyire konstans elemét érintettük, különösképpen ha arra gondolunk, hogy szinte mindegyik versében a „szívig ható nagy magánosságról” van szó, amely megjelenési formáit változtatja csupán.

Alapszíneit kapjuk meg így költészetének, s bátran kacérkodhatunk azzal a gondolattal, hogy Füstöt költőileg tulajdonképpen ez a tónus foglalkoztatja, s a világ csak azért kell neki (s objektív költésének is ebben van a gyökere), hogy emberközéiben realizálhassa ezt a tónust, amelyben a „sötétek az idők” motívuma éppen úgy megszólal, mint ahogy megjelenik benne a „szunnyadó lélek”, a „könnyes szem”, a „naptalan, de fénylő szürkület” s az ebből kinövő túlvilág-képzet, s hallhatóvá válik a „nagy csönd”, mindezeket pedig összefoglalja az a kép, amely a költő elégikus magatartása mélyének üzenetét hirdeti:

„... Az idő sűrű, bizonytalan, fekete vízben lomhán
tovaúszik...”

(A sötétség)

Viszont feljebb, az „ember” világához már közelebbi szférában, egyben pedig a gondolati magra mutatón, ezt találjuk:

Változtatnod nem lehet. A világ dolgai,
Csak úsznak, úsznak ólmosan tovább.
(Sietve él az élő!) S nincs oly földrengés, oly fekete
forradalom,
Mely minket, nyolcszázezer fekete patkányt kihajtana a
lyukakból,
S feldobna minket a fehér naphoz közelebb,
S vinne ujjongva melegezni!...

(Gyertyafénynél)

A felszíni réteg az Ülven című versében kapott legegységelműbb megfogalmazást:

Nemes nagy játék zengett ám el itten...
Száz vágyam, szomjazó csapat, mely folyton inni kért
S elégedetlenül jajongott azért a csöpp, a csöpp víztér,
Mit pusztában lelve vittem
Gyöngé vezér nekik, most elűnt, itt hagyott,
Zajos lovascsatában elvonult előttem...
S már csak a finom, távoli neszőket hallom
És egyre több és több csend vesz körül
És még nagyobb csönd jön, jön és emel
S a fejem nagy búsan félrebillen és örül
A legnagyobb békének, mely hozzá már közel
S amelyet egyedül vár még e földi jók közül...

A Változtatnod nem lehet-ben tehát mindenütt ezekre a magatartás- és gondolatformákra és variánsokra bukkanunk. A versvilág felszíni rétege ugyan ismert a magyar költői hagyományból is (a *Nyugat* átlag-lírája ugyanis ennek adott alakot), Füst lírájában az alapvető az ilyen-től való különbözés: nála ugyanis nem ez a forrása az elégikus gondolatnak, hanem éppen fordítva: következménye inkább, mód, amely révén a gondolat, a hangulat kifejezést nyer. Nem ez szüli a gondolatot, hanem a gondolat szüli a magatartást, s ezen a vonalon standard, állandó költői elemeit hívja elő. Így van ez a Szőlőhegyen című versében is, amely amellet, hogy egy magatartás rajza, s felszínén a bukolikus intenciók láthatók, a Füst-versekben megfogalmazódott esztétikumnak a mintadarabját is jelenti („Most nagy fekete virággá nőtt meg a sötétség magja. Óriások a nap után még fáklyákkal rohannak ijedten, A világ szeme aztán végleg elborul...”), hogy benne az „eszméletlen túli világ határain” kívülinek az ostromára induljon, megragadva azt a hangulatot, amely költői kreációját szüntelenül foglalkoztatta.

Füst Milánnál az elégikus hangulat az élni és elmúlni oly ösztönző hatásának szülötte, ám az is jellemző, hogy a költőnél az elmúlásnak sokkal gazdagabb és aprólékosabb rajzát találjuk, mint az *élni*-nek, melynek motívuma elsősorban a merengés és a nem-lét fogalmilag is intellektualizmust reveláló körében maradt. Az intim közelség és az

objektív távolság versei egyszerre ezek az elégiák, s nem véletlen, hogy éppen ezekben szólal meg Füst „családi” motívuma is. Apját énekli meg Elégia című versében, Epigrammájában pedig nagybátyja alakját rajzolja. Pszichoanalitikus szemléletű anyag lehetne ez a két vers: szinte az egyetlen rés, amelyen át abba az intim drámába pillanthatunk, mi Füst szíve mélyén játszódhatott le, s az életidegenség, a boldogtalan magánosság magatartását alakította ki nála, a szeretet-hiányt tudatosította, elannyira, hogy majd látni fogjuk, ez lesz az a gondolat, amely egész írói pályája tengelyében áll. Apja alakjában a „szemrehányó szem” kísérti, nagybátyja pedig a versben „gazdag és gonosz-szívé”, anyjáról szólva pedig azt a nőt idézi, ki „húsz éve nem énekelt már”. Az életmű gazdag motívumköreinek, de e motívumkörök szoros azonosságának is megtaláljuk magyarázatát e két versben. A versek azonban többek is az itt jelzettekénél: halál-gondolatának a kifejezései többek között. A halálról szól bennük, amely az élet felé mutat, alkalmat adva az összegezésre, amit a Verseim rendezésekor című versében így fogalmazott meg:

Akit szerettem, rosszul szerettem,
Akit szerettem, hiába szerettem,
Barátaimat mind megúntam,
Sokat beszéltem, kevés pénzt szereztem...

Annál is inkább hivatkozhatunk erre a versre, mert az itt idézett gondolatot és felismerést kell a pályakép összegezésekor is felelegetnünk, hiszen életműve bontakozott ki az élet mechanizmusának e képletéből, s Füst rendkívüli irodalmi jelentősége is ebből a szempontból mérhető fel, hiszen ő volt az, aki meglátta és érzékelte e motívum modern filozófiai és esztétikai következményeit, az elidegenültségből pedig esztétikai kategóriát és kvalitást tudott kicsalni és teremteni — miközben az egzisztencializmus, az abszurd dráma felé közeledett. Nem egysíkú, szimpla filozófia vallatja „eskü alatt” a holtakat arról, hogy „jó volt-e élni” (Gyertyafénynél), hiszen korunk kérdései közül is éppen ez a központi az ember szempontjából. Ady tudott még ilyen kérdéseket feltenni verseiben, ám az övé alapvetően a „mit is jelent élni?” problémája volt.

Füst kategóriái mások (nem véletlen tehát, hogy Ady szélességben terjeszkedett, s motívumainak rendszerét építette ki). Ő mélybe akar hatolni, s éppen ezért kevés variációval dolgozik. Nyilvánvalóan tehát felelete is csak egy lehet: az élet nem jó, de „változtatni nem lehet” rajta, az ember „halálra szánt”, és éppen ezért lidércekkal barátkozó, valóságos időszaka az „éjszakai óra”, mely az álom és az ébrenlét határán egymásba játszatja a dolgokat és tárgyakat, hogy megvalósítsa, mit A sötétség című versében „nappali kinjáról álmában beszél” lehetőségének nevez, aminek következtében mindent eláraszt az „idő sűrű, bizonytalan, fekete vize” — alakot kap az az élmény, amely Füst költészetének legszebb látomásait hívta elő. Csak az elégiáiban olvasható fragmentumokból is összeállítható lenne egy kis antológia, Füst költészetének ékköveiként (Elégia, Ülven, Szőlőhegyen, Hajó megy el, A sötétség). Bizonyítandó ezt az Elégia nagy ívű képét idézzük, egyikét a legjellemzőbbeknek:

Most éjszaka van, dereng a dombok alatt, istenem,
sötétek az idők!
Kicsit aludtam éppen, szunnyadt a lélek s elmúlt az idő
felette!
De jaj, nyomasztó a sötétség, nehéz az éj és gyötrelmes a
látás, amelyre riadt...

Nem lesz véletlen, hogy az Elégia: búcsú mesterségemtől! című versében nemcsak azt írja le, hogy:

Végre is versem: légy te az utolsó!
Mondd meg a lányoknak: csak őket szerettem!
S hirdesd még egyszer; hogy sokat szenvedtem én...

hanem azt is, ami költői szerepének a lényegét jelenti, éppen az olyan látomásokhoz kapcsolódóan, mint amilyen Elégiája fentebbi részlete is volt:

Őrizni az éjt s mutatni az éjféli rémes időket
Mulató szemeknek!...

Az ilyen költői program feltételezi, hogy a füsti vers esztétikuma az éjszakának és az ősznek a képeiében fog elsősorban megjelenni — azokon az érzéki és gondolati területeken fog realizálódni, amelyek az ember életidegenségét hirdetik — nemcsak külső formákban, hanem a lényegét, az esszenciát megragadó módon, az egzisztencia verseiként.

VI.

Az Aggok a lakodalmon című egyfelvonásos sorstragédiája a versek világából már jól ismert élet-zárlat működését mutatja meg — példázatként elsősorban, hiszen a sorstragédia kritériumait már nehezebben lehetne erre a drámai szövegre alkalmazni. Tehát inkább a drámai vers problémáival állunk szemben itt, mint a tragédiáéval, annál is inkább, mert tulajdonképpen a versek hordozta problémák és helyzetek antológiája, de kísérlet is, hogy egy cselekményesebb formában és színyszerűbben fogalmazza meg az életidegenség problematikáját — eljárásva közben versmotívumainak fűgáit is.

A dráma az éjszakának ugyanabban az ihletkörében fogant, mint amelyben a versek nagy látomásai is — s ennek síkja érvényesül egészen Ottónak első fellépése végéig, amikor is az aggokkal folytatott beszélgetésben megfogalmazhatja a maga egzisztenciájának a képletét, az „ó jaj nekem, ki gyöttrő látomás vagyok, magamnak is!” — felkiáltásban.

A füsti „éjszaka” problémája már a dráma szín-leírásában felbukkan. Azt olvashatjuk ugyanis, hogy a „terem olyan nagy, hogy még a népe-sebb jelenetekben is a magánosság érzését kelti”. Majd Bohemud prólógusában kezd nőni:

De mért örülni néked ember a hazug ünnepidnek
S mért az ünnepi fénytől elkáprázva mondani dalt:
„Lám, mégis mily dicső az ember” — kezdetű!...

És sorról sorra haladva terebélyesedik, nő a látomás:

Hisz néha álmomba' látom:
Szenved és bög és vérzik és viszket e fekélyes világ
Hiszen megtelik e föld jajjal és sebekkel,
Hiszen forrón tapad a füst a kovácsok műhelyén
Vérző szemek szörnyű sebére!
Mert tudd meg ó Kajetán,
Végtelen e földön a testi szenvedés!...

A boldogtalan Ottó panaszában viszont a lélek sebe vérzik ki ismételt-
ten, s ő az, aki a lélek állapotáról mondja ki a lényeges szavakat:

Engem nyomasztó képzelet ezer alakja üz
És farkasok a lelkemet üvöltve üzik!
Ki meztelen a hideg erdőkön szalad
S a fák sötét gyökén ijedve fennakad...

Ottó a „fájdalmas ifjúkor” hőse, kinek gyerekkora keserű volt, s ki végül is, ez derül ki a drámából, sorsán nem tud változtatni, mint ahogy a király sem tudja semmissé tenni a púpját, bárhova rejtőzik is. De a királyné vonatkozásában is erre a problémára bukkanunk, ki a szenvedésről a Füst-líra legszebb szavait mondja talán. Olyan drámai helyzetet teremt ugyanis Füst, amelyben mindenki akár folytathatná a mások kezdte panaszdalt, bár mindegyik hősnek más ok miatt kell életét felpanaszolnia. Viszont megoldást csak a halál kínál, s a dráma végén holttestemek sorától búcsúzhatunk.

Szecessziós költemény tehát valójában az Aggok a lakodalmon, Ba-bits és Balázs Béla drámai kísérleteinek édestestvére, de gondolnunk kell Shakespeare Hamletjére is, amelyhez e Füst-dramát számtalan szál fűzi, egészen a „lenni vagy nem lenni” kérdéséig, amely felett a maga módján a tragédia minden egyes szereplője eltöpreng.

Lakodalmát üli a drámában a púpos, a mindenkiben borzadályt ki-váltó király szép feleségével, aki azonban Ottót szereti. Ottó, a király kedves embere (anyja a király szerelme volt!) rablók segítségével akarja megszerezni a trónt és a királyné kezét. Közben fellépnek az aggok, kik a zenét lettek volna hivatottak szolgáltatni a nászhoz, de végül is döntőbírákká válnak a kibontakozó tragédiában, amelynek nincsen és nem is lehet győztese, hiszen Bohemud öngyilkos lesz, Ottót a rablók ölik meg, a királyné önkezeléssel vet véget életének. Az aggok a dráma végén rémülten távoznak, pedig ők „mágusok”, kik Arméniá-ból érkeztek, s ők sem tudják elviselni az életet.

A boldogtalanok egyetemes látványának megidézését célozta tehát Füst első drámai kísérlete, amelyet versként, s nem drámaként kell olvasni, ha szépségeit akarjuk kutatni. Am belőle nő majd ki Boldog-talanok című naturalista drámája, amely már nem példázat lesz, mint az Aggok a lakodalmon, hanem teljes érvényű drámai szöveg.

A kezdő, a maga lehetőségeit latolgató, képességeit próbálgató költő korszaka ezzel a kötettel végeredményben le is zárult. Füst Milán fel-fedezte a maga számára a világot, s azt a sajátos és csak rá jellemző nézőpontot, ahonnan az életet betekintve az életidegenség és az egzisz-tencia egyetemes érvényű látványába merülhet majd — művek válto-zatos sorában keresve a feleletet.

(Folytatjuk)

ÖT FESTŐ

MAURITS FERENC

RELJIC

hajnalban gilisztát ástunk
hajnalban vörös gilisztát
telefirkáltuk európát
horogkereszt
ótata uniformisa
salazar felett egy nagy fekete kocka
a térkép jobb sarkában rozsdás úrhajók
a bilit minden este ágy alá
kipiszkálni fogunkat
csak sötétkék alsónadrágot hordani
pipánk is vérzik
és svábbogarak
meg méregzöld trombitánk
egy rózsaszín szerelmespár piszkítja a
zászlót
esővízes hordóban mossuk szakállunk
trikónk már régen kifakult

OTAŠEVIC

FELLOBBAN
EGY GYUFASZÁL
LENIN
ARCA VÖRÖSEN FÉNYLIK

világoskék
WC kagyló
kedvenc témád
világoskék
WC kagyló
kedves tengerhullámokkal
ellátva
narancssárga
fáslizott müláb

borbélyod
lakkozott
bajusza
szerelmed
bármelyik kirakatbábu
kifúrt mellekkel

VELIČKOVIC

hátunkat
felpasztázva
jeleznén a bordákat
kiégett falaknál várni rovarokat
minden sötét oszlop aljában
csírázó torokkal
sűrűsödő szörzetünk melegében

ijesztgetni hiénákat
csak tiszta húsunk virít

ŠEJKA

ládikóban két aranyfog
márványpadlón vadbokor
mester
kristály-csontváz röppent
a teraszon
elégetni minden bőregeret
lábszárcsontokat feljegyezni
szeretőd arcát vulkán felé fordítani
koponyából körző hullott
mester
üres tenger
bíbor-tenyered
vedd le a lángtól
ó
jaj
mester
sistergő tüdő
kompozíció
reneszánsz-árnyékát őrizd

K A L A J I C

kockáidban agyvelőd
fekete napszemüveg
mögül
VÉRCSEPP
teniszezünk hófehéren
koponyánk negatívja
koktéljeink
állkapcsaink
l'oréal l'oréal l'oréal
l'oréal l'oréal l'oréal
egy szőke
meztelen
a fűben
csillogó segge felnagyítva
ezüst-míder
teniszezünk hófehéren
alezredesünk
gerincét törte
máris habzik szája
az özvegy csipkével
piszkítja
a nyugágyát
miért nem golfozunk
manekenünk buldoggal
csókolódzik
sétahajónk
hajnalban
indul a
VEZŰV felé
miért nem golfozunk

ISMÉTLŐDŐ ZENE A VÉGTELENNEN

BÜNDÖR PÁL

HÁROM LÉPÉS AZ ŐSZ

I

és zsinegre kötött elnehezülő pillantás-erőt
eresztettem el ellenkező irányba
mert október van
azaz november
megszólaltál és párbajt említettél
talán — mondtad
talán minden belelegzés fegyvernem választás
de addigra
addigra én már hej-haj

II

a lassan ritkuló levegőt hasítja
néma madár gyászfekete csőre
elkéssett szavak hullanak
levéltelen bokor fekszik fekete földre
és ösvények sehová nem vezetnek
megkérnélek hát valamire
mert nem lehet
nem lehet ezt tovább kibírni

III

hullámaid szeretné eltitkolni a folyó
kínálja magát a munka
rettentően hosszúra nyúlt ez az ősz

egy létra támasztva irdatlan szürke falhoz
barna fűben heverő rozsdás gyertyatartó
odébb az üres

A TUSSAL KIHÚZOTT NAP,
MINT EGY VIRÁG

én nem vagyok felelős semmiért
te nem vagy felelős semmiért
ő nem felelős semmiért

ó
ó
ó

Fekete könnyeim felszívta a nap.

Két pont.

Kemény szorítás; remény és belenyugvás.
Egy rekedt hang, a változhatatlan remegése;
emlékezetesen fáradt éjszakák.
Aztán az alkonyat:
ketrecbe zárt vad köröző léptei.
Nincs indulás.
Állandó lemaradás saját magunktól.

Az árnyalt tájékozatlanság
ismétlődő zenéje,
lassú tánclépések küszködése.

Két fekete pont.

Nem történik semmi, hangtalan harangok
konganak, a tussal kihúzott nap,
mint egy virág.

Két súlyos pont.

Érzéktelenség.

AH, A STRUCC

ah
a strucc
ah
elrejtőzött
ah
verssorokba dugta fejét

áhitat és merészség:
összeférhetetlen kettősség

ah ah ah — ha ha ha

ÓLOMPONT A VÉGTELENNEN

Kinyíló ablakok a sötétnek peremére,
ahol a magból csak mag nő, csontok.
Aláhulló sötét. Sikoltozik a távolság.

Kifogyhatatlan szél hamuzza az utat.

Fa-szögeket dobok a mocsár jegére,
az ólomszerű madarak lebuknak.

A vers egyenes vonal.
Szabad kézzel húzott.
Végtelen.

Az elhajló, másfelé mutató fákon
koporsók a szárnytalan bogarak,
kényelmesen vedlenek a falevelek.

Kagylóba zárom otthonom, a füstöt,
és két évet elhagyok magamtól.

1.

Léptemnél hajlik meg a föld.

2.

A gondolatok a feleslegest pontozzák.

3.

A hegycsúcson márványtáblák reccsennek.

LADIK KATALIN VERSEI

NEMRÉG A SÁRGA TORNYOK

nemrég a sárga tornyok
agancsaikat meresztgetve várták a havazást
lehulltak a sárga lepények
le a toronyról mert soha ilyet soha ilyet
mióta kidőltek a házfalak
mint idegen fehér zokni közöttük
soha ilyet mondtam és a toronyra mutattam

AZOK AZ ARANYBA ZÁRT KETRECEK

azok az aranyba zárt ketrecek
hol a lovak patáit sejtem
a fekete arany juhokat megszagatnám
de hol az az istálló
hol kitombolhatnám magamat

AZ A SZÉTVERT AJTÓ KÖZÖTTÜNK

jaj kurva edényeim robbanok
leprás borbély mi az kicsikém
jön a macska nyolcliteres csak úgy lángol
benne nyolc pici ringyó táncol
a szétvert ajtó közepén

KEGYES CSELEKEDET

megrázkódtál mint karácsonyfa
gyönyörű barna bőrű táska
ahogyan ölembe hullottál
kegyes cselekedet irántam európa iránt
bárcsak szeretnél feleannyira
mint amilyen kegyes vagy hozzám

KUTYUSKÁM GYERÜNK A PATIKÁBA

gyerünk a patikába a szívem után
bezárta magát a drága
egy dunsztosüvegbe a gyönyörű nílusba
homokká száradok miatta

R A G A

fehér selyembe burkolózik
szakállá égő páva
térdén citera
szénné égett ágya

IMÁDOM A TŰZIKUTYÁT

tűzikutya a paplanom
ha akarom megvakarom

AZT HISZEM ÉJSZAKA

teli az ég égő hajszákkal
recseg a fekete tulipán
valami szikrázik alattam

HOGY A FÁJDALOMTÓL - E

hogy a fájdalomtól-e vagy mitől
lehullottak az almák az udvaron
két lábon ugrál a kiskapu
az almákat siratja

PLIM PLIM SZILVAKÉK HANGSZEREK

az a sok billentyű veronica-
-ban
réztojások
szilvakék abroszon

AVAGY SEPRŰJE VAGYOK - É PÁROMNAK

hogy így pocskondoz a tavorózsák között
vajh gumikerék lehetnék
szeretőmnek ezüstbiciklijén

TELE VAN HOLDDAL A HOLDI EMBER

a ruhája meg a füle is
s míg ezt mondja nekem
sok apró holdacska bújik elő
a szája körül

AZ OKARINA

BRASNYÓ ISTVÁN

Z Á S Z L Ó

A színes négyszög
bezárva
sivatagi szélbe;
fagy-fogaktól meredekre
bemetszett part,
egypartú várakozás.
Homok szabadul fel
úttalanul, sárgán
lobogva,
lobogtasd homokfáklyád!
Majd dalolni kezdtek:
Tréfa volt
— mondják —
a reménytelenség,
mondjátok a szótlan
énekeket.

E G Y S Z E R R E M Á S

A szobák szegletén
ismert illatok,
üres lepkegubók
kézről kézre.

Majd a vihar
s villám a fakoronán
láncra ver.

És hajnalkor
a kódós világon
ajtód előtt
egy nyomba botlasz.

Jól látni
az ismeretlen nyomát.

Ki lesz az érkező,
e megválasztott
áldozat?

ATLANTI SÓ

Most mi,
kútszajak emberei,
alant,
a köves részeken,
mi köttetünk ki
a mélyföldek
zivatarába, törékeny
nád ízületeinkkel
sárkányok
vázaként.

E MARÉK FÖLD

1.

Élni, élni
ugyanabban a hazában.

Valahol e marék föld,
kivésve
a szik vájataiból,
és próbára tesz:

felmutat egyedülállóan.

Nem éled túl
e gyötrődést,
ha már nem riadozol,
ha már szíved
kérgessé edzi.

Ujjaid közt nehéz
órán nem
sejted változékonyságát.

És sorsodról
ma
említést sem teszel.

2.

Állad vonalát még
felismered,
s a hóban
darabossá omlik:
nem karolhatod át.

Mikor indulnál,
lefekszel,
és melledre emeled a legnagyobb
rögöt.

És tenyered
kétségbeesetten
az egyetlen csigolyára
kulcsolódik.

E R E Z E T

méltósággal
vedd fel e versenyt
a gyökerekkel
melyekhez minden
fejszecsapással
közelébb érsz

már tompulva
és fáradtan
tovább nem emberi

hideg
higgadt
s mozgatható

e kar.

FELKELTEM A FÜBÖL

pasztellszínek nyara
sárga agyagban,
míg átfutunk
egy évezred értelmezésein,
a kihúlt
mocsáron.

agyagrögök,
mozgástól, suhogástól
kifakultak,
egyszerű szóban,
részesedéstől
üresek.

T É L, H I R T E L E N

Még sűrű hóesés
napszállta előtt.
A horizont peremén
nyomtalan úton
északnak fordulok.
Kristályos-szürke
szemmel néz
elébem
a Radics-tanya
két öreg ökre.
Vak barázdán
előre, előre.

A F Ű Z

Miről szólnak
az ágak, ha
a hold felé nyúlnak,
s pihés végükkel
lenn
megsimítják
egy sziklatömb homlokát?

Aztán már
közelebb az éjszaka
vége.

Ma riadozva
alszik a vad
erdők, sövények
fénye mellett.

Ködfelhők
zúzmarát szítálnak
népes ágakra.

EGY FELJEGYZÉS

Juharlevél tapadt
homlokomra.

Hideg van itt,
szárnyasok rikoltozása
a délutáni hajón.

Taplóarcú
ihász közelít
tollak vitorlái
felé.

Már délután
szakadó esőben
a pestises vidéken
dagály lángol az üvegek
tükrén.

ÜLJÜNK LOVAKRA

Tetők mohája közt
szél

arcod porba írja

a kezdeti lázzal
s rekedten

barmok az ablak
mögött
meg gyümölcsös

szeptemberre
a marella aszottra
ért.

Kérdezheted:
hol vannak lovaink?

EMLÉKEZETE

Ha látták
itt látták utoljára
őt
kopár szemét

házilag
kötött nyers
gyapjú pulóverben

amint e sorokat
vetette (vetette!)
papírra:

Én jól vagyok ...

D Á T U M N É L K Ű L

Szél röppen az orsón
fütyögve
mely irányba?

a szitkok
kemény érzése

Madarak
körözik be
napjaink.

N O V E M B E R

Ez. Ez. Majd
fák szűk csoportja
előttünk
felvilágol.

És a tengeri rostos
ízében
felhő, zúgó fű.

Éjjel, kihez szólok én
míg szólongatsz

csigautakon?

Hangod
s e rejtjelek
megkötnek az ólom
szürke vizén.

DANYEL JÁNOS

Egy éjszaka
az abrakolóban
lovak faránál

Végtelen éjszaka

Most kiálts

A VÉN TAMBURÁS

G U L Y Á S J Ö Z S E F

A tambura az öreg embereket szereti,
a pénz, a halál, az öreg embereket.

Fény támad körötte akkor, s váratlanul énekbe rándultak csigás húrjai

Rózsafa-lében
pirosra értem,
agg bácsika,
magát teremtő
isten kezében.

Csend, béke s virág egyszerre vörös lett az izgató hangoktól.
Csodálatos volt,
Hát még mikor széttörve húrok tükrét belemerültek ujjai, vagy érinté
csupán, izgatva mélységek sípjait.
Mesélik, különféle növények levében főzte, gőzében füveknek, izenként,
magában.

Volt lelke istennel határos,
Azért-e vagy az első madárra emlékezve, melyből hasított, ama
törzsre, raktáraiban csenddé csontosult zenével, benne ágain leszúrt
s hártýává aszott szélel.

Lobbanékony diófaszilánk,
dobbantásunktól felsajduló.

Kis élő jószág, ideges,
miként lovak húros lába.

Lehelettől is megborzadó,
éjben fölizzó koráll.

Minden összege, hangszere
színek alkimista műhelye.

Ó, húrokba feszített sík,
vak mélybe hajolt századok.

Volt erdők és istenek lelkének örököse,
Volt édes belü gyümölcs, gyökérnek, nyárnak benne csodája, édessége
fűnek, mérge virágnak,
Mit ujj sebez, alkony kivérez, föltép emlékezésnek:

Volt ősz tövéről metszett rózsafaág,
 Repedései elhullott hajszálak,
 Repedései márvány homlokán tenyésző erek.
 Éneklő szerszám, fókusza illatnak, magva zenének, feneketlen.
 Az ég szorult bele madaraival. Esténként kioldta, ujjával illetve
 húrjait, időben gyökerezőket.
 Benne fönnakadt hótömbök, sóhajtástól is megindulók,
 Hó, fehérebb a nevetésnél.
 Dohos faluk harangjához stimmelte — cé-dé-gé, mondta — rövidebb-
 hosszabb acéllemezekhez.
 Mint órát igazította a meglődülő harangokhoz.
 Ó, húrok, mezők felszíne, szélnek zsilipje, végtelen kezdő sorai.
 Zengett szélben is, néhol érintve értelmünk határait.
 S ha dalolt mellé, formákra találtak folyékony színek stb.
 Mámorosan versekbe csapolta magát,
 Ikrás fény-hálóban libegő fafésűk, nyoszolyák, vágódó képeslapok
 közepette mélyére nyúlt időnek.
 Csodákat emelt fényre, köveket, mint a csipke.
 Hasadékok falában látszottak keresztülvágott rétegek, időnek dermedt
 ütemei, ívsorok, dúlások csontváza, mint tömör beszéd.
 Belém maratta csontig azokat a délutánokat.
 Az Ismeretlen húrjait érintve szállt elő.
 Lelkünk mélyeit bogozta gyilkos sugár
 S ébredtek lappangó tartalmaink.
 A gépezetről, rejtett rugókról lehúzódó homály tócsái alatt
 meztelen kincseink, a félelem s vérünk ízei.
 Ujjával csókolva megnyitá torkát pokolnak, gyógyulás forrásait.
 Ó, aranykezű ember,
 Vén garabonciás.
 Ujjai közt váltak sugárrá a húrok, ajkain szarvak beszéltek fátylasan.
 Nem a rózsát, annak illatát csempészte nótáiba,

*

Zene, fába ültetve, erőszak nélkül.
 Benne oldva keringő végtelen,
 merészen ejtett vonalak,
 illatok aszú bora,
 gyémántfömlő. Ó, hanggá lobbant tér.
 Benne pala, mint vasalt ágynemű,
 évezrek súlya alatt,
 benne lepréselt alkonyok rétegei,
 leszűrt csillag
 s az Ó arca, mint tükörben,
 eres gyémánt,
 középpontjában fektetett síkok,
 ó, drága kristály-szövet.
 Ejtett tükörben aszú gyémánt,
 súlya drága évezrek.

Mint üreg fölé, hajolt hangszerére
 S dajkálta, mellé keserű versikét ácsolva igricek modorában.

*

Esték bora vérem,
 csuklik a lábam,
 rogygan a térdem,

repedt csontomban
sakál hörgése,
hazatalálok-e.

Húrokon át benyúlt világok rejtett mélyeibe.
Vakítottak azok az órák.

Foszló esőzöld napon
összeütődő poharak csengése,
zavaros mély poharak
harangozzatok értem,
puszta térben a házam,
négyfalú üveg-karám,
zeng, peng a szélben,
huzatos puszta közepében.

Egyre alább ereszkedett.
Nyomán süllyedt határok, formák halálba kérgesedve.

Zenélő ezüst fák,
vak térben
kristályló szemek,
anyámnak szavai
oldatlan fémlenek.

Vágytam kiemelni a félhomályból,
elült szobákban
megvakult bútorok tükréből,
letérdelt ólak,
napok földmélyi csendjéből
épségben kiásni.
Alvadt, vérszínű fényben,
Látom, kezében fakanál,
melyet puhára főzött levesek gőze,
küszöbe alatt béka ül.
Békával a világ gyötörte...
Szerettem volna kiásni
bútorok fáradt tükreiből,
a mélyrétegi világból
minden fények szívébe állítani,
közel a bolthoz...

Nem lehet, hogy
annak az asszonynak is
egy szíve volt,
egy szíve volt csupán.

*

Virág rajza kőben,
nyomaim időben.

Megrepszti csontom
a hó fehérsége,
elrepedt csontomban,
csontom velejében
megbúvó rothadás.

Vak lábú öregek,
reszketeg rémek
haza mikor érnek.

*

Eltűnt asszonyát siratva egy napon így énekelt:

Mióta kereslek,
ajzott inaim
húrja kifeslett.

Otthonom elejtett gomb
a fehér havon.
Hangszerem kínzom,
jajgattatom,
sötét zugokba világít.
Elveszti minden,
de él bennem,
illatát ruhák
addig nem őrzik.

Hangszerem nyúzom, marom
s piszkolva magammal
a tél fehér csúcsáról
hullok alá,
súlyommal, amely Júlia,
csúszok alá
ó, mennyi csengettyű közepette.
Eloldva magam a hótól
a tavaszt elejtem

s tovalépve
hársak fűszerét sejtem.
Anyag, csupa tűzfogó,
élet, halállal gyógyuló.
Két pont közt
fülem kiszűri
a neki drágább madarak énekét.
S vonulva tereken
egy mosoly lehetősége
tartja életem.
S mindenki férfi ott,
izmaival gondolkozik.
Hullámosan vonuló piros sikoly
fűrész a csontjaimon.
Hangszerem nyúzom,
jajgattatom
zöld puha foltjai alatt,
hidak árkusán,
versekbe csapolva magam
titkos lejtőkön
bukok alá.
O, holdtól viola terek!
Fülem szerűk csendjébe,
mint kagylót elásom,
elsüllyesztem a térben.

Üreges nyarak mellett észrevétlen,
kincsek eljárnak,
titkos lejtőkön
léptem szűk térbe,
torkoll a mélybe,
hol a csend szigorú pecsétjei
asszonyom őrzik.

Fényes napok kicsi szigetei az őszben,
elnyom az álom,
gubózva falak tövén,
látom,
a völgyben hömpölyög erdő,
zöldje megalszik,
meg a szél, víz, nyár,
madarak nagygyá,
vérbuborékká puffedt szemei
mozdulatlanul a napban.

Ez az éneke napokig tartott lázban, leverve.

*

Egy idő óta, mint csukott könyv, hevert az ágyon áramos terébe zárva.
Benne szélzúgás csenddé hártásodva.
S álltak forgások,
Ég piros színei száradoztak.
Volt deszkává feneklett halászahajó,
Diófa tákolmánná vedlett táltos,
Kis teste vacogott, minden fénynek holott a közepében.
Penész kiverte, hangpenész.
Benne nádasok csontosodó sustorgása,
Néma állatok tolongása.
Misztikusan hevert a hűvös szoba alján,
Fogai közt bimbója szélnek, tűznek.

És jött az ősz,
ideje a dalnak,
rosttá a fény dermedt.

Az érett, sárga napok hosszú árnyékába hasaltunk
S így kértük kórusban énekelve:

Nosza hát, kapj bele,
tambura idege,
nosza hát, nyúlj bele,
vénenber élete.

Haj, gyere már,
hej, mire vársz.

Egy napon aztán széttörte húrok tükrét.
Lágyan nyúlt bele s rajta keresztül rendezett mezők madaras csendjébe,
lepke- s időavaron át a föld alá borult erdők szívéig lenyúltak ujjai;
ott egykori sugarak libbenő pászmái aludtak dolgokba ágyazva, virágok
korom-füzetei, lehelettől is szárnyrakelők.

Megvénül a szerszám,
öregszik a hó,
könnyemet megölte,
kedvem elfolytatta
óramutató.

No eriggy a völgybe le,
no eriggy, hát eriggy,
no szállj alá.

Később láttam leereszkedni a dombról fényesség közepette.
Eltűnése életem percekbe zsúfolta.

AZ ÁLLAPOTOS MENYASSZONY

Játék két hangra

PODOLSZKI JÓZSEF — VAJDA GÁBOR

1. jelenet

Szín: balról asztal két székkal, jobbról lépcsősor, a háttérben vászon, kétoldalt céltábla.

LÓTH: *(a lépcsőkön ülve gépiesen újságot olvas)* Született 1946-ban, apja kisiparos. A család mindent rááldoz, de ő dacos, korán megnyilvánulnak szadista hajlamai. Ötéves korában gilisztákat gyűjt, táplál és nevel, hogy végül feldarabolja őket nagyapja rozsdás fejszével. A giliszták egytől egyig meghalnak — vérmergezésben. Elemista korában is megfontoltan követi el csi-nyeit, a lányok copfját cibálja, áramot vezet a tanári szoba kilincsébe. Tizenhét éves, amikor kétes hírű nőekkel barátkozik. Kerüli a munkát, apját kigúnyolja, mert sírva fakadt egy távoli rokonnak a temetésén, pedig az elhalálozott milliókat hagyott a családra. Most egy sztriptíz táncosnővel mutatkozik, akitől jól értesült körök szerint utódot vár. *(játéknyíllal a kezében a céltáblához lép)*

HANG: Az óra elérkezett.

LÓTH: *(dob)* Talált.

HANG: A boldogok boldogulnak.

LÓTH: *(dob)* Nem talált.

HANG: A veszendők elvesznek.

LÓTH: *(dob)* Talált.

HANG: A szeretők szeretnek.

LÓTH: *(dob)* Nem talált.

LAJOS: *(bejön, várakozva megáll)*

HANG: A tévelygők eltévednek.

LÓTH: *(dob)* Talált.

LAJOS: Nem talált.

LÓTH: Szervusz.

LAJOS: Szervusz.

LÓTH: Hogy vagy?

LAJOS: Köszönöm jól. *(szünet)* Hogy vagy?

LÓTH: Köszönöm jól. *(szünet)* Szüleid?

LAJOS: Köszönöm jól. *(szünet)* Szüleid?

LÓTH: Köszönöm jól. *(szünet)* Kaptál munkát?

- LAJOS: Igen. (szünet) Kaptál munkát?
- LÓTH: Nem. (szünet) És van időd?
- LAJOS: Van. (szünet) És van időd?
- LÓTH: Van. Ülünk le.
- LAJOS: Ülünk le. (a lépcsőkre ülnek)
- LÓTH és LAJOS: Kezddetjük.
- LÓTH: (üveget és poharakat vesz elő, tölteni akar; a vásznon a Rubin-Vinjak címkéje jelenik meg) Rubin-Vinjak: hat év — öt királyság; ezerkiláncszázhatvanegy, hatvankettő, hatvanhárom, hatvannégy kimaradt, de ismét trónol hatvanötben és hatvanhatban. Igyál!
- LAJOS: Csak vörös bort szabad.
- LÓTH: Szabad, nem szabad. (karikírozva) Oh, már foglalt vagyok. (természetesen) Nem tánc ez, és nem vagy kisasszony. Ha nem szabad, hát akkor is: igyál!
- LAJOS: Igen... de az egészség... A munkahelyemen kipárolgó vegyszerek előbb-utóbb kilyukasztják a gyomrom. A mennyasszonyom viszont este nyolckor vár.
- LÓTH: Persze, lány, asszony, gyerek, anyák, nagyatyák, tisztos tútorok, gyógy-gyógy, bece-bece... Attól még senki nem dalolt. De ez... ez (tölt magának, iszik), szeretem, ha mértéktelen és vidám a társaság.
- LAJOS: Nősülök, barátom. (megjelenik a nő) Százhatvanöt magas, hozzám való. Öt centivel alacsonyabb, nem hárommal, ahogy sokan állítják. Mellbősege kilencvenhét, hú! a fara. Szemüveget divatból hord. (dalol, közben Lóth vállát veregeti bizalmasan, de az közömbös marad, ő is lecsendesül)
- divatból hord
női hóbort
a divat a divat a divat
- Jó állása van. A vállalatban is. Hamarosan feleségül veszem. Szép hozományra van kilátás.
- LÓTH: Hát ez pompás. Erre már csakugyan poharat. (tölt) Proszit! (fenékiig issza)
- LAJOS: Egyelőre még csak a lakásépítésnél tartunk. Kölcsönt vettem fel: az igazgató bizottság elnöke vagyok. (nevet, de mindjárt el is réved) Három szoba lesz. (a vásznon megjelenik a terverajz és a makett) Két fürdőszoba... dolgozószobám fekete... vagy barna... ablakomból kinézve békés platánok, örökzöld sövény, középen játékos szökőkút...
- LÓTH: (gépiesen; a vásznon gyárnegyed, forgalmas városi utca, nyomortanya, park képe váltakozik) A gyáripar fellendülése néhány év alatt puffedtekké tette városainkat, többtermelés, többtermelés, a munkaerő tömeges bevándorlása és a növekvő népszaporulat — fogyasszon! fogyasszon! — túlnépesedéssel fenyeget, a gyárkérmények és a motoros járművek másodpercenként több tonna korommal szennyeznek a levegőt — ne lépj a fűre, nem vétett ellened! —, a vadépitkezés elharapózóban, menekülni, menekülni.
- LAJOS: (a vásznon ismét a terverajz és a makett látható) Hatalmas ikerablakok, gyermekek egészséges zaja. Dolgozószobám ajta-

- ján feleségem kopogtat, gőzölgő kávé, a tévézés heverésző ideje, nem fárasztó vikend a közeli hegyekbe. Munka, kikapcsolódás, egészség, egészség.
- LÓTH: (*gépiesen; a vásznon: torz gyerekek, tivornya, koldusok*) A legújabb vizsgálatok szerint az iskolás gyerekek ötven százalékának helytelen a testtartása, a nők nyolcvan százaléka házasság előtt él nemi életet, a munkanélküliek száma változatlan, szavazzunk, szavazzunk.
- LAJOS: (*a vásznon: idillikus családi jelenet*) Nyugalom, szeretet, megértés, biztonság — semmi kockázat. Tudni: mikor mit, hogyan. No, és külön a feleség. Házias. Mosolyok, pontos ebédek és hűség. Meg szeretem is.
- LÓTH: Szeretem, szeretem... Szeretem talán én is. Miért ne? Holnap esküszöm. Örök hűség. (*megjelenik a menyasszony, cigaretázva, kifestve, állapotos*) A haj észbontó, a szem csalogat. Vastag ajak, vastagabb mell, és a főpont a has, mert az a fontos. Ott áll és dől a világ. Más nem is érdekes. Derék nő. Szeretem, szereted, szereti — ragozzuk. (*áhitatos hangon, miközben megjelenik egy pap és áldását adja rájuk*) Ó, én mindenem, mindig, mindenhova. (*szünet*) Hát így.
- LAJOS: (*döbbsen*) Szóval igaz?
- LÓTH: A nő, a has, vagy a házasság?
- LAJOS: Mindhárom.
- LÓTH: Igen, igaz. Holnap reggel — és utána kiutazunk.
- LAJOS: Ezért jöttem.
- LÓTH: München, Párizs... nem is fontos...
- LAJOS: A húgom belebetegedett.
- LÓTH: Az esküvő utáni első expresszsel.
- LAJOS: Judit beteg.
- LÓTH: Akárhova.
- LAJOS: Öngyilkosságra is képes.
- LÓTH: Elég egy zug, egy kis odú.
- LAJOS: Miattad.
- LÓTH: Akármilyen. (*visszahőköl, majd mind fesztelenebbül és derűsebben*) Miattam? Miattam. Hah, miattam! Komédia. És ha én is ómiatta? — kettős temetés. (*nevet*) Ostobaság.
- LAJOS: (*epés gúnyjal*) Még hogy te is... az már kevésbé érdekel.
- LÓTH: Választottam. És a választásom csak az én választásom.
- LAJOS: Éppen ez az. Kizárólag csak a tied, a te szempontodé.
- LÓTH: (*rezignáltan*) Persze, Judit... (*rövid szünet után ingerülten*) Nem vagyok se mentőszolgálat, se temetkezési vállalat. Jó volt vele, szerettem őt. Jön az expressz. Ennyi elég.
- LAJOS: Vajon elég-e? Talán csak neked, de lehet, hogy neked se, csak-hogy erre későn fogsz rájönni.
- LÓTH: Du-dúú... du-dúúú... csih-csuh... csih-csuh... (*a vonatot utánozva körüljár a színen*) Ablakokat becsukni! Alagút! Alagút! Ne üljön a fejemre! Ottó, a csomag! Fogd szorosán a csomagot. Du-dúúú... du-dúúú... (*megáll*) Izgalmas ám, tarts velem. (*ismét elindul*) Gyere, gyere. Du... dúúú...
- LAJOS: (*útját állja, kirobban*) Ostoba közönyöd arra vall, hogy nemcsak mással, de saját érdekeddel sem törődsz. Mire akarod te

alapozni az életed, mondd! Azt hiszed, az élet ugyanaz, mint egy ringyóval Párizsba utazni?

LÓTH: Ah! az élet... Ne, hagyjuk ezt. Egy ringyóval Párizsba utazni pedig ugyanaz, mint egy ringyóval Párizsba utazni. Sőt, csak egy ringyóval ajánlatos a párizsi út.

LAJOS: (*megdöbbenve, haraggal*) Honnan benned e cinizmus? Az elmúlt évek ennyire...

LÓTH: (*közbevág*) Az elmúlt évek mind elmúltak. Ez ostoba, ugyebár. Ostoba, akár te és beteg Juditod. Ő is elmúlt. (*cinikusan*) Hogy is mondtad? Öngyilkosságra is képes. Egyik ismerősöm káliumcianiddal... pár másodperc... kínok nélkül... Pompás vegyszer.

LAJOS: (*alig tud megszólalni*) Hallatlan! Hallatlan!

LÓTH: Ugye, hogy úgy! Pompás vegyszer, biztonságos.

LAJOS: Nem a vegyszer. (*rádöbbenve*) De lehet, hogy szarkazmusod csak színészkedés, melyben — a felelősség elől menekülve — menedéket találsz.

LÓTH: Persze, persze. (*előrelép, udvariasan meghajol, bemozdítja a színész adatait*) Ő se különb, csak mást játszik.

LAJOS: Ez csak (*a közönségre mutat*) előttük menedék a számodra. A pokolba is elmehetsz, nemcsak Párizsba, de önmagad előtt színész nem leszel.

LÓTH: Talált! Talált! Csakhogy épp te beszélsz erről, aki elsőnek fordítod ellenem, ha megmutatom magam. Olyan Judit-szagod van neked — kisajátítani, kisajátítani. És még zúrt csinálsz, ha elmenekülsz.

LAJOS: Mít értesz azon, hogy kisajátítani? Ha elmulasztott kötelességed végrehajtására figyelmeztetek, az még nem kisajátítás. Esetleg te vagy hajlamos a kisajátításra: a felelőtlenség kisajátítása.

LÓTH: No, végre. Ez már te vagy. Figyelmeztetsz az elmulasztott kötelességre, de ki nem mondd — á, soha — a lényegét. Mert, ugye, nem te, nem a rettegetés és nem Judit a fontos, hanem a becsület. Prókátor vagy te a javából. De figyelj csak, figyelj jól ide, nagy titkot árulok el — unom a kötelezettségeket. Sőt, undorodom tőlük.

LAJOS: Judit is, a becsület is fontos. Judit becsülete. S ezt akármilyen útszéli ringyó miatt nem szabad elfeledned.

LÓTH: Hol az a becsület? Ha megfogom kedves húgod kezét, és kihúzom, kiviszem hisztériás hóbortjaiból a házasság felé? És utána? Utána nézzem végig, ugye, mint slamposodik, lomhul, szeneveleg. Az kell neked, hogy kössük és unjuk egymást egész az undorig, de kitartóan ám, mert a rend, a rend így kívánja. Hát nem egészségesebb, ha akkor hagyjuk el a kedves dolgokat, mikor még kedvesek? Judit nagyszerű volt, most Anna nagyszerűbb.

LAJOS: A kedves dolgokat nem hagyhatjuk el, mikor még kedvesek, sőt még akkor sem, mikor már nem azok. A választás egyszeri és örök érvényű. Ha megszegjük, bizonytalanság bizonytalanságot szül, s az a baj, hogy nemcsak a számunkra. Érts meg, és ne köntörfalazz! Ha önmagunkkal nem is, de másokkal szemben felelősek vagyunk. Vajon tudta-e Judit, mikor meg-

ismerted, hogy őt, mint kedves dolgot, még idejében, a kiábrándulás előtt el fogod hagyni? A veled egyforma erősekkel és elvetemültekkel kezdj ki, és akkor magától szűnik meg az előtéd annyira utálatos felelősség.

LÓTH: Utam kijelölöd, de támadsz, ha követem. Különben se higgy te annyira zsenge Juditod erőtlenségében. Mikor szerettem, nem volt különbség kettőnk között. Ezek a lányok egyetlen éjszaka túllépik az évtizedek és évszázadok vaskorlátait, melyek ledöntésére te — bölcs eszméid miatt — sose leszel képes. Nem csalom törbe az ártatlanokat —, az áldozat undorít. De épp ezért magamat sem áldozom. S ezt Judit tudta, tudja, hiszem, ma is. Hogy mégis összeroppant, a ti vétkeket, ha ugyan vétek lehet a korlátolt értelem és a lapos biztonságért való rettegés. Mert félsz. Választani mindenkor csak az akar, aki élni rest, vagy ügyetlen követni természetét. Ezért inkább bűnnek mondja, amitől retteg, mint hogy kockáztassa féregnyugalmát. Őszintén mondd: hát mégse unalmas évszázadokon át szajkózni a kopott elveket?

LAJOS: Semmi közöm az évszázadok kopott frázisaihoz. Emberről van szó, a hűgómról, akit te cserben hagysz. Nem, ezt nem teheted meg. Szeszélyed nem ítélhet senkit idegösszeroppanásra, vagy épp halálra. Ő nem tudja, hogy eljöttem hozzád, nem engedett volna, pedig még nem mondott le rólad, és te is visszafordulhatsz.

LÓTH: Visszafordulni — rühellem e szót. Mindig az elhagyott holmik jutnak eszembe, amikért meg kell szakítanod utad és visszatérned. Azután már semmi sem olyan. És nem is az a fontos, hogy, mondjuk, eljutsz-e a kioszkba, ha oda indultál, hanem, hogy már más emberekkel találkozol, és az a kis fitos lány, aki különben előtéd vásárolt volna, már végképp eltűnt. Szóval a lehetőség. Te meg végleges zárkát kínálsz, de azt sem úgy, ahogy egyedül méltó, hanem orvul, elvből. (*egy kis szünet után kajánul*) Ha a te elved nem foszt meg attól a fitos lánytól, akivel ugyan semmit sem akartam, de akit láthattam volna, hát elfogadom. Jó, alkudjunk meg a becsületre.

LAJOS: Tudtam, hogy másképp veled nem lehet, s hogy már ez is óriási eredmény. Az alkunak — nevezd annak — részemről csak egy feltétele van, a többit te szabod meg, magadnak. Ez már kevésbé érdekel. Számomra csak az a lényeges, hogy Juditot ilyen körülmények között ne hagyd egyedül. Nem tudom elhinni, hogy a kedves dolgok ilyen hamar kellemetlenekké válnak számodra. A te dolgod, hogy feleségül veszed-e Juditot, vagy nem. De ne hagyd el, és különösen ne egy nőstény miatt.

LÓTH: A válasz közöttünk már megtörtént, és nem volt érdekes, meddig maradunk egymás mellett. Egy nőhöz tartozni nem annyit jelent, hogy ágyába fekszünk naponta és megajándékozzuk az ünnepeken, kedveskedve neki, hogy hozzám is kedves legyen. Micsoda érzelmi banditizmus! Judit se akarja ezt, ne hidd. Nem is miattam szenved, ha szenved. Ő figyelte fel először, az ő ösztöne már jóval előbb jelezte a távolságot kettőnk között. Csakhogy akkor még bírta, mert hitt önmagában, az egyetlenben, amiben ember hihet, anélkül, hogy magát eladná. Nem.

Öt sérténé a leginkább, ha most hozzámennék. *(elmereng, aztán mint aki ráeszmél sértődöttségére)* Annától pedig el a nyelveddel!

LAJOS: Szóval mégsem. Én megtettem a magamét. Már látom, nem is Anna itt a hibás. Akárki lehetne helyette Judit útjában. Mégis fölháborító. Nem az a baj, hogy ő, hanem, hogy ilyen. Ez nem mindegy. Az, akit Judit szeret, feleségül vesz egy ringyót.

LÓTH: *(közbevág)* Igen, aki szerette Juditot, feleségül vesz egy ringyót. És most szégyelljem magam?

LAJOS: Csak azért, mert vigyázatlanul végzetes csírárt hagyott a perszónában.

LÓTH: *(megmerevedik, gépiesen beszél, közben fehér kesztyűket húz, és cilindert tesz a fejére)* Uram, ön becsstelen szavakkal illetett. Hogy merészeli feltételezni, hogy vállalnám saját gyermekemért az apaságot? Ezt természetesen nem tűrhetem. Ha ön méltó rangjához és a kardhoz, tessék. *(Lajos arcába dobja kesztyűjét; pillanatnyi merevség, majd Lajos maga is cilindert tesz a fejére; pantomim párbaj következik)*

LÓTH: *(a párbaj után gúnyosan)* Látod, megölhetlek, akár a becsület nevében is.

LAJOS: Inkább a becsstelenség nevében. *(elszörnyed)* De micsoda? Hát nem tőled van?

LÓTH: *(fellép az első lépcsőre)* A gyerek Annáé —, Anna az enyém. Ez nekem elég.

LAJOS: *(fellép a második lépcsőfokra)* Egyelőre elég. *(gúnyosan)* Legalább is a mézeshetek alatt.

LÓTH: *(a harmadik lépcsőfokról)* Ha saját spermámból fogan, akkor sem lesz erősebb köztünk a kapcsolat, legfeljebb álszent érzélgősségre adna okot. Még elhitetné velem, hogy a szerelem csakugyan kötelességem.

LAJOS: *(a harmadik lépcsőfokra lép)* Ho... ho... hogyan!? Számodra vajóban nem lényeges, hogy ki fattyának veszel cipőt, ruhát, hogy gyermeked szeméből napról napra melyik undok kéjenc gúnyos tekintete villan rád...

LÓTH: *(a negyedik lépcsőfokról)* Ha veszek és ameddig veszek, Annáénak veszek. A kéjenc tekintetét viszont becsüld, mert legalább igaz. Különben, hogy reményed legyen, az esélyesek között én is ott vagyok.

LAJOS: *(az ötödik lépcsőről)* Így még rosszabb. Éveken át lesni a gyerek arcát: apjának válaszol-e, vagy ismeretlen.

LÓTH: *(az ötödik lépcsőről)* De ez felel meg nekem. Nem apa vagyok —, az anya szeretője. Nem gyerekem, gyereked vagy gyereke anyjához —, a nőhöz tartozom. A kölyökről beszélnem annyi, mintha Anna haját emliteném. Egy részletért tagadjam a kedves egészet? Vagy egy kedves részlet kössön az unott egészhez?

LAJOS: *(gúnyosan)* Igen, ha a részlet nem válna külön az egésztől, s nem tola-kodna erőszakosan az egész elé. Ám az egész fényét tompítva ott fog erőszakosan táncolni a szemeid előtt, de már fogva vagy.

- LÓTH: Hát ki mondta neked, hogy lekötöm magam? A gyerekek anyja a rabja —, én szabad vagyok.
- LAJOS: Szökés, szökés — asszonyok, állomások. Nemcsak magad szöksz, hanem — gyökértelenül — életed is szökik. De az a pillanat életed szökése előtt, mikor az alkalmat már vissza nem hozhatod.
- LÓTH: Biológiai folytonosság! Fajfenntartás! Pfu! (*gúnyosan*) Talán majd az fáj, hogy nevémmel nem szaladgál egy csürhe kölyök? Élő szobrok, ugye, melyeket magamról faragtam, hogy engem hirdessenek és mutassanak, ha susztermunkák is.
- LAJOS: (*fellép a hatodik lépcsőfokra*) Az én gyerekem engem fog követni. Mi bennem született —, általa fog kiteljesülni. Amit építetek —, ő tetőzi be.
- LÓTH: (*ironikusan*) Esetleg lebontja.

2. jelenet

Szín: az asztalhoz mennek, a megvilágítás színe változik.

- LÓTH: (*diáksapkát tesz a fejére, a fiú szerepében*) Apu...
- LAJOS: (*mélyseges megdöbbenéssel*) Mit akarsz? (*hosszú zavart hallgatás*) Mit keresel itt? Ne bánts időmet, menj vissza jövőmbe.
- FIÚ: Nem megyek. Nem akarom átélni azt a borzasztó pillanatot, mikor anyám öléből kibújva fejem belekoccan a jégkemény levegőbe.
- LAJOS: (*felháborodva*) És a sorrend?! Apaságom?! Nekem jogom van rá! Hol a fokozatos átmenet, a lassú fejlődés szépsége, az évek halk óraütése. (*elréved, de egyszerre magához tér*) Rögtön menj vissza!
- FIÚ: Nem megyek. Pelenkára, gyönyörtől ellágyult szülői szemekre semmi szükségem. Nem fogtok hűséges állattá idomítani. És különben is: micsoda hang ez tőled? Mi jögon akarsz te önkényesen dönteni sorsomról? Persze, a visszaszorított kéjtől bűzös odúdban szeretnéd rendszabályozni fejlődésemet, hogy magadhoz korcsosíts. Az erőszakot pedig, mellyel eltorzítanád jellemem, szeretetteljes atyai nevelésnek minősítenéd, amiért — viszonzásképpen — egész életed végéig gyermeki hálám és tiszteletem ragyogná be ősz fejed, tisztos homlokod. És önmegtartóztatásod fakirizmusa valóban tiszteletet — nem! — szobrot érdemel. Ez a számításod. És a módszered: (*karikírozva*) csak akkor verni a gyerek fenekét, ha durcássága elviselhetetlen, no, meg ha ideges vagyok. (*határozottan*) Semmi szükségem rá, hogy óriási betonlabirintusba kényszeríts, amit városnak és élettérnek nevezel, és ahol levegő hiányában kedvemre fuldokolhatok, miközben egész életemen át bizonyos szerkezeteken bizonyos gombokat kell nyomkodnom időnként. Nem. Köszönöm. Elvégre jogom van választani.
- LAJOS: Micsoda? Hallatlan pimaszság! Hiszen te még meg sem születted. Honnan veszed jogod a választásra? Takarodj vissza, ahonnan jöttél.

- FIŰ: Miért ragaszkodsz annyira a születés tényéhez? Miért vagy megrögzött híve a beütemezett sorrendnek? Kész emberként állok előtted, és te a születés tényét kéred tőlem számon. Hát ez nem pimaszság? (*vigyorogva*) Térj ki te előlem. Mi közöm a nyavalygó születés görcseihez és a nyálás gyerekkor pelenkáihoz! Különben is elárultad magad. Felháborodásod arra vall, hogy a nemzés és a nevelés önző szülői érdek. Az állat érdeke a nemzés. Csak a nemzés. A természetes fajfenntartás. De te énbennem magad akarod megörökíteni, legyél bármilyen is, hogy az emberek — rám nézve — téged csodáljanak. Előtted állok; tőled fogantam: a fiad vagyok, mégis alacsonyabb fejlettségi fokra akarsz kényszeríteni. De engedd meg, kérlek, az én nevelésem az én érdekem, s ha már lehetőségem van rá, dönteni fogok. Te pedig kérj szépen bocsánatot tőlem, hisz te voltál a tettes. Miattad kell vállalnom vagy tagadnom mindazt, ami te vagy —, születni nem én akartam.
- LAJOS: Micsoda?! Még hogy a szülő bocsánatot kérjen saját gyerekeitől, aki engedély nélkül át merészel ugrani tizenöt évet, s csak úgy idetoppan, hogy megszegyenítsen. Hallatlan! Hallatlan!
- FIŰ: (*pimaszul*) Vajon te nemzésemre kértél tőlem engedélyt?
- LAJOS: (*zavartan*) Nem... (*észbe kap*) De micsoda...
- FIŰ: (*gúnyosan közbevág*) No látod, ha erről akkor nem feledkezel meg, most nem kellene velem vitáznod. Különben is miért magasabb rendű a te engedélyed az enyémnél? Itt is az erőszak elve érvényesül. (*tudálékosan*) A teremtő mindig ura akar maradni teremtményének, sohasem ismeri el, hogy hatalma csak a teremtés pillanatában, vagy legalább a teremtmény öntudatra ébredéséig érvényes.
- LAJOS: Most már végképp elég! Takarodj!
- FIŰ: (*flegmatikus vállvonogatással*) Nem megyek.
- LAJOS: (*merev pózban, gépiesen*) A gyerek minden körülmények között köteles engedelmeskedni szülőatyjának. A lánc végtelen, eltérések csak ritka esetekben mutatkoznak, és ezeket mint természetellenes degenerált jelenségeket tartja számon a tudomány.
- FIŰ: (*merev pózban, gépiesen*) Elaggott seggfejek a tudományt önmaguk igazolására akarják felhasználni, bonyolult elektronagyakkal védelmezik a tekintélyt, az elcsökevényesedést fejlődésnek tekintik. A mi tudományunk nem a bizonyítás, hanem a megismerés. Távolítsd el utadból akadályozóidat — ha elkerülted a születést, elkerülöd a halált is. (*lassú gépies mozdulatokkal tört hűz elő, és apja felé közelít*)
- LAJOS: (*megrémül, felháborodva, kétségbeesetten*) Megölnél? Meg? Megöl! Apagyilkos!
- FIŰ: (*gépiesen*) El kell tépni a kötelékeket, elgázolni az akadályokat, mezőkön és városokon, kontinenseken és bolygókon keresztül vezet utam. Várnak az új naprendszerek. A végtelen tart vonzókörében, nincs időm magyarázkodásra, bocsánatra, nyafogásra. Add a fejed, nyakamba kötöm, mély tiszteletem és hálám jeléül. Az apák feje a legértékesebb amulett, mely csak a legvégső esetben zálogosítható el.

- LAJOS: (*rémülten hátrál, rekedten*) Megöl! Nyakláncot csinál belőlem!
- FIÚ: (*átszellemülten*) A bolygók nevében!
- LAJOS: (*töprengve*) Önvédelemből... a jogrend szerint... fel... fel fognak menteni... (*tört ránt; a közönség felé*) Különben sem ítélnék el, hisz valaki összekeverte a jeleneteket.
- FIÚ: Ostoba. A szerzők engem védenek, te fogsz veszíteni. A kellékes neked tompa tört adott, az enyém hegyes, harsog, ha húsba fut.
- LAJOS: Tizenöt év... addig még... és a jogvédelem... a rend... a rend nevében megvédem magam. (*pantomim öldöklés, lecsitulnak*)
- LAJOS: Játszottam veled, hát most takarodj!
- FIÚ: (*tudálékosan*) A teremtő mindig ura akar maradni teremtményének, sohasem ismeri el, hogy hatalma csak a teremtés pillanatában, vagy legfeljebb a teremtmény öntudatra ébredéséig érvényes.
- LAJOS: Most már végképp elég! Takarodj!
- FIÚ: (*flegmatikus vállvonogatással*) Nem megyek.
- LAJOS: (*dühösen felé indul, de megtorpan, hirtelen ötlettel*) A Jadranban cowboyfilm játszik, itt van kétszázötven dinár. (*felé nyújtja*)
- FIÚ: (*vigyorgva kikapja apja kezéből a pénzt, és szó nélkül elrohan*)

3. jelenet

Lóth és Lajos a lépcsősor előtt, közönséges megvilágítás.

- LÓTH: Hát nem lázad minden, mihelyt megszületik? De még a születés előtt, hogy azt sem tudod, mit, miért, hogyan. Csak gyönyört akartál, esetleg kifáradni a másikban, hogy mindent feledj, vagy voltak terveid? — már nem lényeges. Mert nem az lett. Nem a te rended, nem a te sorod, hanem az övé, a nem létezőé, a harmadiké. Titokban megfogam, kipukkad, kikél és figyelmeztet — ne számíts, zűrzavar minden számítás.
- LAJOS: Nincs független pillanat, és nincs időn kívüli gyönyör. Az ember csak áthalad egyes állomásokon és mindig tudja, mit és hogyan csinál. Ezeket az állomásokat nem te határozod meg. A te dolgod csak az, hogy pontosan előre tudd, melyik következik, és mit kell csinálnod. (*a vásznon képsor, duhajkodó legények, templomi esküvő, gyerekek szülei társaságában, temetés*) A sorrendet sohasem szabad elvétened. A tévedés vagy a tunyaság még nem lázadás.
- LÓTH: Bizonyíthatod-e, hogy állandó sorrended a természetes, és nem a változtatás?
- LAJOS: Más a tudat, és más a természet. Vak ösztöneid nem bonthatják le az évszázadok rendjét. Nézz körül: a rend felemelkedés, határ ember és állat között, feltétele annak, hogy megismerd és urald a világot. Irányítsd életed!
- LÓTH: Persze, hogy ismeretlen maradj önmagad előtt —, neked ez

felel meg. Elszorítani, föloldani magad, hogy a csordában maradhass, és ne lásd a lényeket —, hogy különbözünk. Ha mélyre hatolsz, és ezt elismered, te megsemmisülsz. Én viszont itt kezdtem, ez éltet, ehhez ragaszkodom.

LAJOS: Ez csak menekülés a felelősség elől. Úgy véled, lázadsz, pedig csak gyáva vagy. Hogy ezt eltakard, az embert gyalázod.

LÓTH: *(zászlót tart magasra, puskát vesz vállára, egy kürtöt fúj, nagy lármával, diszlépésben végigvonul a színen)* Nem az a lázadás, ez csak harc. Kétségbeesés szül minden lelkesedést. Nem az én modorom. Csak csendesen ülsz, kívülről rakódnak rád a dolgok, és te nyugodt maradsz. Hanem itt belül, az agy és a szív, az tiltakozik, gyanakszik, valamit keres, ami bennem van, de mégis magamon kívül. Az én lázadásom: ezt felkutatni.

LAJOS: Úgy látszik, semmiképp sem akarsz lemondani arról, hogy fenekestől fordítsd fel a dolgokat, és hogy visszajáról pillants a lényekre. Nem kétségbeesés szüli a lelkesedést, hanem, hogy célod előre tudod, a rend lehetősége, a hozzá vezető út felismerése. A lázadás új rend a rendben, érte fel kell áldoznod magad. Te nem lázadsz, mert nem adsz —, mindig csak követelsz.

LÓTH: Ezen a mesén túlestem már az elemiben. *(képsor a vásznon: harcjelent, szobor, miniszteri fogadás)* Nagy harcok, önfeláldozások —, legenda az egész. A hős élete mindig a nullaponttól indul, mert nem választhat élet és halál, csak halál és halál között. Ha hátán éri a golyó, akkor csak halott, de ha szembe fordul és elébefut, utcák, intézmények hordják majd nevét. Önfeláldozás? — a közönséges hiúság ravasz számítása, és itt azonos vagy vele. Csak míg te fészkedben tetszelegsz —, ő milliók előtt. Az utánatok jövő mindig áldozat, hamis fényeteké. Nem kell e fény, nem e kötöttség — a mozgás az enyém; a fény árnyékában feltárni mind a titkokat.

LAJOS: Mégis a titkot tagadod, mely igen egyszerű; folytonosság és függés, ember és ember között. Komédiázol csak, hisz azt keresed, amit elvetettél. Lázáadásod léhaságot takar, mert nem lehet tartalmas, ami nem ésszerű. Csakis együtt, és nem külön-külön. A lemaradt csordatag elvész; aki függetlenségre tör, pusztulásra jut. Nem az a fontos, hogy mit szeretnél, hanem hogy itt és most hogyan és mit lehet. Az egyetlen cél: fennmaradni. Ezért lényegtelen, mit jelent az áldozó számára az áldozat, csak érdekemmel legyen azonos. Aki tagadja ezt, a fajt is elárulja, mert az én érdekem a többség érdeke.

LÓTH: Mintha a sok, mert sok, már bizonyítana. Nincs sok, mint ötvenet, csak én, te, ő, így — külön-külön. Az összeadás megcsonkít engem. A te érdeked az enyém nem lehet és az övé sem a tied. Összhangot, rendet, békét akarsz ott, ahol minden vágy, akarat, remény, de még minden egyes egyedi szeretet is kegyetlenül öli a másikat. Nem szeretni — küzdeni, nem igazolni — tagadni vagyunk.

HANG: Lóth elhagyott szeretője Judit kiugrott a kilátótoronyból. Béke poraira.

LÓTH: Ez csak természetes. Aki tovább szeret, mint az megengedett,

és így tagadja a másik jogát egy új szerelemre, annak a pusztulás az egyedüli útja. Ezért veszíti el barátját a barát, fiát az apa, és szeretőjét minden szerető. A ragaszkodás ostobaság, hisz a szeretet súlyosabb vétek, mint a gyűlölködés. A másikkal jót csak addig tehetsz, amíg javára van.

4. jelenet

Az asztalhoz mennek, a megvilágítás színe változik; Lajos az apa szerepében.

APA: Érted jöttem, fiam.

LÓTH: Nem mehetek.

APA: Szó nélkül hagytál el bennünket. Másoktól hallottuk meg, mit tettél, és azt is beszélük, mire készülsz.

LÓTH: Így legalább értesülések tárgyilagos.

APA: Legalább anyádnak szólhattál volna.

LÓTH: Hogy feleslegesen civődjünk?

APA: Mindent, mindent ott hagytál, még holmidat is.

LÓTH: Nincs szükségem arra, amit ott hagytam, még a tárgyakra sem. Ha valamit is magammal hozok, nem szabadulhatok attól, amitől akarok, és értelmetlen lesz a szakításom. Így az egészet vájtam ki magamból. Nem tehetek róla, hogy elsősorban ti vagytok az, amitől menekülök. Mikor elváltam tőletek, a felszínre kerültem, a tárgyak csak visszahúznának.

APA: Hát végképp nem tudod megérteni szüleidet?

LÓTH: Ti megértettetek?

APA: Mindent megadtunk.

LÓTH: Igen, a tárgyakat. *(a vásznon játékszerekkel, hangszerekkel stb. tülzsúfolt kép jelenik meg)*

APA: Hát ez nem elég? Ki kapott még ennyit barátaid közül?

LÓTH: Épp ez az, hogy senki. Mert számodra csak az a lényeges, hogy magad mutogatva első légy az adakozásban. A legjobb gazdaság, a legszebben öltöztetett gyerekek, a téged leső irigy zöld szemek, és a te önelégült mosolyod, a lépcsőház mosolya, mert azzá aláztad magad, hogy magasabbra én rajtad keresztül kapaszkodjak.

APA: Hát mit vártál te tulajdonképpen? Mi hiányozhatott?

LÓTH: Csak azt tudom, mi volt felesleges. Azt akartátok velem elhittetni, hogy amit adtok, az csak az enyém és mindenhez jogom van. Kezdetben még hittem is talán. Idővel jöttem rá, hogy nem tőlem függnék a dolgok; előre terveztetek, mindent pontosan kiszámítottatok. Te műkedvelő rádiójavító vagy —, nekem elektromérnökké kellett lennem, és még szerencsésnek mondhatom magam, mert vonz is ez a szakma.

APA: *(gúnyosan)* Diplomát mégse szereztél soha.

LÓTH: A diploma cím, az egyetem iskola. Engem a szerkesztés érdekelt. Nem megtanulni —, felfedezni a lényegét. Tizenkét éves koromban csináltam először rádiót.

APA: Az egyetemet mégse...

LÓTH: (*közbevág*) Igen, tudom, neked a cím a fontos, az emberek, a rokonság előtt. (*automatikusan szavalva; a vásznon: Lóth fehérek köpenyben gépek és műszerek között*) Ifjú Lóth Sándor elektromérnök, apja és nagyapja még a húst aprítja, de ő már a belgrádi Galenika gyógyszergyárban ugyancsak fehér, ám nem vérfoltos köpenyben a triódákat kapcsolgatja, és fontoskodó tekintettel a pH-t méri — (*karikírozva*) jó, mi is lehet az a pH — (*szavalva*), ha egy ezred miligrammal több arzén válik ki a katódon, a fejfájók ezreinek okozhatja halálát —, (*karikírozva*) nahát, micsoda felelősség! — (*természetesen, gúnyosan*) ez már jól hangzik, nemde?

APA: Így állást sem kaphatsz, és ha kapsz is, a fizetésed minimális. Tanulnod sem igen kellett volna, a vizsgákat is simán...

LÓTH: (*közbevág*) Igen, mert a ti kezetek hosszú, pénzetek meghosszabbítja. Nemcsak a szlovéniai nyaralóig ér el, hanem a tanári zsebekig is. (*dühösen*) Hát mit gondoltok, kell nekem, aki egy új típusú téglaprésen dolgozom, a hátam mögött meszterkedve pénzen szerzett oklevél!? Még jó, hogy fülembé jutott az eset, mert azt kellett volna hinnem, hogy a tanár lappangó zsenialitásomat látva ad átmenő jegyet. Az elemista gyerek gyámkodó apja fia házi feladatát írja. Ti zsiros bankóitokkal akartatok egész életemre kiskorúsítani.

APA: Csak a te érdekedben.

LÓTH: Nem gondolod, hogy én jobban ismerem a saját érdekeimet, és akkor is azokat védtem, amikor elhagytalak benneteket? Különben is Annával...

APA: (*közbevág*) Hát mégis Annával... (*kezét halántékára szorítja*) Meg kell örülnöm. Hát ezért dolgoztunk és kuporgattunk?

LÓTH: Az ócsém szófogadóbb, rá még számíthattok.

APA: És a szégyen?

LÓTH: A szégyen... persze, ez a legfontosabb. Miatta kellett utánam jönnöd, ugye? Mert a szégyen illem, és az illem nem szégyen, nemde? Óseink megszabták viselkedésünket, és ha valaki felrúgja e hagyományt, miatta pirulnotok kell. Nem érdekelnek sem a hagyományok, sem a családi szégyen.

APA: (*rezignáltan*) Mi a terved?

LÓTH: Tervekkel nem ámítom magam. Az ember hangulata rendszerint megváltozik, mire megvalósul a terv, és már csak azért tart ki, mert belekezdett. Mert mindennek a célját keresi. Hogy kívánja-e még, már nem fontos. Csak a befejezés tudata. Különben feleslegesnek érezné magát, hisz számára nem a munka, hanem terméke az érték. Én önmagában látom a munka értékét, mert nem az eredmény —, a folyamat érdek. A téglaprést is kedvtelésből csinálom, ha éhhalál fenyeget, majd szabadalmaztatom. Ne hídd, hogy a világot akarom megváltani vele. Az a nagy szerencsém, hogy csak a pillanatnyi kívánságokat ismerem, melyek nem hatolnak naivan és számítóan messze a jövőbe. A jelenben akarok élni, hát a jelenben hagyom magam, és nem hiszem ostobán, hogy majd holnap élek. Nem kötöm magam a vágyakhoz, mert múltékonyak. És mire valóra válnak, már nem érdekesek, hisz addigra én is megváltozom. Ekkorra már nem is vágy az, csak megszokás, függés, robot,

de folytatnod kell, mert aki kitér és önmagát követi, az léha és eretnek, mint én.

APA: A becsületes végig kitart.

LÓTH: Vonszolja azt, amit örökbe te kaptál, hogy rám hagyj örökbe, és én fiamra megint.

APA: Hát nem ez az élet?

LÓTH: Az én számomra nem. Ez az élet csak létezés, fetregés a hagyományok béklyóiban, mely kívül keresi lényegét. Számotokra nem az ember a fontos, hanem a cél — én magam vagyok a cél, hagyjatok engem határaitmon belül. Semmit se kérek, csak-hogy azt tegyem, ami kedvemre van. Miért akarsz most visszarángatni, terhelni renddel és szeretettel? Nem az ész és a vér dönti el, hova tartozom.

APA: Embertelen vagy.

LÓTH: Embertelen az, ki hűtlen önmagához. Embertelenség ott élnem köztetek és naponta, óránként hazudnom a bőfögő elégedettséget. A család lenne embertelen, mikor elégedetlenül boldognak mutatom magam. Az ilyen boldogságot meg kell tagadnom.

APA: Szóval megtagadsz.

LÓTH: Ha másképp nem lehet.

APA: (*kétségbeesetten*) Hát ennyire... ide süllyedtél, hogy egy szajha miatt...

LÓTH: Hagyj, most már elég. Anna pedig, ha szajha is, töletek becsületesebb... (*félbeszakítja önmagát*) Eh, de minek is beszélek én neked! Hülyeséget kérdezni nagy ostobaság, de ostobát oktatni sokkal hülyébb dolog. Tudod, fater, olyan ez (*játéktér képe jelenik meg a vásznon, az egyik csapat kézilabdát, a másik futballt játszik közös labdával*), mint mikor két csapat ugyanazon a pályán egyetlen labdával más-más játékba kezd. Nem érdekes. (*távozik*)

APA: (*sértődött dühvel*) Hát akkor legyen. (*mereven, méltóságteljesen*) Tékozló fiú, mindörökre kitiltalak a szülői házból. Szülői szeretetünket és az apát megillető jogos tiszteletet semmibe véve szégyent hoztál az apai házra. Útszélen fölszedett ringyóval nem szentségtelenítheted meg ősi családi fészünk. Haltál volna meg súlyos kórban, de tisztességgel, hogy tovább élhess a védő szülői szív emlékező szeretetében, mint hogy így becsületlenül öled ki magad belőlünk még életedben. Kitagadlak és megátkozlak.

5. jelenet

Lajos és Lóth a lépcsők előtt; közönséges világítás.

LAJOS: Csak gázolsz, gázolsz, gázolsz. Most Judit, azután anyád, és mindenki, aki utadba kerül.

LÓTH: Tömeggyilkosság, nemde? És téged csak az bánt, hogy fel sem jelenthetsz, mert törvény elé vinnél, jól tudom.

LAJOS: Ez nem a törvény dolga. A közönséges gyilkos nyíltan oltja ki az életet, te rejtve, lassan kényszerítet áldozatodra a halált.

Ő fegyverrel gyilkol, te közönyöddel ölsz. Vagy azt hiszed, hogy csak az erőszakos testi halál a gyilkosság?

- LÓTH: És te, hogy csak a holttest bizonyítja a gyilkolást? Mert jól sejtéd, gyilkolni nemcsak késsel lehet. A fegyver csak eszköz és így lényegtelen. A bűn mélyebb a tettnél, és sokkal szélesebb.
- LAJOS: *(förlép az első lépcsőfokra)* A tett maga bűn. Mikor mindent mohón magadhoz ragadsz, majd elszórsz önkényesen; nem késed, kegyetlenséged öl. Alattomosan vagy vérengzőn, de, mert szabad vagy, ugye, jogod van erre. De szabadságod tiprás, semmi több. Szerencséd, hogy ezt nem tudja, csak az áldozat.
- LÓTH: *(az első lépcsőre lép)* Bűn már a létezés is. Létezni csak vétkezve tudok. Élni nem egymásért, csak egymás ellen lehet —, hát így vagyok bűnös, mert vagy önmagamra, vagy másokra török.
- LAJOS: *(a második lépcsőfokról)* Nem tisztességesebb-e létezni csupán, mint élni úgy, hogy másokat eltíporj.
- LÓTH: *(a második lépcsőfokra lép)* A féregnek, annak talán igen, de még az is felfalja olykor a másikat. A faj táplálékul egy másik fajt fogyaszt, hogy az őt felfalónak dúsabb falatja legyen.
- LAJOS: *(a harmadik lépcsőről)* Eh, ez csak handabanda filozófia, de téged nem menthet a felelősség alól; az elmélkedés csak elmélkedés marad. De Judit halott, és halála súlyos vád ellened. Erről szólj, ha van benned becsület, és hagyd bölcs fejtegetésed a gyilkoló fajokról. Itt te, te öltél, fajdon belül.
- LÓTH: *(fellép a harmadik lépcsőre)* Ha valakit vádolni lehet, az nem én, vagy nemcsak én vagyok. Hagytátok volna a lányt is nyugodtan, de nem, ti rátörtök, lenézitek, sanyargatjátok hülye elvek miatt, mert egyszer, csak egyetlenegyszer bátrabb volt tőletek, és eldobta azt, ami kilúgozza belőle természetét. Nem a csalódás —, a megvetés ölte meg. Ha én öltem meg —, akkor te is húgod gyilkosa vagy.
- LÁJOS: *(fellép a negyedik lépcsőre)* Becsületétől fosztottad meg.
- LÓTH: *(fellép a negyedik lépcsőfokra)* És ti a szabadságától. Melyik rablás itt a súlyosabb?
- LAJOS: *(az ötödik lépcsőről)* Fenevad hát az ember, aki csak törve, zúzva, ölve maradhat hú önmagához, és csak szabadságával visszaélve lehet szabad? Ez a szabadság már megmutatta, mit ér: öngyilkos szabadságot — Judit halott.
- LÓTH: *(fellép az ötödik lépcsőre)* Halott, halott, halott —, meddig ismétled még? A tetem mozdulatlan, az élő mozog, arra nézz, amerre haladsz.
- LAJOS: *(a hatodik lépcsőre lép)* És még te mondd ezt? Persze, csak azért, hogy gyilkolni ismét jogod legyen. De a halottak utadat állhatják, és egyszer még neked is akad gyilkosod.

6. jelenet

Lóth és Lajos az asztalhoz mennek; megváltozik a világítás; Lajos a fiú szerepében.

FIÚ: Papa, a Béci bácsi sziámi macskája ...
 LÓTH: Ne szólíts papának!
 FIÚ: Mikor az olyan hangzatos.
 LÓTH: Hangzatos, hangzatos ... de nem vagyok az apád. Illetve lehetséges ... szóval ez igen kétséges ... Mégse akarom, hogy ez szokásoddá váljon.
 FIÚ: Oké! Béci bácsi sziámi macskája ...
 LÓTH: Ki az a Béci bácsi?
 FIÚ: Egy bácsi a mama hálósobájában.
 LÓTH: Nem láttad a nyakkendőtümet?
 FIÚ: Béci bácsi sziámi macskája elvesztette farkdíszét ...
 LÓTH: A súlylökő?
 FIÚ: Nem. Az disszidált. Béci bácsi sziámi macskája elvesztette farkdíszét, és ezért egész nap a zongorán sétál.
 LÓTH: Nyakkendőtü nélkül nem mehetek az esküvőmre.
 FIÚ: A zongorán sétál, és a mamára fúj, aki a tükör előtt zokog.
 LÓTH: Ő nem disszidált? Mert esetleg magával vihette a nyakkendőtümet.
 FIÚ: A mama a tükör előtt zokog, mert lazulnak mellei, és egyre azt kiabálja: szakajtó, szakajtó.
 LÓTH: Nyakkendőtü nélkül hogy megyek el a temetésre?
 FIÚ: Pedig lehetséges, hogy Liza lopta el a sziámi macska farkdíszét, mert azt ígerte nekem ...
 LÓTH: Miért nem hozod már a nyakkendőtümet? Mit szól a miniszter, ha fogadásáról hiányozni fog az én ...
 FIÚ: Mert azt ígerte nekem, hogy érdekes dolgot mutat, ha elmegyek vele ...
 LÓTH: Mit gondolsz, egy sziámi macska ellophatja a nyakkendőtümet?
 FIÚ: ...ha elmegyek vele a fürdőszobába.
 LÓTH: Menj ... menj csak ...
 FIÚ: De papa, ez a Liza fölöttébb gyanús.
 LÓTH: Ne szólíts papának.
 FIÚ: Mikor az olyan hangzatos.
 LÓTH: Hangzatos, hangzatos, de nem vagyok az apád ... illetve lehetséges ... szóval ez igen kétséges ... Mégse akarom, hogy ez szokásoddá váljon.
 FIÚ: Oké! Béci bácsi sziámi macskája ... *(átvált, szaval)* Nincs jogod megakadályozni másokat kedvteléseikben, ne kösd magad ostobán mások igényeihez, csak azért, hogy hamis tiszteletet válts ki belőlük.
 LÓTH: A piacon ugrásszerűen emelkedik a spenót ára. Hagyd el szobámat, mert ha megtalálom nyakkendőtümet, kolompot akasztok nyakadba, hogy messziről halljam közeledésed veszélyét.
 FIÚ: *(szavalva)* Az öregedés legbiztosabb jele az elhatalmasodó macacsság, ha vég nélkül hajtogatod ugyanazt a dolgot, és nincs áttekintésed. Ilyenkor elveszíted realitás-érzéked, elméd sűrűn kihagy — megértél a kiselejtezésre. *(hirtelen átvált, természetesen)* Komédia. Mondd, te nem tudsz, vagy nem akarsz komoly dolgokról beszélni velem? Meddig folytatod még ezt az értelmetlen hülyeséget?

- LÓTH: Azt hiszed, vannak fontosabb dolgok is a világon, mint a sziámi macska elveszett farkdísze és egy nyakkendőű?
- FIÚ: (*határozottan, követelőzőn*) Miért van az olyan, aki nevelni képtelen? Miért szaporodhat, aki beleőrül hülyeségeibe? Milyen jognon él, aki bűnt lát a létben? Válaszolj!
- LÓTH: Ostoba vagy. Először is nem én nemzettelek, vagy nem biztos, hogy én. Másodszor, a nevelés állatidomítás, te fejlődj szabadon. Harmadszor, nincs normális és hülye ember, csak az örület sokszínűségét, változatosságát és leleményességét tanulmányozhatod, hogy válassz közülük egyet magadnak. Negyedszer pedig: ne kérdezz, és főleg ne követelj marhaságokat. Folytatjuk: a spenót ára ugrásszerűen...
- FIÚ: (*dacosan közbevág*) Holnap elmegyek.
- LÓTH: (*szórakozottan*) Vagy úgy? Igen... igen...
- FIÚ: (*nyomatékosan*) Elmegyek, végleg.
- LÓTH: Persze, végleg. Jó, jó. Megértettem.
- FIÚ: Meg se kérded, hova és miért?
- LÓTH: Miért kérdezném? Nem vagy köteles beszámolni minden apróságról se nekem, se másnak. Te tudod. Különben én sem vagyok köteles folyton figyelni rád.
- FIÚ: Ez nem apróság. Meg hogy te különben sem ügyeltél rám, mert sosem érdekelt, mikor, hol, mit miért csinállok. Soha.
- LÓTH: Nem értem váratlan ingerültséged, de nem is lényeges. Tőlem csak egész nyugodtan.
- FIÚ: Nem, egy csöppet se nyugodtan, egy csöppet se úgy.
- LÓTH: Nincs hangulatom egy nagyjelenethez. Könnyedébb stílusban, fiú!
- FIÚ: Értsd meg végre, hogy nem komédiázom. Elmegyek, végleg. De azt akarom, hogy tudd, miért és hova. Ez egyszer meg kell hallgatnod.
- LÓTH: Bánom én. Menj Tahitira vagy Caprira. Azt mondják Caprinál a legmélyebb és a legkékebb a tenger. Persze, ez csak ötletjavaslat.
- FIÚ: Csakugyan ennyire érzéketlen volnál, ennyire közömbös, vagy megőrültél végleg?
- LÓTH: Az örületről már kifejtettem véleményemet, nem szeretem az ismétléseket, a hosszú tudálékos dumát. Adj egy jó tippet, unatkozom.
- FIÚ: Akaszd fel magad. De csak ha már végighallgattál, ám akkor feltétlenül. Ez az egyetlen, amit tehetsz, hogy hálával gondoljanak rád szeretteid.
- LÓTH: Szellemes javaslat.
- FIÚ: Meggyőződésből fakadó tanács.
- LÓTH: Még jobb.
- FIÚ: Közöny, közöny, közöny. Hát nem látod, milyen nyomorúságos vagy, mikor bezárkózol páncélaid mögé? Körötted minden forr, küzd, élni akar. Te meg, mint a vakond, turkálsz, csak-hogy nem a földben, hanem önmagadban. Undorító! Semmi sem érdekel, semmivel sem törődsz, nemhogy gondolkodni, már beszélni se tudsz. Csak a halandzsa marad belőled, egy értéktelen és értelmetlen gubanc.

- LÓTH: Hahó! Te szándékosan sértegetni akarsz, de nincs kedvem az önérzetes nevelőt játszani.
- FIÚ: Nincs, ugye? Mert neked semmire sincs, ami közvetlenül nem az érdeked, vagy fáradságodba kerül. Csak te, te, te, a többi lényegtelen. De elfeledted, hogy nem vagy egyedül, függsz, és ha önérdeked egyszer a miénket keresztezi, el fogunk taposni.
- LÓTH: Honnan szedted e sok zagyvaságot?
- FIÚ: Ahol megkaptam azt, amit te tőlem megtagadtál. Ahol emberekkel emberi nyelven lehetett beszélni. Ahol nem üres duma, ha okosan szólnak, és ahol a szeretet több, mint üzekedés, kielégíteni állati vágyaimat és azután köpni az egészre.
- LÓTH: Untatsz már, gyerek, és valami giccses bűz árad felőled. Pfu! Elérzékenyüls! Nyúlós fellengzősség!
- FIÚ: Megtanítottál, hogy szabad legyek, kövessem azt, ami én vagyok. Oké, öreg. De akaratlanul is többet adtál, mint szándékodban volt. Mert valóban jó, ha szabad vagyok, ám ha a szabadság csak öncél magáért és szétszóródást jelent — úgy nem kell. Ez a szabadság romlás és rombolás. Az enyém építeni akar.
- LÓTH: Szónok... szavamra előbb-utóbb még szónok leszel.
- FIÚ: Nem, csak tartozni akarok valahova és valakihez. Nem bujdosni és szökni, mint te tetted és teszed.
- LÓTH: Bolond vagy. Nekem még úgy kellett a nyűgöket leráznom magamról, te szabadon kedvedre tehetsz, mégis rabságba futsz.
- FIÚ: Szabadon tehetem, igen, de csak azt, ami üres, értelmetlen, romlott és pusztuló. Nem kell e szabadság. Nem kell az analom, mikor nem tudok mihez kezdeni. Nagy ostobaság a lét, ha csak önmagamért vagyok, és nem hagyhatok nyomot. Nem akarom hinni, hogy csak úgy eltűnök, és nem marad egy jel, bármily parányi is, mely tőlem származik. Mert nem veszhet el az értelem s a hit. Ha téged követlek, akár azonnal felköttem magam — lényegtelen, meddig és hogyan élek, vagy élek-e egyáltalán.
- LÓTH: Értelmetlen úgy kapálózni, fiú. Azzal, hogy hiszel, még nem váltod meg magad, a céltalanságot erőszakkal céllá nem változtathatod. A hit csak arra jó, hogy utána csalódj; a lelkesezés magában hordja a kiábrándulást.
- FIÚ: Csak gyarlóságod és rettegésed szólhat így belőled. Mert mi, ha nem gyávaság, nem hinni és nem szeretni pusztán azért, hogy meg ne csaljanak, vagy meg ne csald magad. Féregtempó!
- LÓTH: Nincs szükségem a vértanúkra; a mártíromság bávaságra vall. De ha neked tetszik, hát a te dolgozod. Mert a bárgyúság jogos, szent és sérthetetlen, akár Indiában a tehének.
- FIÚ: Ez téged, de kizárólag csak téged igazol.
- LÓTH: És nem ment tégedet. Mert ha már annyira ragaszkodsz az ésszerűséghez, hát mi a logikusabb: beismerni bárgyú voltodat, vagy hiú szervezkedéssel palástolni azt a hit ürügyén?
- FIÚ: Nem az a fontos, megvalósul-e, amiben hiszek, hanem a hit maga, mely megakadályozza a végső pusztulást.
- LÓTH: *(a vásznon képsor: atombomba, üstökösök összeütközése, járványok, közlekedési balesetek)* Hát nem mindegy, mikor tűnik

el a naprendszerből a kétlábú szörnyek ostoba faja? Egy nap, vagy tízezer év, egyre megy. Nem állandósulhat, mi pusztulásra van —, a halogatás csak önkielégülés.

FIÚ: Nem a tízezer év és nem a holnapi nap —, az a lényeges, hogy itt és ma megálljam helyem. Ha veszni kell, hát ne sürgessem pusztulásomat. Méltóság kell az elmúláshoz is. Ha hagyom magam, sőt még kéjelgek is abban, hogyan pusztulok, akkor a sodrásban nincs kapaszkodó; mert belül üres vagyok — a nyomás összezúz. Ám ha felöltöm hittel a lelkem, már megállhatok. Belső erő kell, hogy megtorpantsa a külső sorvadást, szellem, mely fennmarad, ha elvész a test. A cél csak azért fontos, hogy irányom legyen. Elérni az elérhetetlent báván nem akarom, de becsülöm a küzdést a küzdés miatt, hisz tudom, az ígélet célom nem lehet. Csak a lendület, csak a küzdelem. Nem hiszek a megváltásban, de aki harcolni tud, nem adhatja magát önként oda. *(méltóságteljesen a lépcső felső fokára lépdel és szoborra merevedik, Lóth, mint polgár fején kalappal, kezében esernyővel a szoborhoz lép, óvatosan körülnéz, és jelképesen levizeli, kalapját és esernyőjét a szoborra akasztja)*

7. jelenet

Lajos a bal oldali, Lóth a jobb oldali céltáblához lép játéknnyillal a kezében, közönséges megvilágítás.

HANG: Az óra elérkezett.

LÓTH: *(dob)* Talált.

LAJOS: *(dob)* Nem talált.

HANG: A boldogok boldogulnak.

LÓTH: *(dob)* Nem talált.

LAJOS: *(dob)* Talált.

HANG: A veszendők elvesznek.

LÓTH: *(dob)* Talált.

LAJOS: *(dob)* Nem talált.

HANG: A szeretők szeretnek.

LÓTH: *(dob)* Nem talált.

LAJOS: *(dob)* Nem talált.

HANG: A tévelygők eltévednek.

LÓTH: *(dob)* Talált.

LAJOS: *(dob)* Nem talált.

Függöny

TANKOSAVA HALÁLA

(Részlet a *Nyomorék Pera emlékiratai* c. regényből)

SLOBODAN SELENIC

Ajkam száraz, mint a papír. Nyelvem dohánytól cserzett, fekete és dagadt nyáltalan számban. Alkoholtól perzselte torkom süit, forró. Fejem furcsán könnyű és üres a törődött, kialvatlan testemen. Ébren vagyok, és tisztán látok, de valahogyan túlságosan, lázasan ébren és természetellenesen távolbalátón. Mintha súlytalan lennék és súlyom mégis lehúzza tolokocsimat, mozdulatlanul és kövéren terpeszkedem el szalonunkban. Még nem vagyok képes felfogni azt, amiről tudom, hogy megtörtént, mert az imént úgy zajlott le, mintha álom lett volna, olyan váratlanul és furcsán. A gondolat túl könnyen siklik kristálytisza és üres fejemben, az agy simára csiszolt felületén, hogy azután kipárologjon szememen és fülemen át, mielőtt még összekapcsolódna egy másik gondolattal, amely szintén magányosan bolyong könnyű, laza fejem kiszellőzött úrjében. Nem tudok két fogalmat összekötni. Semmit sem tudok felfogni azon kívül, hogy valami felfoghatatlan történt. Nem tudom, hogyan lehetséges ez. Tankosava! Ha bárki más is lett volna, megérteném, sőt azt gondolnám, hogy ez természetes. De ő, az én anyám! Hisz ez mégis túl nevetséges ahhoz, hogy az ember ne vessen. Elfog a vágy, hogy most azonnal odamenjek hozzá, és nem tudom, mit tegyek, összepofozzam, vagy összeecsokoljam a szemét, de mindenesetre alaposan.

Mikor láttam utoljára? Együtt voltunk a temetőben. Láttam, hogyan öntözi a gránátalmát Goran sírján. Halkan vinnogott. Azután hazajöttünk. Segített, hogy Draga Floridájából átszálljak a tolokocsimba. Akkor a szobámba mentem. Elaludtam. Mikor felébredtem, a szobában teljesen sötét volt. Nem ébredtem fel hirtelen. Először valami nyomást éreztem a nyakamon, de még nem voltam tudatában testemnek. A nyomást nyakamtól függetlenül is éreztem. Így valahogy; vagy a nyak nem az enyém, csak nyom, és én tudom, hogy ez a nyakamon van. Elmozdítottam fejem a rossz helyzetből, amelyben öntudatlanul feküdt, és felfogtam, hogy ez az én fejem a nyakamon, amely nyom. Felfogtam, hogy rólam van szó, hogy ez én vagyok itt valahol. Elaludva. Amint tudatosult bennem, hogy alszom, fejemben sápadtan megjelent az a gondolat, hogy létezik egy másik állapot is — hogy ébren is lehetnék. Hogy ellenőrizzem ezt a vérszegény, nem agresszív feltételezést, kinyitottam a szemem, és egyszerre csak észrevettem, hogy ott teljes a sötétség, míg itt bennem világosság van. Rögtön becsuktam a szemem, de most már túl sok volt a megoldásra váró probléma ahhoz, hogy

visszatérhetnék a nyugalmi állapotba. Létezésem fényéből ki kellett lépnem a szoba nyugtalan sötétjébe. Természetesen nem tudtam mindjárt, hogy ez az én szobám. Először eszembe kellett hogy jusson, mi előzte meg valóságon kívüli létezem. Érdekes, először Tankosavára emlékeztem, ahogyan segít kijönni az autóból. Azután néhány pillanattal még korábbra emlékeztem vissza. A Floridán a Rooseveltcúba érkeztem, majd gyorsan visszatértem házunkig. Itt már a tolókcocsiban voltam. Egy gondolatvillanásban átrohantam a szobáig terjedő teret, és végül magamba érkeztem a sötétben. Tudtam, hogy miután visszatértem a temetőből, tolókcocsimban elaludtam. Mikor? Mikor volt ez? — gondoltam. Ha tudnám, gondoltam, mikor volt ez, talán tudnám azt is, mikor van most. Tegnap kora reggel van most, vagy pedig holnap késő éjjel? Meddig léteztem tolókcocsimon és nyomorék edényemen kívül? Meddig tartott távollétem a szobából? Ha nappal volna, gondoltam, tájékozódhatnék az időben, de természetesen csak viszonylag, éppen annyira, hogy megmondjam: ma este, vagy pedig holnap reggel van-e. De sötét volt, és fogalmam sem volt róla, mennyit aludtam. Tudod, hogy órát sohasem hordok, mert ez a leghülyébb az összes gépezetek közül, amelyeket a lábasok kiagyalnak, így hát semmiképpen sem tudhattam, hány óra van. Azt hinném, hogy Draga lábas tiktakolóján négy volt, amikor visszajöttünk a temetőből. Azt hiszem, hogy most tavasz van, gondoltam, tehát a nappalok meghosszabbodtak, hogy később ismét megrövidüljenek, ergo nem lehet kevesebb kilenc óránál, de több lehet. Végtelenül több. Lehet, hogy már kilencvenkilencszer kilenccel több mint kilenc, és ezért talán most kevesebb is mint kilenc, mert a napok azért rövidültek meg, hogy később ismét meghosszabbodjanak. Ki tudná ezt, Dávid!, gondoltam. Abbahagytam a számolást, most már szinte teljesen ébren, de jóval kevésbé élénken, mint az előbb, leeresztett szemhéjaim mögött, valahogyan lustán, megrándult nyakkal.

Elhatároztam, hogy megfürdöm. Nagy nehezen leszálltam tolókcocsimról, és lihegve, köhögve elvonszoltam magam a szobámmal szembeni zuhanyozófülkéig. A fürdőben levetkőztem. A piszkos gatyát és az alsóinget meg a sáros nadrágot a sarokba dobtam, az inget meg a pulóvert pedig a fehér székre raktam. Csak ekkor jutott eszembe, hogy elfelejtettem tiszta alsóinget, gatyát és nadrágot magamhoz venni. Egy pillanatig haboztam, aztán elhatároztam, hogy meztelenül megyek ki a folyosóra a plakárig. Emlékszem, hogy akkor önmagának, úgy meztelenül és magányosan, valami szökésben levő kövér, fehér puhatestűre hasonlítottam. Gyorsan visszatértem a fehérneművel. A zuhanyozó alá ültem, és nagyon forró vizet engedtem magamra. Lassan adtam hozzá egyre több és több hideget. Amikor jól ledörzsöltem magam szivaccsal és Palmolive-val, a nagy törülközővel megszáritkoztam, és tiszta fehérneműt öltöttem, egészen frissnek éreztem magam.

Egészen tisztának éreztem magam, egészen tisztának éreztem magam, érzem, meg kell várnom, hogy elmúljon a fájdalom, amely kiszikkadt fejem úrjébe fúródott, mielőtt még folytatnám a gondolkodást, miután a fájdalom elmegy, belátva, hogy nincs mit keresnie elszáradt, kiégett fejemben, amelyben biztosan a reggeli szürkületben kiürült, kiszellőztetlen, kihűlt és kitakarítatlan kávéház szaga terjeng; miután ez a halántékomban levő kés ráérőn megállapítja, hogy koponyámban az agy elszenesedett, mint az elszáradt dióbél a kemény és egészséges héj

mögött. Érzem, hogyan vonul vissza halántékomból, hogyan száll ki-ábrándultan a fájdalom világűrjébe, ahonnan, talán egy másik össze-tételben, erősebben vagy gyengébben újból irányt vesz valami méltóbb áldozat felé.

Egészen frissnek éreztem magam ledörzsölve Palmolive-val, megtö-rölve a nagy durva törülközővel, suhogósan és kikeményítve a tiszta fehérneműben. Még amikor a tus alatt ültem, eszembe jutott minden. Tudtam, hogy a szalonban Miloje és Blagoje ül illatosan és megfű-rödve, tiszta ingben és kifogástalanul vasalt ruhában. Nem tudtam, hány óra, és így nem voltam biztos benne, megérkezett-e Milan a lá-nyokkal, és csak azért — semmilyen más ok nem volt erre —, csak azért, hogy megtudjam, megérkeztek-e a lányok, vagy pedig talán már elmentek, vagy éppen Miloje szobájában vannak, vagy nem jöhettek el, csak azért, hogy megtudjam, mi van a lányokkal, mert ők ismeretlenül megjelentek felfrissített testemben — csak azért láttam meg Tanko-savát.

Tudtam pontosan, hogyan történt. Megindultam a konyha felé csak azért, mert ismeretlen lányok jelentek meg felfrissült testemben. Tudni akartam, hány óra van, mielőtt még eldönténém, csatlakozom-e ahhoz a mulatsághoz, amelyet Miloje már évek óta rendez a számomra, miat-tam, tudtam ezt, természetesen, noha apám sohasem ismerné be, hogy a nőket miattam és értem hozták el a tavalyi, a tavalyelőtti és az idei május harmadikán, és hogy május harmadika olyan dátum, amely bármi miatt is különbözne minden más dátumtól életemben, Miloje és Tankosava életében. Erről nem beszélnek. Ez egyike a tudott dol-goknak. A nők Miloje ama badarságai közé tartoznak, amelyek sem-miben sem különböznek a fölösleges angol könyvektől. Tudtam, ezért nem jött senki a szobába, hogy felébresszen, ezért hagyták, hogy át-aludjam azt a mulatságot, amit miattam és értem rendeztek. Biztos vagyok benne. Nincs semmi kétség efelől azért, mert ma igenis május harmadika van. A többi mulatságot, amit Miloje a mi lakásunkban vagy Mila lakásán rendezett, talán nemcsak értem rendezték, noha ezeket is miattam csinálták, de ezt a május harmadiki, születésnap-i mulatságot Miloje az ő nyomorék fiának rendezte, semmi kétség sincs efelől, habár erről semmi áron nem beszélnek, még annak az árán sem, hogy a mulatságból kimarad az ünnepelt.

Elhaladtam a szobám előtti kis folyosón, de nem fordultam a szalon felé, hanem jobbra, az előszoba felé, a ház mellékbejárata előtt, aztán a hosszú folyosón, Tankosava kis szobája mellett a konyha felé. Meg-álltam az ajtó előtt, azzal a szándékkal, hogy hallgatódzok, bent van-e, de láttam, hogy a konyhában ég a villany, és időben rájöttem, hogy ott csak Tankosava lehet, mert Ivana elment rokonaihoz Szlovéniába. Ak-kor megláttam. Egyedül ült a tűzhely melletti hokedlin, szétterpesztett lábbal, térdeire könyökölve. Egy pontot bámult. Nem hallotta, hogy jövök, és így néhány pillanatig az ajtóból néztem. A csend megdermesz-tett mindent körülöttem. Csak az hallatszott, hogy az idő monotonul tiktakolva szétfolyik a konyhában. Hihetetlenül magányosnak tűnt nek-em. Tudom, hogy még magamban meg is kérdeztem, mit is csinál Tankosava most, amikor nem dolgozik, amikor egyedül van. Amikor én egyedül vagyok, gondolkodom vagy olvasok, Draga a képeslapokat lapozgatja, vagy levelet ír, Miloje társaságot keres, ha egyedül van, mindegy, kit, mindegy, mikor, mert már évek óta nem tud egyedül

maradni, de mit csinál Tankosava, gondoltam, mit csinál, ha nem dolgozik és nem tud olvasni, nem tud gondolkodni és nincs kit keresnie? Nem volt kendő a fején, és ekkor láttam először, hogy haja kócos vékony fonatokba van kötve, és körben nagy fekete hajtúkkal felerősítve, és hogy szinte teljesen ősz, de valahogyan színtelenül ősz, ami meglepett. Sohasem gondoltam a hajára — ki gondolna még Tankosava hajára —, de tudtam, hogy fekete, mint a szén, zsiros és vastag. Most elvékonyodott, elveszítette a színét, nem is annyira megőszült, mint inkább kifakult valahogyan, vagy mi. Egészen mozdulatlanul ült. Azt gondoltam, hogy már órákon át üldögél így mozdulatlanul, mert láttam a vekkeren, hogy pontosan tizenegy óra van. Megpróbálok visszaemlékezni minden részletre, mert ez nagyon fontos; minden gondolatomra, tudatában annak a veszélynek, hogy a tompaságig koptatva, üres fejjel és szívvel, valami hideg és száraz kétségbeeséssel leöntve, mint a hegy a vastag, megfagyott hóval, még képzelődni is kezdhetnék. De nem akarok. Fájjon, ahogyan csak akar. Dőljön össze minden, ha akar, de tudom, hogy most nem szabad hazudnom, mellébeszélésekkel védekezni. Meg kell állnod, Pero, gondolom, és kifeszített mellkassal kell bevárnod azt, ami volt. De mégis kimondtam, valóban kimondtam, még hozzá eléggé gyengéden, mert — ezúttal nem hazudok, tényleg megállt a gombóc a torkomban, amikor megláttam ilyen magányosan, elvékonyodott hajjal az üres és csendes konyhában könyököibe:

— Nem alszol még?

Összerezcent, és rögtön az ölében fekvő kendőért nyúlt, hogy körülkösse fejét, valahogyan szígyenletesen lemeztelenített fejét. Barázdált arcán boldog mosoly ömlött el. Tankosava elégedett volt, hogy bejött. Tankosava boldog volt, hogy bejött az ő nyomorék és szerencsétlen fia. Tankosava tudta, hogy nyomorék vagyok és szerencsétlen. Tankosavának nehezeére esett egyedül maradnia. Éveken át. És én éveken át tudtam ezt, mint ahogyan az éjjel is tudtam, amikor benyitottam hozzá a konyhába és felrebbentettem a kérdésemmel, ahogyan lemeztelenített fejjel ült:

— Nem alszol még? — pedig tudtam, hogy engem vár, és hogy káposztás pite vár a sütőben, amit Tankosava készített azért, mert az éjjel május harmadika volt.

— Ugyan, dehogyis alszom — mondta kendőjét megkötve, sugárzó arccal várva, hogy bemegyek-e a konyhába vagy sem.

— Már vacsoráztak — mondta, és szembetűnő széles mozdulatával a szalon felé intett fejével, úgyhogy mindjárt világos volt előttem, hogy a lányok megjöttek Milával, és hogy Miloje türelmetlenül vár, de a világ semmi kincséért sem jönne és hívna meg a mulatságra, amelyre engem Blagoje, az ő utasítására — ebben biztos vagyok — már emlékeztetett délután, amikor elindult a szalonunkból.

— Eszek itt egy kicsit — mondtam Tankosavának, és tudtam és láttam, hogy hihetetlenül boldog ezért, pedig biztos vagyok benne, egészen biztos, hogy mindegy volna neki, miért határoztam úgy, hogy a konyhában eszek, amikor azt is kérhettem volna tőle, hogy az ételt hozza a szalonba; tudom, nem neheztelt volna rám, mert úgy döntöttem, hogy maradok, nem azért, hogy a kedvében járjak, hanem mert időre volt szükségem, hogy meggondoljam, elmegyek-e a nekem rendezett mulatságra, vagy pedig mégis, vagy pedig mégis kiállom, vagy pedig végtére is csak hívom Milát, vagy még őt sem fogom hívni, hanem be-

megyek a szobámba és könyvet olvasok, míg el nem sikerül aludnom. Nem hiszem, hogy Tana akár gondolt is arra, hogy miatta maradok, ha egyáltalán erre gondolt, ha gondolkodni tudott azokról az okokról, amelyek a konyhában tartanak engem, amikor olyan boldog volt, hogy vele maradok öt percre — öt percre, mindegy, az idő számára nem volt fontos, de mégis odaszaladt hozzám fürgén, mintha húszéves lenne, a tolokocsimhoz, és teljesen fölöslegesen segített, hogy az asztalig toljam. Azután rémülten, mintha égne a ház, kezdte kirakni az edényeket a frizsiderből, a káposztás pitét a meleg sütőből, a kenyeret a faliszekrényből, az evőeszközt a fiókból, és mindezt elébem rakosgatta. Közben egész idő alatt mesélt, boldogan, jókedvűen arról, hogy mit csinál, semmi fontosat, meg arról, hogy a káposztás pite nagyon finom, hogy a pástétom friss, hogy a szalonnát Blagoje hozta Fídjelovciból, hogy kóstoljam meg a paprikát is — ő maga savanyította, és mind ilyesmit, ami nem érdekelt, amit, az igazság kedvéért mondván, nem is hallgattam. Szelt nekem kenyeret, közelebb tologatta hozzám a tányérokot, és minden pillanatban felugrott az asztaltól egyre újabb és újabb edényeket hozva salátával, szardíniával, sajttal, vajjal, tejföllel, kolbászsal, péstétommal, libazsírral és mit tudom még milyen csemegével a frizsiderből és a függő faliszekrényekből. Miután talán mindent előszedett, ami bennük volt, leült velem szemben, az asztalra könyökölt, és olyan szerelmesen nézett rám, hogy le kellett sütnöm, be kell val-lanom, le kellett sütnöm a szemem; tekintetemet mindenáron el akarta kapni. Nem hazudok, istenemre mondom, nem hazudok, nincs helye hazugságnak, nincs ideje az ügyeskedésnek, túlságosan sok is volt belőle, üres fejemben csörömpöl a hazugság emléke — valami szép szót akartam mondani neki, fáj a torkomban és a mellemben, míg néztem az én boldog és nagyban beszélő édesanyámat, Tanát — akartam mondani neki valamit, de a szégyen, de a tudás, de a tudás nem engedte, hogy ezt megtegyem. Mennyivel könnyebb volna, ha megtettem volna, bár megbénulna a nyelvem, adná az isten, az isten adná, hogy nem, hogy nem mondtam: „Tana, kitűnőek a paprikáid”, legalább ezt mondtam volna, de nem mondtam, beismerem, hallgattam és ettem. Nem zavartam ugyan el, pedig megtehettem volna, természetesen megtehettem volna, mint ahogy többször is megtettem, ha a torkomon akadt gyengéd szó túl nagy fájdalmat okozott azért, mert nem tudtam kimondani. Nem zavartam el. Pedig megtehettem volna. Következmények nélkül. Azt hiszem, nem tévedek: várta, hogy elzavarják. Félelmet lát-tam mosolygós, beszédes szemében, mert tudta, hogy bármelyik pillan-atban félbeszakíthatom ünnepét. És lám, nem zavartam el. Hallgattam meséjét, és gondoltam gondolataimat, megpróbáltam megoldani dilemmámat.

Annyira fáradt vagyok, és fejem olyan üres, olyan könnyű a vállaimon, hogy nem esik túlságosan nehezemre ez a beismerés: mehetnékem volt a szalonba, mert szégyenletes, ocsmány férfiasságom veszélyesen kinzott. Mila nem volt már két hete nálam, sem Mila, sem bármelyik más nő, és így az utóbbi napokban háromszor randán és ragadósan ébredtem fel éjjel, dühösen magamra, undorodva magamtól. És most, míg a pástétomot eszem és Tankosava fecsegését hallgatom (vagy majd csak ezután fogom hallgatni meséjét, vagy majd csak ezután fogom enni a pástétomot, vagy csak ezután ülök majd üres fejjel a szalonba, az imént elmúlt éjszaka után, vagy majd csak ezután fogok

hallgatni és ülni a konyhában, miközben Tankosava körülöttem szaladgál), míg szórakozottan tudom, hogy boldog és egy kicsit, egészen kicsit fél, hogy boldogságának túl gyorsan véget vetek, már magának a szalonnak a gondolata is merevíti pálcámat a lábam között. Bolondság ez, tudom, de így van. Mindent tudok, hogy mi lesz a szalonban, és nincs mehetnékem oda, ahol, tudom, kétségbeesett leszek és undor fog el, amikor Mila elalszik mellettem az ágyban; ahol az új lányok szemük mélyén kíváncsisággal titokban méregetnek majd egy kicsit, egészen kicsi rettegéssel a mosolyukban, mindent tudok, de mégis, azt latolgatva, hogy menjek-e a szalonba, tudtam, hogy biztosan, okvetlenül elmegyek és mindent kiállok, Miloje félelmét is, nehogy valamelyik lány megsértsen, és mohóságának kitörését is, és Blagoje kövérkés, valahogyan szennyes, sietős türelmetlenségét, esetleg a lányok affektálását, bár pontosan tudják, miért jöttek, mindezt ki fogom bírni, hogy fájdalmasan kemény farkam megpuhuljon Mila kövér és lágy combjai között.

Mila combjai lesznek, gondoltam, míg a szalonra gondoltam, mert, Dávid, annyira könnyebb és annyira kellemesebb az én megkínzott fejemnek Milára gondolnia, mint az elmúlt éjszakára, hogy képes vagyok azt gondolni, valószínűleg azt gondolnám, ami neked természetesen semmiképpen sem tetszene, valószínűleg tudnám azt, amire most gondolok és ami félreérthetetlen: üres fejemnek a benne levő csúnya emlékekkel a legkönnyebb Milára gondolnia, az örök Milára, aki kívül van a körülményeken, akinek nincs életrajza, pedig már majd húsz éve helyet foglal életünkben. Nem szép Mila, ámbár nem is csúnya. Mila nem okos, nem buta, Mila, ha jobban meggondolom, nem is kedves, nem is aranyos, hanem valami, ami teret foglal el a mi szalonunkban, valakinek az ágyában, az én életemben vagy Miloje életében, láthatóan, amikor szükség van rá, megtapinthatóan, ha akarom, szórakozottan, ha kívánják, súlytalanul lelkiismeretünkben és tudatunkban.

Olyan kellemes Milára gondolni! Életemben még nem találkoztam emberrel, aki nem kényszerített volna arra, hogy két szó után felfigyeljek az őt körülvevő körülményekre. Nincs egyetlen férfi és egyetlen nő sem, akivel sűrűlődtam az életben, akire ferde szemmel néztem, aki gyomorszájon vágott, vagy tarkón kópótt, nincs ember, akire gondoltam, vagy aki hallott rólam, még ha egyáltalán semmit sem tudok erről, nincs senki, aki meg nem terhelt volna körülményeivel. Még az a legócskább prostituált is az Aleksandar Glišić utcából, aki foghíjas szájával kettőtől hatig fogad, még az is, aki követeli, hogy előre fizessek neki, az sem szalasztja el az alkalmat, hogy be ne keverjen a körülményei közé, még ha fejvesztve rohanok is, mihelyt kirázom a zsebemből a dupla árat mint különleges illetéket a lábatlanok számára, még neki is sikerül elmesélni, hogy fél a gazdasszonytól, mert tizenötödiktől föl akarja mondani neki a szobát, vágyát, hogy felhozza a faluról a lányát, ahol a nagyanyja veri, életének szerencsétlenségét, amely egy dúsgazdag külföldi ágyában kezdődött, akinek végül is a felesége nem adta meg a válást. Nincs olyan lábas, akit az életben megkérdeztem, hogy van és nem mesélte volna el, hogy nincs pénze fára, nincs olyan koldus, akinek egy tízest adtam, és nem adta volna tudtomra kívánságát, hogy nekem is, olyannak, amilyen vagyok, az isten fizesse meg a jóságomat, nincs boldogság a lábasok között, nincs béke ennyi körülmény között. Az egész világúrt megszámlálhatatlan

csápjaival egy hatalmas polip ölelte körül, amely emberéletekkel táplálkozik, és viszonzásul értelmetlen körülményekkel köti össze őket. A lábasok úgy belekeveredtek a körülmények közé, mint össze a kenderkócba, és minél inkább igyekeznek kibogozni a csomókat és csomócskákat, annál jobban belegabalyodnak mások körülményeinek egyre újabb és újabb szálaiba, szálacskáiba, amelyek megszűnnek idegennek lenni, mert engem, az ártatlant is, megbéklyóznak.

Nem volna körülményeken kívüli lábas, ha Mila nem volna ezen a világon. A múlt nélküli, a jövő nélküli, a féltékenység nélküli, az erkölc nélküli, a lelkiismeret-furdalás nélküli Mila maga a pusztá jelen; ha ilyesmi létezhet, akkor ez minden kétséget kizáróan Mila.

Már évek óta Miloje titkárnője és leghűbb szeretője. Mindig itt van, ha mások nincsenek, Mila mindig kész beugorni abba a szerepbe, amit neki kiosztanak, boldogan és mosolyogva, boldogan, hogy él, és nincs megterhelve a körülményekkel, mosolyogva azért, mert mindig vannak farkak, amelyek mosolygós ajkainak varázsos érintésére égnek merevednek. Minden változik, de Mila megmarad, és örülök, hogy most az én kiégett fejemben van, amelyen keresztül a Miláról szóló mondatok süvöltének, színtelen és szagtalan szavak, az értelem kiüritett tölténytárai. A fájdalom sem, még a fájdalom se akar többé belé költözni, hanem kiábrándultan menekül a gazdagabb tartalmak felé, és a kés is, megrettenve az ürességtől, visszahúzódik halántékomból, a koponya egész vákuumát a körülményeken kívüli Miláról, a bárki lelkiismeretén súlytalan Miláról való balzsam-gondolatoknak adva át, a gondolatoknak Miláról, aki olyan könnyű, hogy nem is lehet érzékelné a tudatban.

Mila már régóta az én szeretóm is. Továbbra is járt hozzánk különféle iratokkal és üzenetekkel, rendelésekért és feladatokért, még azután is, hogy Draga már nagyban nyögött és nyihogott a saját vagy Miloje szobájában. Nem vagyok azonban biztos benne, hogy Miloje még akkor is, amikor lányomnak már nőtt a hasa, kezei pedig elvékonyodtak, Milát néha úgy menet közben meg nem lótte szórakozottságból vagy szükségéből. Lehet, hogy talán nem is, lehet, hogy valóban először akkor álltak össze újból, amikor Draga rajtakapta őket a garázsban. Draga akkor elment, de Mila maradt, mindig jókedvűen és készen, előítéletek nélkül, valószínűleg elégedetten, hogy ez a kis formális akadály is eltűnt házunkban. Sohasem kérdeztem meg, hogyan volt az a garázsban. Nem kérdeztem meg Milától azt sem, hazudott-e Miloje azt állítva, hogy amióta Draga a házunkba jött, először ott a garázsban voltak együtt, vagy pedig még néhányszor, míg Draga állapotos volt, vagy talán még előtte is vagy később, míg Draga Gorannal a tengeren volt vagy Szlovéniában. Nem kérdeztem meg tőle soha azt sem, hogy először Miloje küldte-e a szobámba, mert tudtam, hogy igen. Egészen mindegy volt nekem, hogy küldte-e vagy sem. Természetesen megkérdezhettem volna, de nem érdekelt. Számomra csak az volt a fontos, hogy Mila nem tesz semmilyen különbséget közöttem és azok között, akiknek lábuk van. Persze a többiek sem beszéltek sohasem arról, hogy valami furcsát látnak rajtam. Többnyire elégedettek voltak, de mindig, vagy pedig szinte mindig észrevettem sápadt arcukon, leeresztett szemhéjaik mögött a szemükben, utána a nyugodt lélegzésükben, különösen pedig Miloje számomra hozott védenecinek a türelmetlenségében, abban a sürgetésben, hogy a simogatásról térjünk át a munkára, mindig egy kis szégyenkezést vettem észre kipirult arcukon, egy kis undorodást

megremegő csipőjünkön, az ellenállás jelét nagy, átmedvesedett vaginájukban is. Észrevettem, persze, hogy észrevettem, és adtam a bolondot. Nem akartam nézni, hogy nem néznek a csonkjaimra, nagy, fehér hasamra, a vastag, formátlan hájtömegekre csipőmön és fenekemen, petyhüdt melleimre, amelyek összeérnek a hasammal, mint a szoptató nőtény orángutánnak. Olyan jól ismertem a többnyire részeg kis és nagy nők viselkedését, akik talán akaratauk és jobb ismereteik ellenére is elégedettek az idő alatt, amíg nem gondolkodnak — hogy semmiképpen sem kerülhetne volna el a figyelmemet a türelmetlenség legkisebb jele sem Mila arcán, ha valaha is megjelent. De nem. Mila valóban élvezett velem, és csonkjaim sohasem aggatták. Sőt, lám, emlékszem most, hogy épp a csonkjaimmal kezdődött minden. Nem voltak ugyan távolról sem olyan kövérek, mint most, és a testemen sem volt akkor háj. Valószínűleg soványabb voltam akkor, mint bármikor korábban és később. Kínzott Draga jelenléte az asztalnál, és valójában nem is ettem. Piszkáltam valamit a tányéron, és elmentem az asztaltól, amilyen gyorsan csak tudtam. Nem aludtam. A reggeleket nyögve vártam be a pamlagon.

Ha jól emlékszem, éppen a fürdőszobából tértem vissza egy lidérces éjszaka után, amikor Mila bejött a szobámba. Úgy tett, mintha unatkozna.

— Ugye, zavarlak? — lépett be.

Leült mellém a pamlagra, és beszélgetni kezdett. Azt mondta, hogy valami telefonhívást vár Miloje részére, aki talán meg sem fog érkezni, de neki mégis várnia kell. Megkérdezte, mi újság az iskolában, és mesélte, hogy két évvel ezelőtt majd meghalt a félelemtől, amikor a diplomavizsgán felelt a kereskedelmi akadémián. Azt mondta, hogy néha boldogan ébred azért, mert többé sohasem kell iskolába mennie. Mesélte, hogy mindig éhes és kialvatlan volt, míg az iskola tartott. Később munkába állt Milojenél. Most jó. Nem éhes többé, és iskola sincs többé. Azután váratlanul és egészen egyszerűen azt mondta, hogy szeretné látni a csonkjaimat. Egészen megdermedtem. Ő azonban olyan egyszerű közvetlenséggel beszélt csonkjaimról, mintha lábakról volna szó. Lassan felengedtem. Azt mondta, hogy sohasem látott csonkokat, és nagyon szeretné látni őket. Annyi lábat látott már, de egyetlen csonkot sem. Végül cserét ajánlott fel: ő majd megmutatja a combjait, én meg neki a csonkjaimat, és mielőtt még megmondtam volna, hogy beleegyezek-e vagy sem, ő már szoknya nélkül állt előttem valami fehér csipkebugyiban. Akkor én is levettem a nadrágom. Először egyenként megnézte csonkjaimat, aztán valahogyan csodálkozva és kíváncsi mosollyal simogatni kezdte a jobbikat, amelyik valamivel hosszabb a balnál. Úgy tett, mintha egyáltalán nem venné észre hatalmas farkamat, amely felmeredt a gatyámban, mielőtt még levettem volna a nadrágot. Azután jobban elhelyezkedett a heverőn, majd csonkomat a combjai közé helyezte, és időnként a szemembe nézve lassan dörzsölni kezdte. Látnia kellett, hogy egyszer már végeztem, de úgy tett, mintha nem venné észre. Úgy viselkedett, mintha farkam egyáltalán nem volna, hanem csak csonkjaim lennének. Tovább masszírozta, aztán még jobban elhelyezkedett, és egészen ráült, pedig farkam annak ellenére, hogy másodszor is végeztem, továbbra is olyan egyenesen állt, mint valami néger bálvány. Behunyta a szemét, és lihegni kezdett. Merőleges csonkomat mindkét kezével puha fehér combjai között tartva, lassan forgott kö-

rülötte. Én is behunytam a szemem. Harmadszor együtt végeztünk. Miközben végeztünk, rámesett a csonkomról, és szorosan magához ölelt. Milát valóban nem aggatták a csonkjaim. Csak amikor tizedszer vagy tizenötödször jött hozzám, jutott eszébe, hogy van farkam, és használni kezdte, de még akkor is gyakran visszatért a csonkomra. Mila valóban szerette. Szerette ugyan a farkamat is, de valahogyan mindig azt hittem, hogy a csonkomat jobban szereti. Valahogyan tetszett neki. Mondom tetszett, mert már régóta nem játszadunk a csonkossal, de tudom, hogy Mila még mindig szereti túlterhelni magát velem. Nem mulasztja el az alkalmat, hogy meg ne dicsérje, milyen nagy és milyen kemény a farkam. Gyakran beszél róla, míg dolgozunk. Becézi és be kell ismernem, kedvemre van, hogy így tesz, míg dolgozunk. Csak később, amikor minden kész, és amikor Mila elalszik és én ébren, kiürülve maradok, megundorodok magamtól, arra gondolok, hogy többé sohasem fogok sem Milával, sem bármelyik mással. Rámjön, hogy sértegessem, de legtöbbször türtóztatem magam. Ha mégis mondok valamit, Mila tudja, hogy mit kell tennie. Fogja magát, és kimegy a szobámból, és később sohasem mondja, hogy emlékszik azokra a kellemetlen szavakra, amelyeket kimondtam. Ha elalszik, mielőtt még kitörne belőlem a szidalmak áradata, reggel megint dolgozunk. És később megint gyűlölöm, pedig reggel tart a legtovább, és akkor Milának is, meg nekem is a legszebb. Mégis jobban szeretem, ha mindjárt este elmegy, mert félek, nehogy megismételjem azt, amit az igazság kedvéért mondván, csak néhányszor tettem meg, de amit mindig újból meg akarok tenni: Mila néhányszor elaludt mellettem, és én nem tudtam türtóztatni magam, hanem úgy, ahogyan aludt, verni kezdtem. Egyszer úgy a hasába vágtam, hogy kénytelen volt négykézláb kimászni a szobámból, mert nem tudott kiegyenesedni. Ezért jobban szeretem, ha korábban megy el, nehogy kísértésbe essek. Nem mondhatom, hogy később sajnálom, de úgy hiszem, ennek nincs értelme. Nem látom, miért tenném ezt, ha nem muszáj. Ezenkívül ezt mindig részegen teszem. Ha józan vagyok, sokkal könnyebben viselem el a jelenlétét utána, ámbar úgy józanul általában nem olyan jó, mint amikor részeg vagyok. És tudtam, a konyhából megindulva, tudtam, hogy ma este részeg leszek, és nem akarok mással, hanem éppen Milával, és hogy jó lesz, mert már régen nem volt, és hogy utána dühös leszek, így hát csak reméltem, hogy sikerül majd türtóztatnem magam. Mindent tudtam tehát, még mielőtt bementem volna a szalonba. Tudtam mindent, ami volt és ugyanazt, ami lesz. És mégis, semmi sem volt ugyanaz. Minden egészen másképpen történt.

Olyan kellemes és könnyű volt nekem Milával, aki holnap reggel semmire sem emlékszik, aki mindent megbocsát és elfelejt, hogy úgy éljen, mint a madár vagy mint az alga, megáldva a tudattal, hogy nem tud kombinálni, hanem csak él, és meg tudja különböztetni a kellemest a kellemetlentől. De ha fejem üres is, ha nincsenek is gondolataim, tudom, hogy nem maradok Milával a végtelenségig. Kínos módon tudom ezt, de nem intenzíven kínos módon, mert semmi nagyobb horderejű dolog nem maradhat meg agyamban, ebben a kiszáradt dióhéjban, amely, noha kiszáradt és forró, tudja, hogy vissza kell mennie a konyhába és meg kell néznie, mit csinál Tankosava.

Tanát felbátorította jóindulatom, annyira szerette volna, hogy még

nála maradjak, hogy látva, hogy a szalon felé indulok, nem kis meglepetésemre kérlelő hangon megszólalt:

— Maradj még egy kicsit — és amikor meglepetten ránéztem, mégis félénken hozzátette: „Csak egy kicsit”, de nem vártam meg, hogy felemelje tekintetét, amelyet időközben a földre szegezett, hanem szó nélkül elhúztam a szalon felé. Gondolhatnék, tudom, hogy gondolhatnék arra, amit gondoltam, arra, amit éreztem, azokra az okokra, amelyek miatt gondoltaim és érzelmeimet visszafojtottam, tudom, hogy ezt megtehetném, tudom, hogyan kell ezt tenni, ha valamit tudok, ha valamit megtanultam, de ez semmit sem változtatna a tényen: szó nélkül, anélkül, hogy megfordultam volna — elhúztam a szalon felé.

Már az ajtónál megütötte orromat az ételszag a jó dohány enyhe aromájával és a whisky gyenge, de oly jellegzetesen áporodott illatával együtt. Minden körte égett: a nagy csillár a mennyezeten, az állólámpák mindkét sarokban és a villanygyertyák jobbra és balra a tükörtől. Az asztalnál ültek, Mila meg éppen a konyha felé indult, kezében a nagy tálcával, amelyre a vacsora után maradt edényeket tette. Látom, későn ültek vacsorához. Sokáig vártak rám. Mila vett észre először, és jókedvűen köszönt. Tudtam, hogy megörült. Mila szeretett látni engem. Tudtam, hogy nem hazudott a vidám mosoly a szemében, amelyet biztosan láttam, míg elment mellettem. Mila jól emlékezett azokra a szép pillanatokra, amelyeket együtt töltöttünk, és, legalábbis úgy látszik, könnyen és teljesen megfeledkezett azokról a kellemetlenségekről, amelyeket neki okoztam. Soha egyetlen szóval sem említette másnak ocsmány szavaimat vagy ütlegeimet, hanem mindig vidám szemmel találkozott velem, mintha a legjobb barátságban váltunk volna el. Találkozásaink alkalmával öröme annyira meggyőző volt, hogy néha magam is megkérdeztem, álmodtam-e durvaságaimat, vagy pedig valóban durva voltam velem.

Beismerem, hogy egy kicsit kedvre derített ez a mosoly szemében, noha a részeg és hangos köszöntés, amellyel a többiek fogadtak, visszaemlékeztetett mindazokra a kellemetlenségekre, amelyeken keresztül kell esnem. Mindjárt észrevettem, hogy elég sokat ittak. Miloje már zakó nélkül volt, amit a részegség első szakaszában mindig levett, és már a nadrágtartókat is letolta válláról, ahogyan a második szakasz felé közeledve mindig szokta. Blagoje zakóban volt, de ő sohasem vette le, mert tudta, hogy túlságosan nevetségesnek látszik a nadrágban, amely világosan felfedi nagy hátsófelét, kis kövérkés lábait és keskeny vállát, a gömbölyded szögletek és ívszerű szélek hermafrodita trapézját. Míg az asztal felé közeledtem, míg a lányokkal kezeltem és whiskyt töltöttem magamnak, már szemügyre is tudtam venni őket. Az idősebb körülbelül húszéves lehetett, Zoricának hívták, és eléggé buja volt, de egy kissé elhanyagolt, lagymatag módon. A kisebb, azt hiszem, Minjának hívják, úgy tizennyolc éves lehetett, egy évvel idősebb vagy fiatalabb, karcosú volt és magas, szőke hajú és búzavirágkéék szemű. Láttam, hogy titokban figyelnek, mint két kis vadállat, körülszimatolnak, hogy megtudják, honnan is kerültem elő tolókokcsimmal és hol is a helyem ebben a társaságban.

Istenem, segíts, hogy túljussak ezen az ivászaton! Segíts, hogy emlékem róla ne tépje szét csiszolt agyamat, mint a bomba az üvegboltot. Egyedül vagyok a szalonban. Senki sincs velem. Ha valaki itt volna, mesélnék. Beszélnék, és talán megtehetném, hogy nem gondolkodom.

Engedd meg, hogy megtegyem azt, amit kell, hogy túljussak ezen az éjszakán, és épségben érjek el tolókcocsiban ülő magamhoz.

Az első whiskyt jég és szóda nélkül az utolsó cseppig fölhajtottam, és mindjárt másikat csináltam, de jéggel. Miloje rólam mesélt a lányoknak. Azt mondta, hogy a fia vagyok. Mesélte, hogy olvasott vagyok, angolul úgy beszélek, mint szerbül, én meg összeszorítottam a fogam, és türtem. Megittam a második whiskyt, és mindjárt kitöltöttem a harmadikat, remélve, hogy Miloje hamarosan abbahagyja, és megengedi a lányoknak, hogy folytassák a vihogást, még ha túl vidám és túl hangos is ahhoz, hogy egészen őszinte és valóban felszabadult legyen. Reméltem, hogy Miloje gyorsan leküzdí idegességét, mert már maga is részeg volt, és meggyőzi önmagát, hogy én most kitűnően érzem magam, így hát magának is megengedhet egy kis szórakozást. Ez könnyen ment Milojenak. Tudtam, hogy számára ez nem volt túlságosan nagy probléma, különösen, ha az első szakaszban van. Tudtam, hogy Miloje később mindig újból visszaemlékezik, és akkor megveszi nekem az első angol könyvet, ami a keze ügyébe kerül, de amíg Miloje beszélt, ennek nem volt semmi jelentősége, mert most, ebben a pillanatban ki kellett bírni idegességét, erőfeszítését, hogy meséljen, túl kellett élni vezeklésének hathatós és üzletszerű módszerét, és nem ordítani fel a dobhártyán, a lányékon át vagy az erősen összeszorított fogak közül.

Éreztem, hogy a sárga, illatos köd körülfogja agyamat, és a dolgok és emberek szélei veszítenek élességükből. Nyugodt voltam. A görcs, ami úgy megfogta állkapcsomat, mint a wertheim-zárat, kezdett felengedni: tudtam, hogy a harmadik whisky, amit éppen most töltöttem arra a jégre, ami a második után maradt, teljesen rendezí a dolgokat. Tudtam, hogy utána, legalább egy ideig, legalább addig, míg ki nem józanodok, minden mindegy lesz. És valóban, amikor Mila visszatért a konyhából, már minden rendben volt. A lányok rövid szünet után folytatták a vihogást. Kikötöttek rajtam, a hallgatagon, aki ilyen rövid idő alatt három whiskyt képes felhajtani. Miloje abbahagyta a mesélést, hogy aggódva, alattomban a poharamra pillantson, amely szédületes gyorsasággal ürült, de természetesen nem tett semmilyen megjegyzést, én szótlánul ültem tolókcocsimban, és hallgattam Blagoje fecsegését meg a lányok vihogását, és tudtam, hogy még csak egy dolgot kell megtennem, hogy Miloje látszólag nyugodt lelkiismerettel az egyik lánynak szentelje magát — neki általában mindig teljesen mindegy volt —, a lányok egyikének, akit én nem választok magamnak.

Minden tehát rosszul és nehezen ment, mint mindig, de jobban nem is lehetett volna. Ezúttal indokolatlannak tűnt az az aggodalmam, hogy a lányok, mivel először jöttek, affektálni fognak. Már az elején, amint a szalonba érkeztem, láttam, hogy elmaradnak azok a kínos jelenetek, a legkínosabbak az összes közül, mint például, hogy mi van magával, és mit gondol maga rólam, és nem így gondoltam; ezek természetesen mindig Miloje hálózsobájában vagy az enyémben végződtek, vagy itt a szalonban komám, Blagoje türelmetlen és kövérkés lábai között. A lányok váratlanul jókedvűek voltak, és tudták, mi a kötelességük. A szalonunkban lezajlott sok bolond éjszaka közül mégis ez volt a legbolondabb.

A karcsú, hosszú lábú Minja egyszerre csak, rábeszélés nélkül, mielőtt még bárki bármit is kért volna tőle, felugrott az asztaltól, fölmá-

szott a vörös fotelra, amelyben rendszerint Goran ül, és gyorsan, egy szempillantás alatt levetette magáról szegényes pulóverjét, majd közvetlenül ezután hihetetlenül ügyes mozdulattal, mint valami bűvész, a melltartóját is, hogy zavaros és felizzó tekintetünk előtt felfedje csodálatosan nagy melleit kis törékeny mellkasán. Mila és Blagoje a lány Voilà!-ját viharos tapssal üdvözölte, míg Miloje meg én hallgattunk, nem azért, mert nem lelkesültünk fel a látványon és a kis Minja tettén, hanem azért, mert túlságosan nagy gombóc dagadt összeszorult torunkban. Zora, Minja idősebb barátnője az irodából, nem akart lemaradni. Minja még az asztalhoz sem lépett sikeres száma után, és Zora, miközben még el voltunk foglalva Minja sztriptízével, észrevétlenül levetette a szoknyáját meg a bugyiját, és Minjához szaladt. Így félig felöltözve, illetve félmeztelenül az asztalhoz ültek.

Elismerem, hogy úgy részegen és felajzottan, noha ezt nem akartam, Minja nagyon tetszett. Emlékszem arra is, hogy mi tetszett, illetve mi hívott ki, habár most így, üresen és elernyedve megmagyarázhatatlan számomra az az izgalom, amely könnyű remegésként elfogott, mihelyt nagy mellére pillantottam. Az tetszett, hogy ezek a nagy, érett mellek, amelyek kemények voltak ugyan, de olyan nagyok, hogy egy kicsit mégis lefityedtek, ennyire agresszívak és engedelmesek azon a kis, gyerekes, gyenge testecskén. De nemcsak erről volt szó; miközben Minja vetkőzött, észrevettem valamit, amit senki más nem látott. Úgy tűnt ugyanis, hogy ez a gyorsaság és hirtelenség, amellyel Minja hozzákezdett számához, valamit rejteget váratlan sztriptízének látszólagos féltelensége mögött. Úgy tűnt, hogy Minja egy kicsit mégis szégyelli magát amiatt, amit tesz, és nem élvezi annyira tettét, amennyire el szeretné hitetni velünk. Amikor később véletlenül rábukkantam kis pulóverjére és melltartójára, és láttam, hogy pulóverje három helyen igen gondosan meg van foltozva, a melltartó pedig nagyon kopott, varrásai pedig piszkosak, megértettem, hogy Minja nemcsak azért sietett annyira eltüntetni magáról szegénységének nyomait, hogy ne vegyük észre őket, hanem azért is, mert mindenáron azt a benyomást akarta kelteni ebben a társaságban, hogy neki is ilyen illatos szalonja és ilyen szép holmija van. Egyszóval, úgy tűnt, hogy Minja törekvő, de sebzett, hogy mindegyre kész, de szégyell mindent, amit tesz.

Lehet, hogy mindezt kigondoltam. Valószínűleg. Természetesen látom kivilágított szalonunkat, látom Minját, látom Milát, Blagojet, látom a pillanatokat, ahogyan vágatva haladnak el a helyiség egyik végétől a másikig, tudom, hogy mindez megtörtént, egy pillanatig még világosan is látom, hogy a kép csak később homályosodott el, de mégis minderről gyorsan kell gondolkodnom, mert értelmetlenül siklanak a képek az agy csiszolt felületén, mint diákok a korcsolyáikon a műjégpálya tükrén. De nincs semmi kétség: a nagy mellű és nagy, elmosódó, sápadt mellbimbójú Minját nézve úgy tűnt, hogy nagyon tetszik és hogy szívesen, nagyon szívesen eltöltenék vele egy éjszakát.

Mélyen és súlyosan ver az alkohol a vénákban, az ütőér át akarja törni a bőrt, még mindig hallgatok, és még mindig nézek, de már tudom, hogy ez nem én vagyok, aki nézek és hallgatok, hanem valaki, aki a halandók automatikus vezetését szolgáló kis fülkében rejtőzködik, hivatalnoki pontossággal, módszeresen szedi le egyenként a homokzacskókat a felfújt zeppelinről, amely mind messzebbre és messzebbre távolodik a földtől. Még látom magam alatt, és tudom, hogy még tarto-

zom egy szóval Milojenak, vagy valami mozdulattal, ami bebizonyítja, hogy boldog vagyok és vidám. Talán Minját, gondolom, és rábámulok nem éppen elégedetlenül, vegyem Minját, gondolom, de még mindig túlságosan közel vagyok a földhöz, hogy olyan kalandba bocsátkozzak, ami nagy megaláztatásomba kerülhet. Akar-e majd? Tudja biztosan, hogy itt Miloje a fejes, tudja, hogy Blagoje hozta el őt a külföldi rendszámú, nagy fekete limuzinon, tudja, hogy nyomorék vagyok és kövér és hogy utolsó választása vagyok, és habár hiszem, hogy rááll és velem jön, ha nem lesz számára másvalaki, még mindig él bennem a tudat a holnapi szegényről, amit heteken át kell majd levezekelnem.

Nehéz erre gondolnom. El fog akadni az üres fej a vállakon. Undo-ritó volt, de így volt, sem rosszabbul, sem jobban, sem mélyebben, sem felületesebben, hanem éppen így, elsősorban azért, mert még nem történt meg, de már nekilódulva zajlott körülöttünk, már majdnem betoppant, éppen csak hogy be nem toppant zölden, a halál leheletével. Tovább kell haladnom, tudom, hogy tovább kell mennem, lépésről lépésre, részletről részletre, mert lehet, hogy ez nagyon fontos, lehet, hogy a történetek alapján meg lehet tudni, mi és hogyan történik. Milliószer meggyőződtem ennek az ellenkezőjéről, Dávid, de most nincs más választásom. Előre, még ha bele is döglok az ürességbe és a kétségbeesésbe.

Elhatároztam, hogy viszonzom Milojenak a szórakozást, amit nem kértem. Elhatároztam, hogy ébrdeklődést mutatok Minja iránt, pedig nem voltam biztos benne, hogy elmegyek vele a félelem miatt, az elködösödött tudatomban még mindig élő félelem, az arcpír, a kezdést sürgető türelmetlenség, a combok undorító megremegése okozta félelem miatt. Egyedül kell maradni vele. Szemtől szembe, habár részeg lesz, mégis, gondoltam, egyedül kell maradni vele, még részegen is, ki kell bírni ezt a néhány józan, hallgatag és sietős pillanatot, tudatában mindennek, tudatában mindennek, amit gondol és amit gondolok.

És mégis megtettem valamit Miloje kedvéért, aki titokban rám nézett, megszegyenülve, hogy ajándékát egykedvűen fogadom. Egyszerre csak, amikor a vigadozás egy kicsit lecsendesedett, javasoltam, hogy Zora és Minja cseréljék ki kosztümjüket. A fene egye meg, gondoltam, mihelyt ezt javasoltam, megtettem, mondtam magamnak, és mindjárt megundorodtam, amikor hallottam Miloje hahotáját, amikor éreztem, hogy nagy tenyerével a vállamra csapott és azt mondta, hogy kutya vagyok, színleg csak a könyveket bámulom, és nézd csak, de összeszorítottam a fogam, egy kissé enyhébben és kevésbé, mint az előbb, nem tudom, mennyi whiskyt öntöttem magamba, lazán összeszorítottam az állkapcsomat, és csak enyhe hányingert érezve néztem, hogy a társaság lelkesedéssel váltja valóra ötletemet. Az átöltözést a lepedő mögött bonyolították le, amit Blagoje és Mila tartott mint színházi függőnyt, és a nők az új kosztümökben valami keleti táncot mímelve jelentek meg. Miloje egyszerre csak kézen fogta és tolókoksimhoz vezette őket, nem! Nem bírok, nem szabad! Elvezette őket az ő tolókoksimjáiig, ahhoz, aki az éjjel én voltam, ahhoz, ott, aki a tolókoksimban ült, az ő kezét fogta meg mind a kettő, és azután hülyén vigyorogva forgatták a szalonban saját táncuk ütemére az éretlen közönség viharos helyeslése közepette. Menjek tovább? Valóban muszáj? Muszáj megmondanom azt is, amit csak ő, az a hülyén vigyorgó tudott? Muszáj éppen, muszáj mindent?

Boldog volt. Jókedvű.

Elmúlt. Ezt is megmondtam. Így volt.

Emlékezetem itt valahol egészen elhomályosul. Nem emlékszem többé, mi mikor volt. A nagy sárga alkohol-kumuluszából, amely egy csepp eső ígérete nélkül pusztai villámokkal, száraz homokviharokkal és földrengésekkel fenyeget, kivillant egy-egy esemény egyenként és függetlenül, a kép része, félmondat, vihogás, az összetört üveg csörömpölése, amire senki ügyet sem vet, de nem tudok többé kapcsolatot teremteni az események között, amelyek párhuzamosan más eseményekkel zajlottak le, száguldottak, amelyekről semmit sem tudtunk, amelyek csendesesen a magányban kartávolságnyira dübörögtek, láthatatlanul és éppen ezért, éppen ezért valószerűen, annyira valószerűen és létezőn keleti balettünk és Miloje meséinek látszólagos láthatósága mellett.

Nem tudom, hogy Miloje mesélni kezdett-e, mielőtt valaki javasolta volna, hogy együnk levest, vagy pedig ezt valaki később javasolta, amikor Miloje kikerült a harmadik szakaszból. Félreérthetetlenül tudom azonban, hogy valaki javasolta, együnk levest, és Míla elment megfőzni, de mindjárt visszatért, és azt mondta, hogy Tankosava majd elkészíti. Tudom, nem rá gondoltam. Nem gondoltam, hogy ébren van, hogy kendő nélkül úszik a vekker néma tiktakolásának hullámain a konyhában. Nem gondoltam semmit. Így volt. Tudom azt is, hogy Miloje belépett a harmadik szakaszba, amelyben a két vidám és jókedvű, de még mindig hallgatag és tartózkodó szakasz után mesélni kezd. Nem tudom, hogyan derült ki, hogy Minja és Zora igazgatója Miloje jó barátja, és hogy Miloje a harmadik offenzívából ismeri.

A harmadik offenzívában megismert igazgató egy epizódra emlékezett Milojet, amely nem volt éppen összefüggésben az igazgatóval — legalábbis én nem láttam, milyen kapcsolatban van a harmadik offenzívában megismert igazgató Miloje meséjével —, de Miloje mégis elmesélte történetét, lassan és alaposan, az elejétől a végéig.

Emlékezzek vissza erre is? Muszáj éppen? Valóban emlékszem a mesére? Hisz egyáltalán nem fontos. Nem is kínos, de mégis részeg és bizonytalan emlékezetemben maradt.

Osztaguk két évig el volt vágva a derékhadtól, megvadult az erdei fedezékekben, félig nyitott szemmel aludt még a legmélyebb álomban is, de végül találkozott a derékhaddal. Vagy ilyesvalami. Nagy volt az öröm a harcosok között, és a nép hangulata is mindjárt megváltozott. A riadt, sietős találkozások az utolsó segítőtársakkal, akik egy kis élelmiszeres csomagot nyomtak a kezükbe valahol a ház mögött, a faluban vagy valamelyik rejtett vízmosásban (lehet, hogy ez valamelyik másik meséből van, lehet, hogy összetévesztettem őket, ámbár úgy gondolom, hogy nem), már a múlté voltak. Hadsereg voltak, erősebb, mint valaha, igazi hadsereg, vezérkarokkal, osztagokkal és brigádokkal. A háború a vége felé közeledett.

Akkor egy napon osztagukba látogatott egy elvtársnő a vezérkARBól — nem fontos, hogy melyik, mondta Miloje a harmadik szakaszban. Az elvtársnő beszélt a harcosoknak, majd eljárta velük a kozarai kólót, azután a harcosok a kondérhoz mentek birkahússal főzött káposztáért, jó káposzta volt, zsíros, jól volt elkészítve, a századparancsnokok és a vezérkar a vezérkARBól jött elvtársnővel pedig malacpecsenyét evett, amely nekik forgott a nyárson. Miloje a vezérkARRal és az elvtársnőVEL elment malacpecsenyÉért, de az anyját, valami folyton kínozta, valami

kellemetlen volt neki. Nem éhség volt ez, tudta ő, hogy a káposzta kitűnő és hogy minden harcos kap majd egy jó darab birkahúst is, szóval nem ez volt a baj, ő sem gondolta többé, hogy ugyanolyan időket élnek, mint akkor, ott fenn az erdőben, amikor minden falatot egyenlő részekre osztottak, és főbe lőtték azt, aki titokban maga akart megenni valamit, aminek az egységben mindnyájuk életének a fenntartását kellett volna, hogy szolgálja, és mégis valami gyötörte, mintha az a malacpecsenye seizú lett volna, meg-megakadt a torkán, mintha szálkás lett volna, az anyját neki meg a malacpecsenyének. Felállt hát Miloje a vezérkari étkezőasztaltól, a kondérhoz ment, szedett magának káposztát meg egy darab birkahúst, és aztán szépen visszatért a parancsnoki káderek közé, és nyugodtan enni kezdte a káposztát, a jó zsíros, birkahússal főtt káposztát. Kérdezik tőle, mit eszel, Miloje, Miloje meg azt mondja, hogy káposztát eszik, és hozzáteszi, kitűnő káposzta, zsíros, a birkahús isteni, kövér, az elvtársnő meg azt mondja, nem szereted a malacpecsenyét, Miloje elvtárs, és Miloje mindjárt válaszol, de nyugodtan, mintha semmi sem volna benne, hogy jobban szeret a kondérból enni. Alig maradt életben a kritikától és az önkritikától. Alig maradt életben.

Nem voltunk tisztában vele, befejezte-e Miloje a meséjét vagy sem. Abbahagyta a beszédet, de senkire sem nézett közülünk, hanem elgondolkozva bámult maga elé, és éppen, amikor valamelyikük meg akarta indítani a beszélgetést, ismét megszólalt, hogy alig maradt életben, valahogyan úgy, mintha szórakoztatná, mintha eltévedt volna egy emlék részleteinek erdejében, amelyet nem tud elmesélni, mert túlságosan bonyolult dolog most mindent megmagyarázni, és Miloje ezt tudja, de mégsem tudja kiszakítani magát azokból a képekből, amelyek eszébe villantak. Végül aztán, amikor mindez egy kicsit kellemetlenné vált, Miloje megszólalt, talán befejezve útját az emlékeken keresztül, amelyek számunkra rejtettek és láthatatlanok maradtak homloka mögött: „Az elvtársnót pedig egy év múlva, vagy így valahogy, úgy kefélttem, hogy a szeme majd kiesett.”

Szegény Miloje.

Jel volt ez arra, hogy a lányok vihogni kezdjenek, így hát azt gondoltam, hogy ezzel a hangnyommal, amelyet maguk után hagynak, kihúzzák a harmadik szakaszából valamilyen megfelelő hangulatba. Miloje nagyon ritkán mesélte háborús emlékeit, mert általában nagyon ritkán mesélt, és amikor mesélt is, biztos volt, hogy a harmadik szakaszban van. Elmesélt így valami történetet, nem túlságosan érdekeset, és elhallgatta az összes többi mesét, amelyek, úgy látszik, a harmadik szakaszban úgy rajzoltak fejében, mint tavasszal a méhek. Miloje hát nem csatlakozott Zora és Minja vihogásához, s így ők is kételkedtek abban, hogy a kidülledő szemű elvtársnő nem valami különösen nevetéses dolog. Elhalt a nevetésük, csak addig tartott, ameddig véget érhetett, hogy természetesnek látsszon az, hogy véget ért, amikor Miloje, mégis gyorsabban, mint reméltem, magától kikökökkent komoly és elgondolkozott hangulatából. Azt mondta, hogy így ismeri Zora és Minja igazgatóját, noha senki előtt sem volt világos, hogyan ismeri, csak én feltételeztem, hogy az igazgató a mese egyik részéhez tartozik, amelyet Miloje nem mondott el, hogy ott bújik meg valahol ama két mozzanat között, hogy Miloje alig maradt életben és hogy az elvtársnő szemei kezdtek kidülni. Ennek azonban semmi köze sincs hozzá, mindennek

együttvéve semmi köze sincs hozzá. Annyiszor megtörtént. Teljesen elvékonyodott a történelem folyamán. Csak azért mesélem, mert megtörtént, mert mindenre, mindenre vissza akarok emlékezni.

Természetesen senki sem erősködött azon, hogy magyarázza meg a kapcsolatot a mese és az igazgató között, de Zora és Minja alázatos halálával fogadták Miloje ígérését, hogy beszélni fog vezérükkel. És fog is. Tudtam, hogy Miloje valóban tesz majd valamit a lányokért, mint ahogyan mindig is tett. Apám valóban nem volt holmi romlott alak, a lányok meg egészen helyesek voltak és nagyon előzékenyek.

Úgy gondolom, hogy ezt a beszédet, amit mi valamennyien részegen és fél ésszel hallgattunk, türelmetlenül, hogy minél előbb befejeződjön, Tankosava kopogtatása szakította félbe a szalonajtón. Nem állíthatom, de azt hiszem, hogy így volt. Lehet, hogy maga Miloje szakította félbe a mesét, elhagyva a részegség harmadik szakaszát, nem tudom, de biztosan tudom, hogy Tankosava egyszerre csak bekopogtatott a szalon ajtaján, és én kimentem, hogy átvegyem tőle a levesestálat. A folyosó sötétjében állt, az ajtó előtt, két kézzel tartva a tálcát, rajta a tállal és a tányérokkal.

— Itt van, elhoztam — mondta, és felém nyújtotta a tálcát, amikor pedig siettem visszatérni, mert a szalonban nevetés hangzott föl valami miatt, amit elszalasztottam meghallgatni, Miloje mély, komoly nevetése, Blagoje hahotázása és a lányok cincogó nevetése — a nagy orrú, barázdált arcú, kísérteties Tankosava megfogta a könyököm, és odasúgta nekem:

— Fiam, kérdeznék valamit.

Türelmetlen voltam, és mindjárt dilemmájáról van szó, például, hogy hozzon-e sajtót, vagy pedig elég maga a leves, vagy ilyesvalamit, amikor egészen másképpen folytatta: szóról szóra ezt mondta, emlékszem, mennyire emlékszem most erre:

— Mire jó ez, Pero?

— Mi az, hogy ez?

— Hát ez —

mondta, és ez volt minden, amit beszéltünk. Megrántottam a fejem, talán azt mondtam: „Ugyan hagyj”, talán nem is mondtam, pedig pontosan ezt gondoltam, és visszamentem a szobába, egy pillanatra sem gondolva többé arra, hogy mire is gondolt Tankosava és mit is akart valójában.

Tudom most, míg itt ülök ernyedten és tompán, a látóhatáron alig felbukkant nap enyhe reggeli sugarainak fényében, amely áthatol az üvegen áprilisi—májusi friss melegségével, egyszer biztosan tudni fogom, hogy figyelmet szentelhessek annak a kérdésnek, amelyet Tankosava tett föl, azért, mert olyan kérdést tett föl, amelyet különféleképpen lehetett értelmezni, ha nem lettem volna a részegségnek abban az emelkedett hangulatában, egészen az eszméletlenség határán Minja elmosódó, sápadt és kemény mellbimbójának sós ízével teli szájjal. De hát mit jelent az, hogy már néhány napja vagy éve tudtam, hogy ezt tudni fogom, ha ugyanígy tudni fogom az előtt és után, hogy Tankosavát az előszoba sötétjében hagytam válasz nélkül, ami, úgy látszik, számára nagyon fontos volt, úgy, hogy, a jelekből ítélve, egy egész negyed évszázadon át készült feltenni a kérdést, éppen akkor, amikor a legkevesebb kilátása volt rá, hogy bármilyen választ kap. Persze, az is

lehet, hogy kérdése semmit sem jelentett. Lehet, hogy a levesre vonatkozott. De szeretném ezt hinni! Lehet, Tankosava azt kérdezte, mért eszünk levest ilyen későn vagy korán, mért nem ettünk előbb, vagy mért nem eszünk kicsit később. De szeretném nem tudni! Tudom azonban, hogy Tankosava valóban olyan kérdést tett fel, amelyre választ várt, mert ő maga semmiképpen sem tudott választ találni. Lehet, hogy valóban azt kívánta, hogy azt feleljék neki, „mire jó ez”, de természetesen semmiképpen sem azért, mert úgy gondolja, hogy nem így kell, hanem mert nem tudta, miért kell éppen így. Mindazok után, ami az éjjel történt, hihetem-e, hogy Tankosava nem látott át tetteinken és nem volt erkölcsi fenntartása velük szemben? Milyen könnyű azt mondani: okvetlenül. De lehetséges, hogy ő, aki nem szokott gondolkodáshoz, huszonöt évig dolgozott éppen ezen, amikor semmit sem csinált, mindezeket az éveket azzal töltötte, hogy megpróbálta felfogni, mire jó ez, mivel tudta, hogy kell, mert mi így cselekszünk. Én is tudtam ezt, az egész huszonöt év alatt tudtam, az ő kimondatlan „mire jó ez?”-ét. És aztán megkérdezte, mire jó ez, mert nem tudott többet kigondolni a negyed évszázad alatt, és nem tudta jobban megmagyarázni azt a dilemmát, ami gyomrát gyötri, elárasztja a kérdések és kétségeesés özönével, hogy minden erőfeszítés ellenére nem tud magyarázatot találni, amely akár látszólag is megbékítené a fidjelovci ismereteket azokkal a tapasztalatokkal, amelyeket úgy szerez, hogy megértés nélkül nézi őket. Ki tudja ezt, és ki fogja valaha is megtudni, mi történt Tana agyában, amelynek egyetlen egy beszántott barátja van, a régen elhagyott, terméketlen rét gazával benöve. Ki irtaná ki most ezt a gázt, amikor negyed évszázadon át vadon tenyészett, jól táplálva a természet déli szeleivel, amely ok nélkül növeszt, közömbösen alkot és rombol, terv nélkül ad, és ok nélkül vesz el. Ha nem adott tudást, miért adott emlékezetet Tankosavának? Minek neki az emlékezet, amely nem válhat értelemmé és magyarázattá, minek a lábasoknak az emlékezet, ha csak arra használják, hogy elfeledjék őseik nagy tapasztalatát, akiknek — mint ezeknek ma és mint azoknak holnap — nem jutott eszükbe, hogy tapasztalataikra emlékezni fognak, de ezeket senki sem fogja észébe véetni, mint ahogyan az ősök is mindent megtettek, hogy ne vegyék észre, hogy őseik ugyan már nincsenek, de a lábas emberiségre testált tapasztalat ellenére is a természet mégis továbbra is végzi a saját értelmetlen munkáját, ugyanolyan módon, mint mielőtt az űrben az első őst észébe véste az első utód. Gyűlölöm a természetet, mert mint kés éle a saját testemben, Tankosavára emlékeztet, amint a konyhában ül egy pontra bámulva, emlékezetből ismételve mindazt, ami már volt, tehetetlenül, hogy bármit is megváltoztasson anélkül, hogy tudatában volna tehetetlenségének.

De bizonyít ez valamit, Dávid? Mit jelent ez egyáltalán? Nem jelentie csupán azt, hogy emlékezetből ismétetem meg azt a kívánságot, amit Micsurinnak valamelyik értelmetlen oltványa testált rám? Pontosán így van. Persze, hogy pontosan és te tudod, mint ahogyan én is tudom, miközben most arra gondolok, amit tudtam, noha arról nem gondolkodtam, hanem csak felizzva bámultam a whisky diluviális páráján keresztül, vakon a világ és minden iránt, ami benne kavarog, vakon önmagam iránt és tudatlan, csak a lábaim emlékével, amelyet csonkjaim őriznek, vakon Tankosava iránt és süketen a kérdésére, csak addig látva, míg Minját, istenemre, Minját és az ő sovány meztelenségét bá-

mulom! De ez nem fontos, legalábbis nem olyasmi, amit ne tudnál megérteni és megbocsátani (megbocsátásod most jelentene valamit), meggyőződve arról, hogy ezektől az előítéletektől is megszabadulok, mielőtt meghalok. Lám, már most nem emlékszem, mi történt alig néhány órával ezelőtt. Furcsa módon tudom, nem emlékezve, hogy lemondtam Minjáról és saját félénk kívánságomról, amikor a szobában sápadni kezdett a lámpák fénye, mert a hajnal kezdett behúzódni az ablakokon át és a vastag falak pórusaiba, amelyek sikertelenül védtek bennünket a természettől. Megittam utolsó whiskymet, és szörnyen részeg voltam, halálra váltam az italtól, úgy, hogy életjelt sem adtam, pedig nyitott szemmel néztem, amikor Mila odalépett és megkérdezte, megyünk-e aludni. Láta, hogy nem válaszolok és nem mozdulok, levette a kezét rólam. Rosszul voltam, de szétrombolt tudatommal mégis tudtam, hogy nem tudok hányni, mert soha életemben nem hánytam a részegségtől. A tudat megőrzött darabjával azon méláztam, hogy a legjobb volna, ha a frizsiderig mennék és meginnék valami hideget és nagyon folyékonyat, mert úgy éreztem, hogy a hatalmas whiskymennyiség heve odút éget a gyomromban és a hasam körüli vastag hájövben, hogy aztán minden nehézség nélkül átégeti az afgán szőnyeget és a mézszínű parkettát, és hogy talán csak a pincebetonon áll meg alattunk. Emlékszem, hogy erőlködve állapítottam meg, nem nézve magam köré, nem érezve semmit, hogy a szoba tele van kihűlt dohányfüsttel, a csikkek száraz, poros leheletével, hogy a levegőben hamu száll és úgy fojtogat, mint a legfinomabb, láthatatlan, de gyilkos por. Nagy kinnal mozdítottam meg tolokocsim kerekeit, és megindultam az ajtó felé. Csak harmadszori próbálkozásra találtam el, és az ötletet követve, amely részegen rögződött valahol a mozdulatlan agyban, a folyosón át megindultam a konyha felé. Ahelyett, hogy a folyosó mélyén jobbra fordultam és bementem volna a konyhába, ahol a frizsider áll, folytattam tovább, egyenesen a falhoz értem, és itt megálltam, lassan továbbmozdítva az ötletet valami hidegről és nagyon folyékonyról, míg végre bele nem ugrott abba a fogaskerekbe, amelyik a frizsiderhez kötötte. Visszafordultam a faltól, és csak akkor vettem észre, hogy a konyhaajtó csukva van, amikor beleütköztem.

Legyek öngyilkos? Ne gondoljam végig az út hátralevő részét?

A második próbálkozásra elértem a kilincset, és elmosolyodtam, boldogan és büszkén, hogy sikerült. Kinyitottam az ajtót, és mielőtt még láttam volna a frizsidert, amely jobbra áll, baloldalt az ajtón megláttam a szárítókötelet, amelynek felső vége az ablak fölött, a falba vert kamppóra volt kötve, az alsó vége pedig Tankosava nyakára. Néhány pillanattig, mit tudom én, meddig, a kötelet bámultam. Felfogtam, hogy Tankosava van fölakasztva a kötélre, sőt ez a szó meg is jelent a fejemben. Úgy tűnik, hogy megállapítottam a tényeket, hogy hangosan mondtam: Tankosava fölakasztotta magát, de a mondat semmit sem jelentett. Néztem a felakasztott, nagy asszonyt, aki az ablakkeretben egy furcsa kirakatba tett tárgyra hasonlított, egy ritka vadásztrófeára a vadirtással és tömésel foglalkozó egyesület vitrinjében és azt gondoltam, hogy ezt nem tudom fölfogni, és hogy holnap gondolkodni fogok róla, mit jelent az, amit biztosan gondoltam vagy mondtam: „Tankosava fölakasztotta magát”.

Felakasztotta magát az én Tanám. Felakasztotta magát.

Agyam egy részével fölfogtam, hogy itt valami különös dolog van, és

nevetséges, hogy nem tudom fölfogni azt, amit gondolok, mint ahogyan nem tudom kivizsgálni azt a mozdulatot sem, amelyet pontosan és összpontosítva tervezek. Háromszor céloztam meg a frizsider zárját, míg végre kinyitottam, és még több időre volt szükségem, míg kihúztam az üveget, és sikerült róla levennem a hermetikus dugót. Nem tudom, mennyi ideig tartott. Először megpróbáltam úgy csinálni, mintha az üvegben egyszerű parafadugó volna, és fölfelé húztam, minden eredmény nélkül. Időről időre fáradtan és csüggedten megálltam, és ránéztem az ablakon lógó Tankosavára, és valahányszor ránéztem, megismételtem a mondatot: Tankosava fölakasztotta magát, de a mondat egyetlenegyszer sem hangzott ismerősen és értelmesen. Végül, valószínűleg véletlenül megmozdítottam a hermetikus dugót záró csatot, és az üveg kinyílt. Szomszjasan vettem magam a jéghideg ásványvizre, és míg torkomba öntöttem, míg hidegen és hihetetlenül kellemesen szétömlött a gyomromban, egyszerre csak, az üveg száját sokáig le nem emelve számról, megértettem, hogy Tankosava fölakasztotta magát.

Mondom, olyan könnyen mondom, amikor mesélem, nem gondolkodva, mint ahogyan a cigarettafüstöt fújom ki tüdőmből, mondom, megértettem, és tudom, fájón, forrón üres fejjel tudom, hogy semmit sem értettem meg és semmit sem fogok megérteni. Mit értettem meg? Mit is értettem meg, amikor megértettem, hogy anyám felakasztotta magát? Megértettem, hogy Tankosava fölakasztotta magát? Vagy megéreztem, hogy anyám akasztotta föl magát? Az van csak megadatra nekünk, hogy csupán kérdéseket tegyünk fel, válaszokra várva, amelyek, ha valahol elhangzanának, olyan harsányak lennének, mint a csodák döbbenései?

Hallottam valahol hátul, valahol a mögött a hely mögött, ahol a kisagyam van, hogyan ropog a zuhanó bádog, és megértettem, hogy ezt hallom. Csattognak a lemezek, egymásra zuhannak, összedől az égiszerű fényes és hideg konstrukció, nagy vékony, hajlékony és merev lepedők zuhannak a fejemre, kemény agyamat érintve összegyűrődnek, mint marokban az összegyűlt újságpapír nagy gombócái. Hallokk, de nem látok, vajon értem-e? Mit kell megértenem? Mit keressek, Dávid? Nem értem, de már akkor tudtam, hogy neked, Dávid, nincs keresnivalód halott anyám ablaka alatt. Az én anyám. A halott. Az anyám. Furcsa, veszélyes, felfoghatatlan szavak, ha elvont fogalmak vagy jelképek, de mit akkor, ha a valóságot jelentik? Mi ez itt az ablakon előttem, gondoltam, amikor megértettem, hogy ez Tankosava, mi vagyok én ez előtt az ablak előtt?

Amikor lassan és megdöbbenve levettem szemem elől az üveget, amelyen át az ablakon lógó zöld Tankosavát néztem, most már tudatában annak, de fel nem fogva, hogy az én anyám van felakasztva a kampóra, néhány pillanatig mozdulatlan maradtam, hagytam, hogy a mondat, amely színt és illatot kapott, megállapodjon fejemben és a lehetőségekhez képest minél több képzetársítást váltson ki ellustult, szinte teljesen holt agyamból. Tudom, hogy észrevettem a kalapácsot a konyhaasztalon, hogy azt gondoltam, hogy Tankosava maga verte be a kampót a falba, az ablak fölött, mielőtt rákötötte volna a kötél felső végét. Az, hogy elképzeltem Tankosavát, ahogyan a kampót veri be, mintha segített volna megtudni a többit. Mintha az, hogy elképzeltem, hogyan teszi oda ügyetlenül a hokedlit, mászik föl rá nehezen, veri be a szöveget és néz körül, biztos vagyok benne, az én Tanámat legalább ismerem, a

szalon felé fordult időről időre, attól tartva, hogy valaki meghallja a kopogást és kijön megnézni, mi történik, mintha az, hogy őt, a mozgót, az ablakon függő mozdulatlanhoz kötöttem, mintha ez segítene volna megérteni, hogy Tankosava halott. De csak akkor hittem el egészen, habár nem tudom, miért, hogy az éppen az, amit látok, hogy Tankosava valóban öngyilkos lett, amikor anyám alatt a sárga lapokon megláttam az ürüektócsát. Ne kérdezd, miért, nem tudom. Valahogyan, mit tudom, hogyan és miért, mindjárt tudtam, mit kell tennem, tudtam ezt, olyan biztosan, hogy nem gondolkodva cselekedeteimen, minden átmenet nélkül a tennivaló felismerése és az elgondolás végrehajtására való áttérés között, megindultam a terasz felé. Elhatározom, hogy feltörölöm azt édesanyám alatt, mielőtt bárki is látná, és tudtam, hogy ez a legfontosabb, és egyedül ez a fontos, amit most meg kellene tenni. Olyan intenzíven és biztosan tudtam ezt, hogy távolbalátón előre kijelöltem a felmosóvödör helyét, pedig ahogyan most vissza tudok emlékezni, sohasem láttam, hol áll, így hát egy pillanatra sem habozva, a terasz felé siettem, magamban ismételve a mondat helyett: Tankosava felakasztotta magát, amely egy pillanatra teljesen kisiklott a fejemből, egy másikat, sokkal fontosabbat: az ürüléket mindenképpen fel kell törölni, néhányszor, addig, míg a szavak teljesen elveszítették értelmüket, de erejüket nem, hogy a szükséges irányba mozdítsanak. Fölvettem a vödört a teraszról, és visszatértem a konyhába, ahol a csapnál megtöltöttem vízzel. Tudtam, hogy a Tankosava alatti ürülék feltörléséhez, ehhez a munkához, amelynel fontosabb nincs a világon, okvetlenül egy nagy, kopott rongyra van szükség, de akárhogy forogtam a konyhában és a teraszon, nem sikerült megpillantanom. Aztán szemembe tűnt az a függöny, amely az ablakról lógott Tankosava háta mögött. Csak megpillantottam, de nem értettem meg, hogy felhasználhatnám a kopott rongy helyett, míg harmadszor vagy negyedszer rá nem néztem. Akkor az ablakhoz mentem, egyik kezemmel egy kicsit félretoltam Tankosavát, a másikkal, a ballal pedig teljes erőből megrántottam a függönyt.

És megálltam.

És ezt gondoltam: mi vagyok én most? Ugyanaz vagyok, ami voltam, továbbra is Perónak nevezhetem magam? Ha Mokubengokrakajapovacnak meghal a nagyapja, őt többé nem hívják Perónak, mint addig, hanem nevet változtat és Tipunak hívják, mert öregapja halálával ő is megváltozott. Ha meghal a nagybátyja, senki sem fogja többé Nagypapátlanak hívni, ha most Nagybátyátlan. Ha megszületik egy gyermek élete, ő nem ugyanaz, mint mikor a hatodik élet áll talpra, mert a hatodik, ami megszületett, megvonja jogát mindazokra a nevekre, amelyeket korábban viselt, mint ahogyan ő is megvonja az ötödik gyermektől azt a nevet, amije volt, azért, mert megjött a hatodik, amelyik az első is, a harmadik is, és az ötödik valami mássá változik. Özvegy Petrovićné többé nem Jelena Marković, hanem az eltűnt Petrović, aki továbbra is létezik az özvegyvel összefüggésben, meghatározva őt ebben a világban és az eljövendőben, amelyet az asszony a saját járásával, gondolatával, félelmével és végével fog megvalósítani. Mi vagyok én most, igen, ezt gondoltam, de semmit sem fogtam fel, mi vagyok én a vérnek ezen a robajló félútján, amikor lezárult az az országút, amelyen eddig a hatalmas kereszteződésig jöttem konyhánk ablaka alatt? Mi az

én utam a számtalan sok út, országút és egymást keresztül-kasul szelő útkereszteződés között, amelyek egymásra vannak rétegeződve, egy rakáson a folyók és tavak között, mi vagyok, mi vagyok, főképp mi vagyok, én — semmi, a végtelenül nagy torkolat betorkollásai és kitorkollásai között?

De nem erre gondoltam. Ezt nem tudtam akkor, míg a függönyt húztam, nem tudtam, míg megálltam, semmiképpen sem tudtam, hogy semmi vagyok a felúton, valami új és más nevű, mint az, amit tegnapig hordoztam, mint egy hadúr, egy bénuló világ nyomorék teremtője. Úgy gondoltam, mint ahogyan talán kell is — ki tudja ezt, tudom, hogy én nem fogom, nem is próbálom többé —, hagyom, hogy így görögjön, hogy az emberből talán ismét gnu antilop legyen, ki tudja, melyik országút vonalán, amelyen tévesen helyezték el a közlekedési jelt — gondoltam, s tudom, hogy csak arra gondoltam, hogyan vegyem le a függönyt és végezzem el az összes ügyek közül a legfontosabbat, és ezért megálltam meglepetten, hogy az első húzás után a függöny továbbra is fenn maradt az ablakkereten.

Csak néhány erős rántás után szakadt le váratlanul, úgyhogy majdnem kiestem a tolokocsiból, de végül mindenem megvolt, ami kellett, így hát gyorsan lemásztam a padlóra, és kezdtem a függönyt a vízbe mártogatni, a padlót törölni és aztán a függönyt mosni a vödörben. Utoljára a vödör fölé hajolva, a zavaros vízbe bámulva, ami biztosan rejteget valami képet, csak én nem láthatom, egyszerre csak okádni kezdtem a képet rejtő zavaros vízbe. A hányás után a vödörbe bámultam legyengülten, arra is tehetetlenül, hogy elszakadjak tőle, egész fejemben és tudatomban csak egyetlenegy kép volt, inkább benyomás, mint kép, valójában érzélem, egy bezáruló kör, egy pont, amely nem tudni, hogyan, körözni kezd a vödörben levő folyadék felületén, hogy most megszűnjön körözni az üledékben, hogy az üledékben maradjon, nem tudva, miért teszi ezt. Az üledéket bámulva éppen csak hogy nincs erőm felállni, elmenni, megfojtani magam, kigondolni bármit, hihetetlen élénkséggel hittem akkor, hogy valami történni fog a vödörben, hogy a vödörben valaminek történnie kell, mégpedig nagyon gyorsan, mindenképpen még mielőtt levennem szemem a még mindig kavargó üledék felületéről. Valahogyan tudom: a vérfertőző ölelésben megszületik és az emberi anyagcseréktől rögtön megnövekszik Antigoné és Polüneikész, Iszméné és Ettheoklész, hogy az elsők feláldozzák magukat, a másodíkok testvérgyilkosokként megsemmisítsék egymást, a harmadíkok uralkodjanak, a negyedíkok szerelmesek legyenek, szépek vagy csúnyák, dicsőségesek vagy átkozottak, vakok, legyenek üledékbe bámulók, azzal a vággyal, hogy benne fedjék fel örökkévalóságukat. Anyyira hétköznapiak vettem, hogy ez meg fog történni, hogy szenvedélytelenül meglepődtem, felemelve zavaros fejemet a vödör fölé és a tolokocsiba fölmászva, hogy Oidipusz gyermekei még nem dugták ki fejcskéiket, kíváncsian bámulva fiatal, alig megszületett szemükkel konyhánk világos, nagy furcsa világába, a világok egyikébe, a sírokba a sírok között.

Ekkor úgy tűnt, hogy kijózanodtam. Aztán úgy tűnt, hogy minden hétköznapi. Úgy tűnt, hogy Tankosava egészen egyszerűen lóg az ablakon, míg én egészen egyszerűen mosdok az edényekkel teli konyhai mosogatótól fölött, az edények fölött, amelyeket Tana lelkiismeretesen

elmosogatott, mielőtt beverte volna a kampót a falba. A tál fölé hajolva jajgatni kezdtem, higgadtan meggyőződve arról, hogy ez minden, amit tudok, és minden, amit valaha is tudtam.

Hornyik György fordítása

HOGY ÍZLIK A HATALOM

(V. folytatás)

LADISLAV MNAČKO

IX.

Franknak nemigen akaródzott visszamenni a gyászterembe. Betért a szerkesztőségbe, és a laboránsnőnek átadta előhívásra a filmeket. A laboránsnő vizsgálódva mérte végig. Azelőtt mindig maga hívta elő a negatívokat.

Frank még egy darabig a barátságtalan utcákon csavargott, aztán hazament megebédelni. Hús várta a tányérján. Nem ízlett. Máskor, ha Franknak nem ízlett valami, mindig vihar támadt belőle, de most nem tört ki az asszony. Részvevően simogatta a haját.

— Rosszul érzed magad, ugye?

Csak visszautasító vállvonogatással felelt.

— Az idegeimre megy az egész.

— Már régen ott kellett volna hagynod ezt a bagázst, mások vastag könyveket adnak ki, külföldön is megjelenik, tele vannak tuzex-utalványokkal...

— Ugyan, kérlek... — torkolta le, nem akarta ezt a lejárt gramofonlemezt hallgatni. Igaza van, Frank tudja, hogy igaza van, de szerencsétlenségére mindig a legalkalmatlanabb percben rukkol ki vele.

Főállt az asztaltól, és bement a sötétkamrába. Frank félrehúzott egy álcázott rezeszt. Mögötte sorakoztak pedáns rendben a vastag trezorok. Tuzex-utalványok... Ezek itt a tuzex-utalványok! Egy szenvedély, amelyért Frank csak a papírokra és a filmekre ezeket fordított. Egy olyan dokumentációs anyag, amelynek a világon párja nincs. Itt mindenki megtalálható. Itt minden megvan.

Valamikor, de csak egész rövid ideig voltak forgalomban, kilencszer tizenkettes nagyságú, műanyag borítású celofánalbumokat lehetett kapni. Frank akkoriban húszat vásárolt belőlük, és később sajnálta is, hogy nem vette meg az összeset. Ez a húsz — mindegyikbe ötven felvétel fér — már régen betelt. Frank a hátsó borítójukat arab számokkal jelölte. Tudja pontosan, melyikben mi van. Elég, ha vaktában értük nyúl.

Frank ezúttal az egyik középső albumot húzta elő. A nagy férfiú, ez is már sok éve halott, annak a szállodának a teraszán áll, amelybe egy félórával ezelőtt beköltözött. Megilletődve és fellengzősen áll, és a terasz alá gyűlt tömegnek integet. Félórája, mindössze egy félórája tartózkodik ebben a vidéki városban, kétezer kék inges fiatal jött üd-

vözölni őt, torkuk szakadtából kiabálnak, éljen, tapsolnak, követelik. A nagy férfiú megilletődve integet az üdvözlők felé. Ennyi csodálat! Ennyi szeretet! Milyen szép is ez a mi fiatal nemzedékünk!

Egy másik felvétel. Más városból. A nagy férfiúnak bányászsisak van a fején, az igazgató és néhány mérnök társaságában a tárnába indul. A fejtőtorony tetején az ő neve csillog. A bányát róla nevezték el.

Egy másikon mikrofon. Mögötte áll a nagy férfiú, már nem is olyan egészen nagy. Széttárja a kezét és beszél: Elvtársak, én is megfedkeztem a forradalmi éberségről és elővigyázatosságról, az ellenség megtevesztő csábításának estem áldozatul...

És ismét ugyanaz a bánya. Foglyok indulnak a tárnába. Köztük az ismert arc. De fején a divatos bányászsisak helyett ezúttal rabsapka. A bánya nevét már előbb átkeresztelték.

És egy nagy börtön bejárata. A hajdani nagy férfiú lép ki rajta. Kopasz. Kezében kis koffert szorongat. Körülnéz, várja-e valaki. Senki se várja.

És egy másik ajtó. Az öreg zsinagóga kapuja. Előtte teherautó. A hajdani nagy férfiú hulladékpapírokat rak a kocsiba. A zsinagógán felirat: Hulladékgyűjtő nemzeti vállalat.

És még egy felvétel. Temető. Friss sír. Mellette szerény koporsó. Evangélikus lelkész. Egyházi kereszttel. Egy asszony feketében. Még egy férfi. Két sirásó. Evangélikus lelkész, azért, mert a katolikus szertartás szerint nem lehet eltemetni az öngyilkosokat.

Tragédia kicsiben. Tragédia nagyban. Hogy is hívják azt, akinek a neve valaha a hatalmas bánya fejtőtornyának a tetején csillogott? Frank tudja a nevét. De ki tudja még? Még egy asszony. És néhány szomszéd. Hány év telt el azóta, amikor azt a felvételt készítette a szálloda teraszáról? Tizenöt... Tizenöt éve. Később Frank azon kevesek közé tartozott, akik a hajdani nagy férfiút, ha az utcán találkoztak vele, köszöntötték.

De ma még a titkos trezor sem tudta jobb kedvre hangolni Frankot. Visszatolta az álcázott retest, semmire se volt kedve.

— Vacsorára hazajössz? — kérdezte a felesége némi szorongással a hangjában.

— Nem tudom. Ne készíts semmit. Ha jövök, legföljebb eszem valami hideget.

Az asszony megértette. Tehát ma sem jön. Az ajtóból még utána nézett, és a jól ismert tekintet, amely még elkísérte, valami ilyesmit rejtett magában: Rendben van, nem jössz haza, de legalább ne igyál. Frankot ez mindig felingerelte, de most visszajött. Megfogta felesége fejét, és a keblére vonta. Így álltak az ajtóban egy darabig szólanul. Érezte, hogy reszket, szeretett volna valami kedveset, valami gyöngédet, valami jót mondani neki, de talán ez a némaság ígérkezett a legbeszédesebbnek. Búcsúzáskor megcsókolta. Ezt már régen nem tette. Miért? Miért nem csókolja meg mindennap? Hiszen annyi év után még mindig szeretik egymást. És ennek az asszonynak nincs könnyű dolga mellette. A fizetéséből, akárhogy is megforgatják a garast, sohase jönnek ki. Frank mindig úton van, s az asszony vár rá. Frank tudja, mennyi rettegéssel vár rá mindig. És őt ez is bosszantja. Ennyi év alatt már megszokhatta volna az asszony.

— Ma egyenesen hazajövök... — bizonygatta Frank. Egyszeriben nagy öröm töltötte el, hogy ilyen felesége van, hogy vár rá. Hogy még

sincs annyira egyedül, mint ahogy sokszor gondolja. És hogy meg is érti az asszonyt, tudja mit akar mondani, amikor időnként váratlanul megjegyzi: Ne keveredj közénk, készíts könyvet a szitakötőkről. Az maradandóbb.

— Ma — ismételte meg Frank — egyenesen hazajövök...

X.

A félhangosan tett megjegyzés felvillanyozta Frank eltompult figyelmét. Gyorsan körülnézett, ki mondta. A teremből két ismeretlen férfi távozott. Ismeretlenek. Ketten a tömegeből, ketten az utcáról, mondta volna a halott. Két teljesen névtelen, ismeretlen ember.

Frank ugyanis valamennyi ismert embert ismer. Valamennyit, kivétel nélkül. Frank annyi év alatt megtanulta megkülönböztetni és felismerni az arcokat. És megjegyezni az arcokat. Az arcok az ő szakmájába vág-nak. Frank kiszaladt a teremből. Megelőzte őket. Rájuk irányította az objektívjét, és exponált. Láta, hogy összerезzennek, az egyik közülük megijedt, a másik elvörösödött. Pár lépéssel arrébb majd egymás szemére fogják hányni: Miért nem tudod tartani a szádat? Még valami galibába keveredünk! Pedig már nem így van. Ilyen megjegyzésekért már nem húzzák deresre az embereket. Csak ők még nem tudják. A régi félelem sokáig lúdbőrözteti a hátat. Frank mindössze le akarta fényképezni az utca népét. Ők ketten, a két ismeretlen, egyúttal a nép hangja is. A nép hangja, alighogy hátat fordít a ravatalnak, nem tudja tovább türtöztetni magát, viszket a nyelve, s annak a másiknak félhangosan oda kell sügnia:

„Urémiában halt meg...”

Frank elképedt. Hát még ettől se lett megkímélve ez a halott? Amit egyetlen nem közéleti, ismeretlen polgár tud, azt tudják az összes, nem közéleti, ismeretlen polgárok.

Frank fotóriporter. Azt is lehetne mondani, hogy ünnepélyes és hivatalos. Egy hivatalos fotóriporter nemcsak tudhat, de tudnia is kell mindenről. Frank tudja, miben halt meg az ott a ravatalon. Ő is, és a nem közéleti polgár is tudja. Frank közben azon gondolkozott, vajon tudja-e az özvegy is. És tudják-e a kabinet tagjai? Az özvegynek mindenesetre tudnia kellene. Bár ki tudja?

Az urémia gonosz betegség.

Három kiváló orvos, három tudományos kapacitás írta alá a halotti jelentést. Az ő közleményük a sajtóban is megjelent. Hivatalos okmányként tette közzé a központi sajtóiroda. A halotti jelentésben mind-össze csekély változás történt. Pár betüeltérés. Leukémia. Ilyen jelentéktelen eltérés. Három orvos, három tudományos kapacitás hamisította meg a halál valódi okát.

Urémiában bárki meghalhat. Frank is. Azok az orvosok is. És az az ismeretlen is, aki annak a másik ismeretlennek, miközben a gyászteremből távoztak, odasúgta a titkot.

Egy államférfiú azonban nem halhat meg ilyesmi-ben. Neki nem szabad. Még egyetlen államférfi sem halt meg urémiában. Egy államférfi-nek nem áll jogában, hogy maga válassza meg a halál okát. És legke-vésbé sem teheti meg a nyilvánosság előtt. Bármiben meghalhat; ez az ő magánügye. De a nyilvánosság előtt nem teheti.

Majd suttognak róla. Egymás füléhez hajolnak. Ha nem is éppen róla, hanem azokról, akik meghamisították a halotti jelentést.

Neveltséges dolog ez. Kínos, szomorú és gyászos ügy. Az urémia veszedelmes, kellemetlen betegség. Bizonyos szervek megszűnnek működni, a vérbe vizelet kerül, megmérgezi, szétbomlasztja. A vizelet felemlítése az ilyen puritán világban izléstelen tudatkapcsolásokkal járhat. Az újságokból ítélve a nagy férfiúk csak szónokolnak, történelmi államszerződéseket írnak alá, hivatalos vendégeket fogadnak, hivatalos látogatásokra járnak, kitüntetésekkel osztogatnak, figyelmeztetnek és átkozódnak, vagy szívélyes beszélgetéseket folytatnak. Ez az ő nyilvános, elembertelenedett, retusált arcuk. Hogy néha ők is tele vannak kétségekkel, különböző komplexusokban szenvednek, hogy néha kicsinyesek, néha gonoszak, hogy — legyen ez bármennyire is bonyolult és kockázatos — szeretőt tartanak, hogy a fürdőszobájukban nyelvet öltenek saját magukra és grimaszokat vágnak a tükörbe, hogy egyes tartásuk gyakran csak a szabóműhelyek mestereit dicséri, hogy szívesen néznek a pohár fenekére, hogy könyvtárjukban pornográf képeket tartanak, amiken jobban szórakoznak, mint filozófiai idézetek olvasása közben, s hogy házuk táján sem megy minden úgy, mintha vajjal kenetnének, és hogy nekik is születnek gyerekeik? Hát nem éppen ez a halott volt az, aki annak idején az iskolapadban Frankot azzal a kérdéssel döbbsentette meg, vajon az uralkodók is járnak vécére?

Természetes, hogy a nagy halott felidőzéséhez valahogy nem illik az, hogy azért halt meg, mert vizelet került a vérebe. Akadnak olyanok, akik ezt dehonesztálónak találják. Egy államférfiúnak infarktuszban kell meghalnia. Ez a legméltóbb távozás: szíve megpattant a ránehezedő kötelességek súlya alatt. Franknak az a zvonodrozdovi bájos jelenet jutott az eszébe, hogy a kivénhedt politikus prostituált szeretője karjai között hal meg. Sírja felett lánglelkűen szónokolnak; utolsó lélegzetéig fáradhatatlanul dolgozott a haza údvén. Frank a történelem sok kiváló férfiát idézte fel gondolatban, akikről tudja, hogy előrehaladott paralízisben haltak meg. Életrajzaik erről tapintatosan hallgatnak. Marat-t Cordelia a fürdőkádában ölte meg, a történészek tudnak erről, és műveikben meg is említik. De arról már mélyen hallgatnak, hogy Marat miért ilyen rendkívüli helyzetben fogadta azt a nőt. Úgy vélik, hogy ez a néptribünre rossz fényt vetne. Franknak élénken emlékezetébe vésődött annak az öreg, nyugdíjazott kontraadmirálisnak a felháborodása, aki, amikor arról faggatták, milyen is volt a Leninnel való személyes találkozása, felmordult: Hagyjatok békén. Mit kötekedtek velem folyton? Lenin rőt hajú volt, de erről senki se ír, senki se festette le, hogy égett a szakáll! Mindenki a történelmi kövekről fecseg, amelyeken Lenin lépdelt, csak hogy az akkori Piteriben az utcákat még fával burkolták. Ma mindenütt aszfalt van . . . Lakkcipőben festik le, és ő bakancsot hordott . . . Az újságíró, akivel annak idején Frank a Néva-parti városban együtt volt, ezt a beszélgetést leírta. Természetesen kihúzták. Arról, hogy milyen volt Lenin, nem dönthet egy szenilis kontraadmirális. A cenzorok tudják, hogy milyen volt! És te, elvtárs, meg ne próbáld a forradalom nagyságát ilyen perfiád módon lekicsinyíteni!

Jó. A propaganda mindig megfésülte, retusálta, elembertelenítette a történelem nagy férfiúit. Csakhogy van itt valami, amit orvosi etikának, orvosi eskünek, orvosi becsületnek neveznek! Az orvosi intézmény az

egész világon szigorúan megköveteli az erkölcsi kódexek alapvető előírásainak a betartását. Az az orvos, aki ez ellen bármiképpen vét, könyörtelenül és örökre búcsút mondhat a diplomájának.

Három neves orvos. Nevük van. Frank mind a hármukat ismeri. Ha Frank ismeri őket, akkor ismertek. Frank valamivel többet is tud róluk, mint a legtöbb polgár, aki a halotti jelentés alá írt nevüket elolvasta. Frank tudja, hogy az a magas, szép orvos az elhunyt háziorvosa volt. A társadalmi helyzetéről és szaktekintélyéről keringő mendemondákat is ismeri. Ezek a hírek, főleg amennyiben szaktekintélyével foglalkoznak, jók. Az utolsó pillanatáig kezelte a megboldogultat. Amikor megállapította, hogy betegének állapota válságos, megtette, amit a kötelessége diktált. Konzultációra hívott két további tudóst. Nem akart és nem is dönthetett volna egyedül. Ezek hárman gondosan figyelték a betegség lefolyását. Bizonyára megtettek mindent, ami módjukban állt, hogy késleltessék az elkerülhetetlent. Körülállták a beteg ágyát, figyelték a közérzetét, kicserélték véleményüket, megállapították a diagnózist, és megegyeztek a betegség gyógyításának leghatásosabb módjában. A végső pillanatban is mellette álltak. A betegség lefolyásáról és a gyógykezelés módjáról részletes naplót vezettek, s az erről szóló másolatokat elküldték az illetékes helyekre.

Amikor a boncolás után megmosták a kezüket, végleges érvénnyel aláírták a halotti jelentést. Frank nem tudja és aligha fogja tudni bárki, hogy azon az eredeti okmányon, amit aláírtak, a halál okaként a leukémia szerepelt-e.

De Frank tud valami mást. Röviddel azután, hogy a halál bekövetkezett, Galovič magához rendelte a három orvost.

Frank ismeri Galovičot. Élénken maga elé tudja képzelni, hogy az alatt a látogatás alatt mi játszódhatott le nála.

Galovič asztala mögött áll, és komoly hangon, amellyel sem bánatát, sem örömét nem leplezi, felkéri őket, hogy foglaljanak helyet. Maga egy párnázatlan székre ül. Galovič, ellentétben a többiekkel, íróasztala mögött nem karosszékot, hanem kemény, közönséges széket használ. Kis ideig hallgat, és jelentőségteljesen nézegeti az asztalán heverő okmányt. Aztán három látogatójának a szemébe néz, és a maga kellemetlen, goromba hangján megjegyzi:

— Ezt az okmányt természetesen széttépjük, ugye, elvtársak? Az eredetit és az összes másolatokat is...

A három vendég fészkelődik. Egyikük megkérdezi:

— Miért?

— Az urémiát nem lehet a halál okaként feltüntetni, elvtársak.

A látogatók egyre nagyobb zavarba jönnek. Egyiküket felháborítja ez a hangnem és szuverenitás, amellyel Galovič az ő szakmájukba vágó kérdésről akar dönten.

— Mit jelentsen ez? — tör ki felháborodottan.

Galovič valami ilyesfélére várt is. Semmiképpen sem hagyja kilendíteni magát közismert nyugalmából.

— Az urémiát nem lehet hivatalosan a halál okaként feltüntetni, elvtársak...

— Az... — bátorodik fel közülük a legderekabb — az, amit ön tőlünk kíván, ellentétben áll a lelkiismeretünkkel!

Galovič gúnyolódva méri végig. Lelkiismeret? Lelkiismeretet emlegettél, te értelmiségi? Te, a főiskola magántanára? És akkor még cso-

dálkozunk azon, hogy milyen szerencsétlennel árasztanak el minket az egyetemeink. De festhet-e ez másképpen, ha a professzorok a lelkiismeretről fecsegnek a katedrán? Te féreg, azt hiszed, senki se tudja, hová és mikor jársz templomba? Hogy mikor voltál, te tudományos kapacitás, utoljára gyónni? Neki, Galovičnak fogod a szemébe vágni a lelkiismeretet és más ehhez hasonló keresztény korlátoltságokat?

— Ez mind csak maszlag, elvtársak!

Meg vannak döbbenve. A kövérkés belgyógyász hájas kezeivel hadonászik, felugrik, ezzel is jelezni akarja, hogy nincs tovább itt keresni-
valója. De ez csak póz. Póz és semmi egyéb. Félúton megáll, amikor utolériek ezek a szavak:

— Új halotti jelentést kell írniuk, elvtársak. Itt, ezen a helyen. Ki kell adnunk a hivatalos jelentést. Ez sürgős...

Azok ketten, akik ülve maradtak, egymásra néznek, és a vállukat vonogatják. Aki a vállát vonogatja, az már döntött. Galovič tudja, mit kell tennie, hogy kiségitse őket zavarukból.

— Én az orvostudományhoz nem értek, elvtársak. Ez az önök dolga. De az urémia nem lehet a halál oka.

A halott háziorvosa megérti. A mellette ülő kolléga is megérti. A háziorvos más előkelőségeknek is a háziorvosa volt, olyanoknak is, akiket később a szemére hánytak, és akik miatt egy időre kegyvesztett lett. A mellette ülő kolléga is egyszerű eset. Galovič fog végérvényesen dönteni arról, hogy a kabinetben az egészségügy osztályfőnöke lesz-e, és esetleg később, a kabinet tagja.

A harmadik, az katolikus...

Megírták, és aláírták. Elég volt hozzá egy új szó és néhány megváltoztatott betű. Utána azonnal egyetértettek, és aláírták. Galovič figyelőket, vár, aztán felemelkedik, jelezvén, hogy a kihallgatás véget ért. Eh, ti értelmiségiek! A markomban tartalak benneteket. Rángatózhatok, felháborodhattok magatokban, gondolhattok rólam, amit akartok — én ugyanis tudom, mit gondoltok rólam —, ha akarom, aláírjátok! Akartam, és aláírtatok.

Valahogy így történhetett. És Frank azt is tudja, hogy Galovič állt a dolgok mögött. Egy pillanatra beleéli magát hármuk helyzetébe. Mit tett volna ő a helyükben? Aláírja? Nem írja alá?

A kövér belgyógyász. Katolikus, aki hisz szűz Mária szeplőtelen fogantatásában. Hány éven keresztül függött egy cérnaszálon, világnézetének a cérnaszálán annak az intézménynek a léte, amelyet maga alapított, maga épített ki, és maga fejlesztett. Több ízben a kollégái mentették meg a katasztrófától, amikor intő szavukat hallatták a hatalmasok előtt:

„Ezt nem lehet megtenni. Ezt az embert világhír övezi. A szakmájának személyisége. A vérkeringési megbetegedések gyógykezelésének a területén intézete kiváló eredményekkel dicsekedhet! Hát most valami Don Quijote-i dacból ő tegye tönkre egész életének művét? Azt az intézményt, amely számára mindennél többet jelent? Gőgjének és felfuvalkodottságának essenek áldozatul mások is? Az a sarlatán, akit annak idején helyettesének neveztek ki, csak megfelelő alkalomra vár! Ő segítsen neki? Nem róla van szó. Neki nincs vesztenivalója. Meg tud állni a maga lábán. Valahol, egy szélvédett helyen, valami távoli kerületben kezdhetné újból. De minek újra kezdeni, amikor itt van ez a kitűnően, drága külföldi műszerekkel felszerelt intézet? Amikor itt van egy ki-

tűnően összehangolt kollektíva? Hát megteheti? Fenyegetheti-e az intézet létét, amely olyan jó nevet vívott ki magának, s olyan kitűnő eredménnyel dicsekedhet a saját ellenkezésével? Megteheti ezt? Vajon becsületes és helyes cselekedet-e az, ha nem enged ennek a neander-völgyinek, és elhagyja a saját kivívott posztját, vagy pedig az a becsületes és a helyes, ha bármennyire is nehéz, de kitart az állomáshelyén, foggal és körömmel védi, ha továbblép?

Aláírta. És Frank nem tudja, alá kellett-e írnia, vagy megtagadhatta volna az aláírást.

És a másik... Jól ismeri miféle állapotok uralkodnak az egészségügyben. Mindenütt rendetlenség, mindenütt ostoba, fölösleges és bürokratikus ügyintézés. Az orvosok csak úgy mellékesen gyógyítanak, elsősorban írnak, túl vannak terhelve, nincsenek kellőképpen méltányolva, rosszak a fizetések, fiatalon meghalnak... A ranglétra tetején egy bürokratikus kuvik tollászkodik, aki mit sem törődik a nemzet egészségével, számára a legfontosabbak a szépírásos, kerek betűs, sima jelentések. Minden évben megvonja a mérleget: ennyi és ennyi kórházi ágy, ennyi és ennyi befektetés, ennyi és ennyi orvos, egészségügyi személyzet, a közvéleményt számokkal, koronákkal és beteglétszámokkal kápráztatja el. Nem a felgyógyultak, hanem a betegek létszámával. Ujjong, hogy a kórházi ágyakat száz százalékban igénybe vették.

Az a másik aláíró jól tudja, hogyan és mit kellene változtatni! Nem fél a csatától és a csata kockázatától sem. Ki tudná tisztítani ezt a disznóolat. Érzzi, hogy volna hozzá elég energiája és szervezőereje is.

Kinevezése a közeli hetekben dől el. A kabinet elnökének halálával beálló személyi változások még csak meggyorsítják a kinevezését.

Aláírta. Alá kellett írnia? Nem kellett aláírnia?

És a harmadik? Figyelmesen vizsgálta az asztalfőn ülő férfi megsárgult szemfehérjét.

Handabandázd csak, amennyit akarsz... Hamarosan neked is orvosra lesz szükséged...

Aláírta. Aláírta az alá a szó alá, amelyet ő mondott ki először. Egyedül ő értette meg ennek a jelenetnek a teljes horderejét.

Frank már a folyosón találkozott velük, amikor kifelé indultak. Némán, lehajtott fejjel mentek, nem voltak valami jó hangulatban. Amikor Frank később a szerkesztőségben elolvasta a jelentést, tudta, hogy miért voltak ilyen hangulatban. És tudta, hogy közülük legalább kettő nagyon hosszú ideig rosszul érzi majd magát, ha akár álmukban is visszaemlékeznek a szégyen és a megalázkodás pillanatára.

Frank ismeri őket. Mit tett volna az ő helyükben? Aláírja? Nem írja alá? Frank nem tud erre válaszolni. És örül annak, hogy útitámlákon kívül semmi egyéb nem kell aláírnia. Egy pillanatra úgy érzi, hogy nem is olyan elvetnivaló foglalkozás a fotóriporteri állás, még akkor sem, ha szalonfotós az illető.

De ki hordta szét ilyen gyorsan ezt a hírt? Ők hárman? Bizonyára nem. Ennek a szigorúan titkos hírnek a terjesztése igen rossz fényt vet rájuk. Galovič? Galovič sohasem beszél titkokról. Galovič arra van, hogy titkokat hallgasson. Az özvegy? Tudta-e egyáltalában, hogy milyen betegség végzett a férjével? Nem kellett tudnia. Tudniillik nem kellett, hogy annyira érdekelje őt.

Hogyan kerülnek az ehhez hasonló titkok a nyilvánosság elé? Talán nem is olyan nagy rejtély az egész. Valamelyik laboráns vérképet készí-

tett. Az elhunyt mellett az utolsó percig ápolónővér teljesített szolgálatot. A klinika egy izolált osztályán feküdt, de a többi beteg tudta, hogy ott van, és kíváncsiskodtak. A kórházban az emberek mindig kíváncsiak. Itt eshetett az a megjegyzés, az az elővigyázatlan szó. A szerkesztő, aki a hivatalos jelentést a sajtóigazgatóságon ellenőrizte, olvasás közben csúf grimaszt vágott.

— Urémiában halt meg — mondta Franknak, és Frank abban a pillanatban megértette, hogy miért viselkedett úgy az a három tudományos kapacitás, akikkel egy órával azelőtt találkozott. Megértette, és felkavarta a gyomrát.

Es ahogy ez az esti szerkesztő fintorgott, úgy fognak fintorogni a többiek is. Galovič aligha akarta, Galovič túlságosan együgyű, hogy ilyen rafinált intrikát kitaláljon, de akarta, nem akarta, igen gyalázatos volt az az utolsó szolgálat, amelyet a halott érdekében tett.

Ettől se kímélték meg.

Államférfiú volt.

Még egyetlen államférfi — legalábbis Frank tudomása szerint — nem halt meg urémiában.

Frank annyira elgondolkozott, hogy teljesen megfeledezett a környezetéről. Azt se vette észre, hogy a díszőrség kicserélődött. Amikor nagy sokára ismét a ravatal felé pillantott, már Muklík állt ott.

Muklík... Frankot elkedvetlenítette, hogy lekéste a váltást. Ezt nem lett volna szabad lekésnie. Ezt nem lett volna szabad lekésnie!

Frankot hirtelen nem mindennapi buzgóság töltötte el. Kilépett a bronzajtók mögül, lekattintotta Muklíkot előlről, Muklíkot hátulról, Muklíkot oldalról, Muklíkot detailban... a díszőrségben álló megrémült férfi ijedt patkányszemeit, amelyek ide-oda pillogtak, és hiába kerestek fix pontot, amelyen végül is megpihenhettek volna. Frankot nagyon bántotta, hogy nincs a zsebében tüsszentőpor, de mintha az ég meghallgatta volna ezt a titkos kívánságát, az emberkének egyszeriben remegni kezdett az orra, összeszorította a száját, keze megrándult, nem bírta tovább, meg kellett vakarnia az orrát. Egy kattintás, lekapta. A díszőrség többi tagja dühösen mérte végig Frankot, megértették, milyen színházat rendez itt, dühös tekintetük mintha azt sugallta volna: menj innen, ne zavarogj, miért nem hagysz békén? Frank áldozatának a szemei is könnyörgő, fájdalmas óhajjá szűkültek: mit gyötörsz, miért bántasz, hagyd abba, ezt a néhány percet már nem bírom ki. Frank azonban továbbfolytatta ezt a különös színházi előadást, letérdelt, alulról vette az emberkét, aztán magasba emelte a fényképezőgépet, együtt akarta levenni az emberkét a halottal, a kis Muklíkot, ahogy az orrát kaparja és a nagy halottat a háttérben. Senki se látja majd ezt a felvételt, senki se érti meg, csak Frank tudja és Muklík, hogy mi célt szolgál ez a lázas fotografálás.

Láthatóan felsőhajtott, amikor elérkezett az új váltás pillanata. Frank az elvonuló díszőrséggel a spanyolfal mögé vonult. Muklík zsebkendőjével törölgette verejtékező homlokát. Kinlódva és szemrehányóan meredt a fotografusra.

— Hogy érezted magad? — kérdezte Frank kárörvendően.

— Hagyj békét — fordított hátat neki az emberke. Könnyek bugyantak elő a szeméből.

— Végre könnyeket is látni a szomorúság házában — mondta Frank.

Az emberkén látni lehetett, hogy legszívesebben ráugrana, ha... ha

lenne hozzá elegendő bátorsága. A sok régi pofonra és fenékenbillentésre való emlékezés kellő mértékig lehűtötte a mérgét.

Már az iskolában spiclikedett. Miklíknek hívták, de már kiskorától kezdve ráragadt a gunyorosabban hangzó Muklík név. Már az iskolában mindent beárult, amit tudott, és ha semmiről sem tudott, akkor kigondolt valamit. Megverték. Beárulta, hogy megverték. Ismét megverték, ismét árulkodott. Ismét megverték... már az iskolában mindannyian elfordultak tőle, mint valamitől, ami galád és tisztátalan. Már a szemei elárulták. És az alkata és a járása is. Nagy fülei voltak, mintha ezekkel is meg akarták volna jelölni egész életére. Nagy fülek... Fülelni, hallgatózni, árulkodni, feladni. A háború alatt uszított ez ellen a halott ellen, és Frank ellen is, gyilkos, bolsevik bandának, gyűjtogatónak, árulóknak, Belzebub pereputtyának, szadista alja embereknek nevezte őket, szitkozódott nyilvánosan a sajtóban, annak a fasiszta lapnak a hasábjain, amelynek főszerkesztője volt. Még az utolsó számban, a vörös hadsereg bevonulása előtti napon is fenyegetőzött: visszajövünk és széjjelkergetjük ezt a csordát.

Szolgai buzgóságában és az emberek bepiszkolásában mindenkin túltett. Frank nemegyszer disznónak képzelte, aki orrával élvezettel túr a piszokban. De minden igyekezete hasztalannak bizonyult, evangélikus volt, és bár gárdista, sőt a gárdisták tisztségviselője is, mint evangélikust annak idején nem engedték a vályúhoz. A piszkos munkák elvégzésére jó volt. De másra nem használták.

De őt még ez sem zavarta. Megátalkodott kitartással uszított, uszított az utolsó pillanatig. Mániákus volt, lap volt a kezében, ott kinyomtathatta gyalázkodásait, rágalmait, úgy látszik, jól érezte magát, ha a szemében turkált.

„Visszajövünk”, kiabálta az utolsó számban, de nem volt honnan visszajönnie. Nem ment ugyanis sehova, egy időre elbújt, és amikor lecsillapodtak a kedélyek, felajánlotta kipróbált szolgálatait és képességeit a politikai szerkesztőségnek. Ismét uszított. Most már nem az isten és a nemzet nevében, hanem a szent demokrácia védelmében, a totalitás hidrája ellen. Csak az irányzékon változtatott. A szótárát megőrizte.

A szótárán egyébként később sem változtatott. Az áruló burzsoázia, az imperializmus ügynökei, a trockista hiénák ellen. Cikkeiben csak úgy nyüzsögtek az ilyen kifejezések, mint a történelem trágyadombja, beteg agyak kanálisa. Három rendszert átvészelt. A negyedikben is berendezkedett.

Amikor ez a halott a kerület kormánybiztosa lett, elkergette őt az újságtól és a városból is.

— Rontja itt a levegőt... — mondta indoklásképpen —, hogy tűrhették eddig?

Akkoriban ez a halott tudott következetes lenni. Magához kérlette Muklík iratait. Frankkal együtt sokat nevettek rövid életrajzán. A parasztpártba csak azért jelentkezett, mert a Svehla kollégiumban, ahol prágai tanulmányideje alatt lakott, csak a parasztpártban szervezett diákok kaphattak elszállásolást.

Gárdistának egzisztenciális megfontolásból jelentkezett. De csak formális tag volt, ennek a bizonyítására megjegyezheti, hogy sohase fizetett tagdíjat. Az igazat megvallva, mindig lelkes demokrata, és a szovjet hatalom csodálója volt. Az uszító cikkeket csak azért írta, hogy ezt a

szimpátiáját elleplezze, és hogy hasznos szolgálatokat tehessen a fasiszták elleni harcban.

Csak a szerencsétlen véletlenek közrejátszása akadályozhatta meg abban, hogy a felkelés alatt nem harcolhatott fej fej mellett a hősi néppel a fasiszta gyilkosok, a véres megszállók ellen. Fenti meggyőződését azzal is bizonyíthatja, hogy nem jelentette fel a fasisztáknak azt a szerkesztőt, akiről tudta, hogy illegális kapcsolatainak vannak. És ami az írásait illeti? Stílusának elemzéséből első pillanatra meg lehet állapítani, hogy diszkreditálni akarta a faszizmust, szándékosan közölt álhíreket, használt goromba, komisz kifejezéseket, hogy a becsületes emberek elforduljanak az akkori vezető rétegtől.

Sajnos, a faszizmus veresége után nem találta meg mindjárt a helyes utat, egy időre a hitszegő burzsoázia pszeudodemokratikus jelszavainak hatása alá került. Csak a munkásosztály dicső győzelme nyitotta ki a szemét, és mutatta meg az egyetlen helyes utat . . .

És lent, az aláírás alatt ez a kis ügyes még hozzátoldotta:

„Igaz, hogy ódát írtam Hitlerhez, de akkor be voltam rúgva, sohasem akartam a verset megjelentetni, és hogy akaratom ellenére mégis bekerült a lapba, ez mai napig rejtély előttem . . . Mélyen szégyenlem és lelkiismeretfurdalásom van ezért a tettért . . .”

A kerület új uralkodója csak a fejét csóválta.

— Hogy lehetséges ez? Hát az elvtársak vakok és süketek? Hogy tűrhettek ilyen embert egy óráig is ebben a beosztásban?

Es máris döntött:

— Kőbánya! Semmi egyéb nem jöhet számításba. Dolgozhat, dolgoznia kell, de csak a kőbányában!

Muklák gyorsan elhordta magát Frank közeléből. Amikor Frank visszatért a gyászterembe, önkéntelenül is a halott arcába nézett. Legszívesebben felkiáltott volna: Tudod ki állt melletted díszőrséget? Muklák! Muklák, aki nem volt sokáig a kőbányában és akit magad nevezte ki hivatalod sajtófőnökévé. Süket voltál! Hogy nevezhetted ki?

De Franknak nem kellett megkérdeznie, ismerte a feleletet is. Amikor az elhunyt a kabinet főnöke lett, nagy bankettet rendezett. Frankot is kiküldték. Hosszú hónapok után ez volt az első találkozásuk. Frank már teljesen eltávolodott a régi baráttól, de nem utasíthatta vissza a feléje nyújtott kezét.

— Látogass meg egyszer a hivatalomban . . . — hívta őt az új nagy férfiú. Frank mentegetőzött, a sok munkára, az örökös utazásra hivatkozott . . . Igen, egyszer majd bizonyára sort kerít rá . . .

— Csupa doktori titulusokkal vagyok itt körülvéve, mosolyognak rám, félnek tőlem, de valójában gyűlölnék. Egy iskolázatlan magamfajta bűdös nekik. Senkire se támaszkodhatom, minden csekélyeségről magamnak kell döntenem. De ezt megváltoztatom! — panasolta a kabinet főnöke. Aztán egyenesen rátért arra is, amit mondani akart.

— Ott, abban a kerületben összedolgozott gárda voltunk. Voltak munkatársaim, akikre támaszkodhattam. Ezt a doktorbandát kidobálom. Abból a kerületből való emberekkel helyettesítem, akiket ismerek. Csak a sajtófőnök helyére nem tudok senkit . . .

A nagy férfiú elhallgatott, és vizsgálódva nézett Frankra.

— Rád gondoltam — tette hozzá, amikor látta, hogy Frank értetlen arcot vág. Frankot az ajánlat nem lepte meg túlságosan. Fejében vil-

lámgyors számadást vetett, mit jelentene életében ez a változás. De aztán valami az eszébe jutott.

— Tudod — mondta óvatosan, hogy az sem visszautasításnak, sem beleegyezésnek ne hallatszon —, nem vagyok egy helyben ülő típus. Fotoriporter vagyok. Ehhez értek, ezt tudom csinálni. Nem szeretnék valami olyasmibe belefogni, amire nem futják a képességeim. Mindenestre meg kellene még gondolnom.

Mégiscsak kecsegtető volt ez az ajánlat.

— Gondolkozzál csak, gondold jól át, háromszoros fizetést adok. Többet is. Nem fogok sokat törődni a hivatalos fizetési normával...

Frank nem értette meg mindjárt, mit akart ezzel mondani. Amikor megértette, elpirult. Szóval meg akarja vásárolni? Ezzel akarja megvásárolni a hallgatását? Talán sajnálja, hogy annak idején mindjárt nem csukatta le. Most már nem teheti meg, tehát másképpen akarja helyrehozni azt, amit akkor elmulasztott. Meg akarja vásárolni...

Frank riporter fizetése természetesen szánalmas volt. De ez az ajánlat nem volt tiszta, büzlött valamitől. Uralkodott magán, hogy ne robbanjon ki belőle, mit gondol a dolgról. Elutasítja, de úgy utasítja el, hogy ne veszélyeztesse vele riporter egzisztenciáját.

— Meggondolom még... — mondta kitérően.

A másik ebben beleegyezést látott, amolyan kötelező húzódkodást.

— Hát akkor gyere majd — mondta jókedvűen —, egész biztos, hogy megegyezünk.

Frank nem ment. Ez volt a legjobb megoldás, egyáltalában nem elmenni. És elég sokáig tartott, amíg helyette sikerült sajtófőnököt találni.

Egy szép napon a nagy férfiú magához kérte valamennyi napilap és folyóirat szerkesztőjét. Az igazgató Frankot küldte, hogy örökítse meg ezt a történelmi pillanatot, amely határkönek készült a vezetés és a sajtó viszonyában.

Frank majdnem sóbálvánnyá vált, amikor belépett. Az asztalfőn a nagy férfiú mellett Muklík ült.

— Ez lehetetlen... — sügta Frank a hozzá legközelebb ülő szerkesztőnek. Az részvevően rámosolygott. Mit tudod, te mitugrász, hogy mi lehetséges és mi lehetetlen... A nagy férfiú olyan arcot vágott, mintha Frank ott se lett volna. Felállt, és a fejlődés nagy perspektívájáról kezdett szónokolni, a sajtó, a hetedik nagyhatalom óriási szervezeti és inspiratív lehetőségeiről, az újságírók felelősségéről és arról az elkerülhetetlen szükségességről beszélt, hogy el kell mélyíteni a napilapok és a hetilapok kapcsolatát az ő hivatalával, mert friss információk csak magánál a forrásnál meríthetők.

— Ilyen gyűléseket minden hónapban összehívunk ezután, elvtársak. Sajtóosztályom főnöke, Muklík elvtárs fejlődésünk összes aktuális kérdéséről tájékoztatni fogja önöket, és felvázolja önök előtt azokat a közös feladatokat, amelyek a társadalmunk alakításáért folytatott harcban előttünk állnak.

Muklík diadalittas meglegedettséggel nézett végig az egybegyűlt újságírók meglepődött arcán. Ugyan kérem, egy Muklíkot nem lehet csak úgy kidobni. Kidobod a kéményen, visszajön a lefolyócsatornán.

Hol kerítette ezt?..., hallotta Frank a sóhajokat. Muklíkot mindenki ismerte. Frankot az általános elképedésen felül még egy személyes rossz érzés is kerületgett. Tudja, honnan kerítette elő, s azt is, hogy miért.

Meg akarta mutatni Franknak, hogy meg tud lenni nélküle. Nos, megmutatta.

Ettől az időtől kezdve az államférfiú szótára megváltozott. Közönségesebb lett. Azelőtt radikálisabb volt. Valaha kiváló néptribun volt, a nyilvános gyűléseken egyszerű és közérthető módon a legösszettebb politikai és világnézeti kérdésben is meg tudta magyarázni a népnek, hogy miről van szó. Fel tudta gyűjtani, tette tudta buzdítani az egybegyűlteket. Igaz, ez valaha volt, bár nem is olyan régen. Azóta az államférfiú kapcsolata a néppel megváltozott. A pódiumokról hosszadalmas, unalmas, száraz, előre megírt beszédek hangzottak el. Az államférfiú kitűnő szónok volt, de írni nem tudott. Egy oldal megírása számára kínos feladat volt. Talán ezért is utálta annyira az újságírókat és az irodalmárokat. Előre megírt beszámolóiból lassanként kipárolgott szónoki képessége, amikor beszélt, monoton kerepléssé vált a szónoki szöveg, amelynek semmi értelme nincs, amely csak elaltat. Igaz, hogy akkoriban papír nélkül senki se merészelt volna megszólalni. A gyűléseken az emberek előre megírt, háromperces vitafelszólalásokkal léptek fel. A papiros volt a tudományosság, az átgondoltság, a pontos meghatározások biztosítéka. És az unalomé.

Nem daczból tette. Nem azért vette magához Muklíkot, hogy bebizonyítsa Franknak, nélküle is meg tud lenni. Hanem azért, mert nem tudott írni, és valakinek ezt el kellett helyette végeznie. Muklík mindenre kész volt. Kis idő múlva az újságíróklubban már a saját főnökét gúnyolta. Azzal hancegett, hogy ő írja a beszédeit.

Egyik nap részegen az egész klub előtt randalírozott:

— Ki akarja adni az írásait! Engem kért fel, hogy szerkesszem meg a beszédeit. Az ő beszédeit... Amelyeket mind én írtam! De természetesen az ő neve alatt fognak megjelenni és nagy példányszámban. A honoráriumot ő vágja zsebre...

Frank nem akarta ezt elhinni. De a beszédek megjelentek. Megjelentek, csak nem a könyvkereskedések polcain. Galovič zúzdába küldte a példányokat. Politikai hibák miatt.

Franknak van otthon egy példánya belőle. Galovič, aki a könyvet politikai és ideológiai tévedésekkel vádolta, rendkívül túlértékelt a könyvet. Nem lehetett benne semmi ilyet találni. Csak az akkori lelketlen, általános frázisok szürke szótára volt.

Csakhogy akkor már az államférfi karrierje kezdett lefelé hanyatlani. Nem sokkal ezután a sajtóiroda valamennyi szerkesztőséghez eljuttatta azt a bizalmas jelentést, amelyben az állt, hogy neve és fényképe nem jelenhet meg az újságok hasábjain.

Frank nem akart hinni a fülének, amikor meghallotta, hogy az államférfiú hátrahagyott írásaiban politikai hibákkal és elhajlással vádolja Muklíkot, saját sajtófőnökét. De lehet-e még egyáltalán valamin csodálkozni?

Muklík jól megértette, miért fényképezi őt Frank olyan nagy buzgalommal a ravatalon fekvő halott mellett. De ki tudja? Talán éppen ő vágja ki majd egyedül a slamasztikából. Lehet, hogy a kabinet összes tagjait kicserélik, leváltják az összes osztályfőnököket, de Muklík marad. Frank már régen tudja, hogy Muklíkkal kapcsolatban a legfantasztikusabb meglepetés is elképzelhető...

Délután — kivéve Muklikot — Frank csak néhány kötelező felvételt készített, inkább a szerkesztőség felé való bizonyoságként, hogy a helyszínen tartózkodott. Megállt a szerkesztőségben, és két filmet adott át előhívásra. A szerkesztőségi épület falára erősített szekrénykék előtt nagy tömeg szorongott. Franknak nem volt új ez az érdeklődés. Az emelvényekről, felvonulásokról, temetésekről készült felvételeknek mindig megvan a maguk közönsége. Nem azért állnak itt, nem azért nézegetik ezeket a felvételeket, mintha kegyeletet éreznének a halottal szemben. A felvételeken jól meg lehet különböztetni az arcokat. Lehet, hogy én, lehet, hogy valamelyik ismerős... Holnap szünet nélkül fog csengeni a fotoosztály telefonja. A titkárnőt elárasztják a fényképek után érdeklődők.

Alighanem az ember ősrégi vágya, hogy lássa a hasonmását fényképen, olajfestményen, a filmvászonon, és Frank számára, aki ezeket a felvételeket gyártja, ez a vágy szinte érthetetlen. Ritka az olyan család, ahol ne lenne családi album. Azok, akikről írnak, kivágják, és komplett gyűjteménybe ragasztják a róluk írott cikkeket. A közismertség érdekében az ember bármire képes. Még büntényre is.

Franknak ezzel kapcsolatban már gazdag és többnyire nevetséges tapasztalatai vannak. Ez itt zsebébe gyűr egy százkoronást, hogy valamelyik híresség közelében lefényképezze. Aztán két fiatal keresi fel. Amint legyűrük kezdeti zavarukat, rátérnek arra, hogy mit akarnak. Azt akarják, hogy jöjjön velük a lakásukba. Fényképezze le őket szeretkezés közben. Frank védekezik. Az ilyesmi szigorúan tilos.

— Senki se fogja megtudni. Házastársak vagyunk. Jól megfizetjük a fáradságát.

Frank elutasítja. Nem teheti. Ha házastársak, minek nekik egy ilyen fényképsorozat? Szeretnék tudni, hogy szeretkezés közben hogy néznek ki. Felülről, oldalról, alulról.

— Szereljenek a heverőhöz tükröt...

Ezt már fölszerelték. De ez elvonja a figyelmet, és nem is az igazi. Ők különben is szeretnék a felvételeket későbbi időkre megőrizni.

— És nem félnek attól, hogy ezekkel a képekkel valaki visszaélhet? Az ilyesmiért jól fizetnek.

Ettől nem féltek. Már mindent jól átgondoltak. Ő Frankkal együtt lemenne a sötétkamrába, hogy jelen legyen a film előhívásánál. Minden negatívból csak egy képet csinálnának. Utána a filmet elégetnék.

A szép fiatalasszony Frank vizsgálódó tekintete alatt mégis elpirult.

— Tudja... — mondta zavarral küszködve — szeretjük egymást, és úgy szeretném látni. Én ugyanis mindig becsukom a szememet.

Frank sokáig tusakodott magában, mielőtt visszautasította volna. És az okot, amiért visszautasította, nem is közölte velük. Mi lesz a képekkel, ha majd elválnak? Márpedig elválnak. Emberek, akik ilyen rövid házaselet után máris ilyen különlegességeket találnak ki, sokáig nem bírják ki együtt.

Frank azután még sokáig maga elé képzelte a jelenetet, ketten a heverőn, minden oldalról reflektorokkal megvilágítva, és a harmadik, aki mindezt figyeli, körülöttük járkál, elébük térdel, fölējük hajlik, és felvételeket készít. S ezek ketten közben azt gondolják, hogy a fotografus nem is ember?

Frank otthon — de melyik fényképész kivétel ez alól? — gazdag női aktgyűjteménnyel rendelkezik. Tapasztalatból tudja, hogy alig akad olyan szép, fiatal nő, akinél minden a helyén van, s ennek dacára ne hagyná magát rábeszélni. Legtöbbjüket, akiket Éva kosztümben fényképezett, egyáltalában nem kellett rábeszélnie, sőt olyanok is akadtak, akik maguk kérték, hogy fényképezze le őket. Idáig minden rendben lenne. Franknak fejlett és kifinomult érzéke van a vonalak, formák, színek, világítások és árnyékok iránt. Ez már a szakmához tartozik. Frank a női testet minden szépség legszebbjének, a természet legtökéletesebb teremtményének tartja. Frank tudja, hogy a tiszta meztelenség kevésbé izgató, mint a némiképp kendőzött, s ezáltal kihangsúlyozott fél vagy negyed meztelenség. Csakhogy mindez merőben más. Frank akárhogy is töpreng ezen, nem tudja elképzelni, hogy bárki harmadiknak a jelenlétében, aki őt figyeli, szeretkezni tudna egy nővel. Lehetséges ez egyáltalában? Bizonyára lehetséges, csinálják. Frank tud olyan zsúrokról, csakhogy ezeken mindig valami egészen másról van szó, az exhibicionizmus egy bizonyos formájáról, ahol maga ez az izgató elemény és nem a nemi aktus. De ez a két fiatal valami másra vágyott. Utol akarta érni az utolérhetlent. Ámbár ki tudja. Lehet, hogy néhány évtized múlva hasonló felvételek fűgnek majd a hitvesi ágyak felett, a jelenlegi esküvői felvételek helyett, ha egyáltalában akkor még lesznek hitvesi ágyak.

Hitvesi ágyak... Frank ismer egyet, amely felett különös kép függ. Óriási, színes felvétel, erről a halottról, amint éppen az emeivényre emel egy hároméves kisfiút, akit boldog, örömtől sugárzó szülő nyújt felé. A fiú apja valamelyik vendéglő pincére, másnap Frank után szaladt. Az épületre kifüggesztett faliszekrényhez vonzolta.

— Maga csinálta ezt a képet?

Frank beismerte.

— Akarom ezt a fényképet. Kerül amibe kerül.

Frank a titkárnő után küldte, hogy vele egyezkedjen.

— Nem. Nem úgy van az. Nekem egy nagy fényképre, a legnagyobbra van szükségem, amit erről a negatívról csinálni lehet. És színes kép legyen.

— Én nem készítek színes felvételt — vetette ellen Frank.

— Nem tesz semmit. Ismerek egy festőt, az majd kiszínezi.

— Mit akar egy olyan hatalmas felvétellel kezdeni? Egy tizenhárom-szor tizennyolcas felvétel nem tenné meg a családi albumban?

— Nekem egy ilyen nagy kép kell. Az ágyam fölé akarom akasztani.

— A hálószobába?

— Az ágyak a hálószobában vannak...

Frank elkészítette a nagyítást, negyvenszer hatvanasat. De ezzel még nem fejeződött be. Egy hónappal később a pincér meghívta az ott-honába.

— Még kell hogy tekintse.

Frank elment, megnézte, látta. Nagyon nevetségesnek tűnt neki. De valóban olyan nevetséges? Mennyivel nevetségesebb, mint az a sok ezernyi olajnyomat a sok ezernyi hitvesi ágy felett? Az órangyal egy vékony pallón a szakadék felett kézen fogva vezeti az ártatlan gyermeket. Krisztus Jeruzsálem pusztulását siratja. A vezér a nyert ütközet után lóhátról megtekinti a csatamezőt. Egyenesen hihetetlen, mi mindent képesek a hitvesi ágy fölé aggatni.

Frank nézi a ravatal körül felvonuló polgárok arcát. Nem látszik rajtuk sem meglepedettség, sem szomorúság. Inkább némi kíváncsiság. A gyárakban kiválasztották, hogy mint a hivatalos küldöttség tagjai kik fognak a halottól búcsúzni. Itt vannak hát, búcsúznak. Részvétlenül. Érdektelenül. Senki se szerette. Senki se sajnálja.

Senki? Lehet, hogy az egyik házban, egy pincér most éppen a falon függő képre mered. Lehet, hogy ő sajnálja, hogy meghalt. Mi lesz most ezzel a drága, nehéz aranyrámával körülvevett, kiszínesített felvétellel? Neki egészen más viszonya van a halotthoz, mint azoknak, akik most itt körbejárják. Számára a megboldogult a legnagyobb személyiség, akivel valaha kapcsolatba került. És ez a személyiség, ez a nagy, ez a híres, ez a halhatatlan, az ő fiát tartja a kezében. Egy pincérnek, egy közönséges kisembernek a fiát. Sok mindent hallott róla, a pincérek jól értesültek. De ez mind csak az irigység műve. Pletyka, fecsegések, rágalmak. Ez a halott nagy és jó volt. Hiszen az ő fiát tartja a kezében. Szerette a gyerekeket. Aki a gyerekeket szereti, nem lehet rossz ember...

De mi lesz most a képpel, hogy meghalt az államférfi? Palika közben megnőtt, nem nyújthatja fel a tribünre valamelyik másik államférfinek a kezébe.

Néhány hónappal ezelőtt valamennyi hivatalos helységről eltávolították az államférfiú portréját. Senki se parancsolta. Az emberek bizonyos dolgokat megéreznek. Néhány hónap múlva sehol sem fog lógni a képe. Azokat a bizonyos olajképeket is leakasztja majd az özvegy, s a pincébe vagy a kamrába helyezi el. De képmása mégsem tűnik el teljesen a világból, még sokáig ott fog függni egy hitvesi ágy felett. Még egy ideig eltart, amíg egy bizonyos fiatalember, kis, családi ház örököse hozzálát a lakás tüzetes átrendezéséhez, és a helyett a bizonyos nevetéses és csúnya fénykép helyett, amely őt ábrázolja hároméves korában, valamiféle idegen emberrel, valamelyik Modigliani-akt reprodukcióját vagy egyik új művészeti irány eredetijét akasztja a helyébe.

A halott egyébként egyedül van. Frank megérti az emberek közömbösségét, amellyel halálhíret fogadták. Nem ültek vele néhány évig közös iskolapadban, nem osztozkodtak vele az utolsó cigarettán, Franknak is olyan távolinak, olyan hihetetlennek tűnik az egész. Így volt-e valóban? Nem akar valamit bebeszélni magának? Nem stilizálja, nem idealizálja a saját múltját? Olyan volt a halott, amilyennek Frank látta? És hogy lehet az, ha ilyen volt, mégis így végezte? Hova tűntek azok a tulajdonságai, amelyeket Frank annyira csodált, és amelyeket, őszintén szólva, irigyelt is tőle? Egyenesség, tettekrekeszség, a kockázat vállalása, játékos hazardórság, kiegyensúlyozott testi és szellemi erő, célratorés, szerénység...

Bizonyára mindig ki akart tenni. Mindig ő akart lenni az első. De amikor mások — Frankot nem érdekli, hogy milyen okból — felismerték a kiválóságát, lehetővé tették, hogy kiváljon, és maguk fölé emelték, megszűnt kiválónak és elsőnek lenni, s éppen azokat a képességeket nyomta el magában, amelyek felfelé lendítették. Elérte azt, ami után évekig vágyakozott, még ha ezt nem is árulta el magáról. A saját kezébe egyesítette a hatalmat. De a hatalmat nem használta ki. Mindössze a még több hatalom elérésének az érdekében visszaélt vele. Nem vált eszközzé a kezében, hanem törekvéseinek a céljává korcsosult.

Mikor is kezdődött el? Mikor változtatta át a mélyen bennerejlő

minket énre? Már ösztönösen benne rejtett, vagy csak az új körülmények torzították el? És mi haszna lett belőle? Milyen örömmel szolgált hatalmi helyzete?

Közvetlenül azelőtt, mielőtt elhatalmasodott volna benne a pusztító kór, az államférfiú külföldi vendégek tiszteletére estélyt rendezett. A szalon ajtajában állott és mindenkinek kezet nyújtott. Franknak már ez a kéznyújtás is nevelésnek látszott. Minek nyújtja a kezét a kabinet tagjainak, akiktől fél órával azelőtt búcsúzott?

Frank szeretett volna észrevétlenül elszurranni mellette. Nem érezte jól magát. Itt fog szaladgálni, kattintgatni, fényképezni őt és a vendégeit, de az újságban mégsem az ő fényképe lesz, hanem Galovičé, aki a külföldi küldöttség vezetőjével ölelkezik.

Az államférfiú egészségtelenül sápadtnak és fáradtnak látszott. Lehet, hogy már benne bujkált a betegség, amelyről még nem tudott? Bizonytalannak hatott, s az utóbbi időben már érezte, hogy valami nincs rendben körülötte, legközvetlenebb környezete is valahogy másképp viselkedett a társaságában. Amikor a közeledő Franknak kezet nyújtott, vizsgálódva ráfüggesztette tekintetét.

— Te is elárultál... — mondta keserűen.

Franknak már-már a nyelvén volt az ingerült megjegyzés: Senki se árult el, egyedül te saját magadat, de még idejében megfékezte a nyelvet. Minek beszéljen?

— A bizalmatlanság elviselhetetlen légköre nehezedik ránk. Senki senkinek nem hisz. Mindenki egyedül van.

Elég későn jöttél rá — gondolta Frank, de ha mégis rájöttél, talán még sincs minden veszve.

— Már nincsenek barátok... — folytatta meditációját a másik.

Frank ezúttal is visszatartotta magát. Megemlíthette volna természetesen, hogy az államférfiú maga szabta meg a barátság lehetőségét a politikában.

Akkor látta őt Frank utoljára. Nem sokkal később arról értesült, hogy betegen fekszik az előkelőségek számára fenntartott különleges kórházi osztályon. Fontolgatta, meglátogassa-e. Úgy döntött, hogy mégse. Amikor egyszer arra járt, az államférfi személyi testőrével találkozott. Régen ismerte már, mindig ugyanaz volt, az, aki annak idején megfélemezte a kötelességéről, és a robogó autóban pár pillanatra elszenderedett. A személyi testőr félreérthette Frank útját.

— Hozzá mész? — kérdezte. Frank megrázta a fejét. A pisztolyos megállította.

— Hát nagy nyomorúság ez. Egész nap egyedül van. Senki se látogatja meg. A felesége reggelenként telefonon megkérdezi, hogy van. Alighanem örül neki, ha azt hallja, hogy rosszabbul.

— Mi baja van?

— Valami gonosz kórság. Valami a vérével. De talán jobb is így...

Nem kellett végigmondania. Frank megértette.

— És te?

— Én? Aki utána jön, annak is szüksége lesz árnyékra. Az csak olyan szóbeszéd, hogy minket szélnek eresztenek.

— Tetszett neked egyáltalában ez a szolgálat?

— Hát... Ha már semmi egyébhez nem értek... És nem is volt olyan rossz élet. Állandó lőtás-futás, de nekem éppen ez tetszett benne. Hát nem nézel be hozzá? Biztosan megörlőne.

Frank a fejét rázta. Nem megy be.

Kissé meglepte annak az embernek a vallomása, aki saját magát is árnyéknak nevezte.

— Mindenki elárulta.

És Frank most mondta ki azt, amit a halottnak utolsó találkozásukor nem mondott el.

— Saját magát árulta el.

És még jobban meglepődött, amikor a pisztolyos hangosan felsóhajtott:

— Hát bizony... Én tudom...

Lám, hát ezek sincsenek vasból. Ők is éreznek, látnak valamit. Gondolkoznak, és tudnak valamiről. Muklik a mai díszőrségen bizonyára egészen más dolgokra gondolt.

(Folytatjuk)

VAJDASÁG MUNKÁSSÁGA ÉS A MAGYAR KOMMÜN

DANILO KECIC

A vajdasági munkásmozgalom keletkezésétől, azaz a múlt század hetvenes éveitől kezdve egészen 1919 őszéig természetesen a legszorosabb kapcsolatban állt a magyarországi szocialista mozgalommal, jobban mondva, annak integrális része volt.

Az első világháború és az Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása gyökeresen megváltoztatta a politikai feltételeket, következésképp a szocialista munkásmozgalom tevékenységének kereteit is. 1918 őszén Magyarországon kitört a polgári demokratikus forradalom, és kikiáltották a köztársaságot, Vajdaság pedig a délszláv népek újonnan alakult egységes államának keretében kezdte el új életét. A vajdasági munkásmozgalom azonban, bár a még véglegesen meg nem vont határok területileg elválasztották Magyarországtól, jórészt még mindig a magyar szakszervezeti mozgalom szervezeti kereteiben maradt. A vajdasági munkások egy ideig még a Magyarországon megjelenő szakszervezeti és politikai lapokra fizettek elő, a budapesti központba fizették be tagsági díjaikat, és onnan kaptak anyagi segílyt munkanélküli tagjaik számára.

1919 márciusában Magyarországon egyesült a kommunista és a szociáldemokrata párt. És kerekén ötven évvel ezelőtt, 1919. március 21-én kikiáltották a magyar szocialista köztársaságot, és bevezették a proletárdiktatúrát. A magyar kommün fennállása idején, azaz 1919. március 21-étől augusztus 1-éig több mint ötezer, sőt egyes források szerint hét-nyolcezer jugoszláv polgár, főként vajdasági, Magyarországon tartózkodott, a magyar vörös hadsereg soraiban harcolt, vagy aktívan ténykedett a tanács hatalom szerveiben. Ez a körülmény nagymértékben erősítette a vajdasági forradalmi munkásmozgalom kapcsolatait a Magyar Tanácsköztársasággal. A Budapesten 1919. március végén megalakult nemzetközi szocialista szövetség jugoszláv frakciójának közreműködésével vidékeinken igen élénk bolsevik propagandatevékenység bontakozott ki, noha a burzsoázia kegyetlenül üldözte a forradalmi munkásmozgalom híveit, tiltotta a lapok és propagandaanyagok behozatalát a Magyar Tanácsköztársaságból, és a postákon a legszigorúbb cenzúrát vezette be.

A BUDAPESTI JUGOSZLÁV KOMMUNISTA FRAKCIÓ FELÉPÍTÉSE ÉS TEVÉKENYSÉGE

A magyar kommün 132 napos fennállásának egész ideje alatt a budapesti jugoszláv kommunista frakció intenzív szervezeti, politikai és propagandatevékenységet fejtett ki, mind Magyarországon, mind pedig írott és szóbeli propaganda révén a mi vidékeinken is, különösen Vajdaságban. A frakció tagjainak száma állandóan váltakozott, s hatvan körül mozgott. A munkát tizenkét tagú végrehajtó szerv, ún. direktórium irányította. A direktórium elnöke a boszniai származású Ivan Matuzović volt, titkára a vajdasági Sava Mirković, pénztárosa a szintén vajdasági Svetozar Mošorinski. Minthogy a frakció több irányú tevékenységet fejtett ki, a direktóriumnak is szervezeti-politikai, kulturális és katonai osztálya volt. Megjegyzendő, hogy a frakcióban és a direktóriumban a kommunista és a szociáldemokrata csoport egységesen lépett fel, s mindkét áramlat a kommün fennállásának egész ideje alatt egyforma odaadással és áldozatkészséggel teljesítette internacionalista feladatait. A frakció tevékenysége nem szorítkozott csupán a székhelyére, illetve Budapestre vagy Kaposvárra, hanem Magyarország más vidékeire is kiterjedt. Aktivistái Magyarország-szerte számos nagygyűlést, értekezletet és mítinget tartottak. Propagandatevékenységük egyaránt élénk volt a polgári lakosság és a magyar vörös hadsereg jugoszláv harcosai körében.

Az orosz szovjet hatalom és a magyar kommün eszméinek, elveinek és politikai-gazdasági intézkedéseinek szóbeli propagálása mellett a jugoszláv frakció a Pelagió-féle illegális Forradalmi Kommunista Szövetséggel és a Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párttal karöltve kiterjedt agitációt szervezett és valósított meg az új jugoszláv állam északi vidékein is, főleg Vajdaságban.

A Magyar Tanácsköztársaság közvetlen szomszédsága 1919 első felében jelentős forradalmi serkentést nyújtott a vajdasági szocialista munkásmozgalomnak. A Pelagió-féle Forradalmi Kommunista Szövetség és az 1919 áprilisában megalakult Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párt tevékenysége mellett jelentős mértékben növelte a forradalmi hangulatot a jugoszláv kommunista frakció Budapestről irányított propagandatevékenysége is.

A frakció propagandatevékenységét Lazar Vukičević irányította. Vukičević 1918 végén az orosz kommunista (bolsevik) párt jugoszláv csoportjának elnöke volt, és aktívan részt vett az októberi forradalomban. 1919 márciusában a Pelagió-féle Forradalmi Kommunista Szövetség egyik alapítója és vezetője, 1919 áprilisától pedig a Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párt központi bizottságának tagja.

Budapesten a frakció különleges agitátoriskolákat szervezett, melyeknek előadói a legképzettebb aktivisták voltak, elsősorban Vukičević, Matuzović és Ljuština. Ezeket az agitátor-tanfolyamokat több vajdasági is elvégezte. A tanfolyam után nyomtatott anyagokkal, röpiratokkal és brosúrákkal felszerelve szétszédtek Vajdaságban és a SZHSZ Királyság más vidékein. A jugoszláv kommunista frakció önállóan vagy a pelagióisták segítségével körülbelül ötven különféle tartalmú röpiratot és tíznél több kommunista brosúrát nyomtatott. Mint hogy e szerbhorvát és magyar nyelvű nyomtatott anyagok példányszáma több százezerre rúgott, terjesztésükre a futárok és agitátorok mellett

minden más alkalmat megragadtak: repülőgépekből szórták őket, átadták a jugoszláv—magyar határ mentén állomásozó szerb katonáknak, vagy egyszerű utasokra, sőt élelmiszercsempészekre bízta átjuttatásukat.

Meg kell jegyezni, hogy Kun Béla kormányának minden igyekezete ellenére nem sikerült gazdasági együttműködést teremtenie a szomszédos országokkal, s így a SZHSZ Királyságból nagy mennyiségben csempészték át Magyarországra jószágot, élelmiszereket, textilárut stb., igen gyakran a határmenti szerb egységek közreműködésével. Így aztán ezeket a csempész-csatornákat is felhasználták a propagandaanyagok terjesztésére.

Az agitátorok, futárok és más kiküldöttek átcsempésztését a demarkációs vonalon nagymértékben megkönnyítették azok a vajdaságiak, akik a magyar kommun oldalára álltak és határőrszolgálatot teljesítettek a demarkációs vonal mentén, ahol igen jól ismerték a terepet és megfelelő összeköttetéseket tudtak teremteni. Csak példaként említem, hogy mintegy négyezer munkás, túlnyomórészt Pécs környéki bányász, lépte át a demarkációs vonalat, és azután dr. Hajdú Gyula vezetésével határőrszolgálatot teljesítettek a baranyai határszakaszon. A hadállásokból közvetlen kapcsolatot tartottak fenn a pécsi szocialistákkal, és terjesztették a kommun eszméit a szerb katonák között is.

Az írásos propaganda terén rendkívül fontos szerepet játszott a jugoszláv frakció lapja, a *Crvena zastava*, amely 1919. április 5-étől július 26-áig cirill- és latin betűs kiadásban jelent meg Budapesten.

A lap, amelyet a Magyar Tanácsköztársaság pénzügyileg támogatott, május 8-áig hetenként kétszer jelent meg, 25 ezres példányszámban. Később káder- és papírhány miatt (a lap munkatársai a frontokra vonultak) a *Crvena zastava* heti egy megjelenésre korlátozódott, s júniusban nyolcezer, júliusban hatezer példányban nyomtatták.

A *Crvena zastava* híreket hozott a Magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország életéről, a frakció aktivistáinak politikai tevékenységéről, a magyar vörös hadsereg kötelékében harcoló jugoszláv egységekről. Anyagokat és híreket közöltek a Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párt alapítókongresszusáról, a jugoszláv munkásmozgalmról, a Jugoszláviában dühöngő fehérterrorról. A frakció egész tevékenysége a proletár világorradalom érdekeit és terjesztését szolgálta. 1919 júliusában az igen kényes politikai és katonai helyzet ellenére a jugoszláv kommunista frakció megtette az előkészületeket egy katonai lap megindítására, és a proletárhatóságok segítségével Kaposváron nyomdához is jutott, hogy ott elindítsa a *Crveni vojniki* című újságot. Erre azonban már nem kerülhetett sor.

Lazar Vukičević és a frakció több más aktivistája tevékenyen közreműködött más forradalmi sajtószervekben is, pl. a *Vörös Újságban* és a *Népszavában*, felléptek a Magyar Szocialista Párt országos értekezletén (Vukičević), részt vettek a budapesti városi tanács munkájában (Matuzović) stb.

A jugoszláv frakció működésével párhuzamosan a Magyar Szocialista Párt és a Tanácsköztársaság hatóságai a maguk részéről is tevékenységet fejtettek ki Vajdaság területén. A maguk külön csatornáin agitátorokat és röpiratokat juttattak át a demarkációs vonalon. Ez az agitáció is szocialista célokat szolgált, de túlnyomórészt csak a magyar lakosságra támaszkodott, különösen Bánátban, ahol szervezett lépéseket is

tettek a forradalom kiterjesztésére és a tanács hatalom megteremtésére. A jugoszláv kommunista frakció és a Magyar Szocialista Párt ez irányú tevékenységéből hiányzott a kellő koordináció, s így a forradalmi erők sem voltak elegendőképpen előkészítve és egyesítve, sőt jórészt nemzeti megosztásuk is éreztette hatását. Ez mindenképpen csökkentette az eredményeket a terepen.

A MAGYAR KOMMÜN HOZZÁJÁRULÁSA A VAJDASÁGI FORRADALMI MOZGALOM ERŐSÖDÉSÉHEZ

A jugoszláv forradalmi munkásmozgalom kezdettől fogva szolidaritást vállalt a Magyar Tanácsköztársasággal, és minden igyekezetével leleplezte a hazai nyilvánosság előtt a Szovjet-Oroszország és a magyar kommün ellen terjesztett burzsoá rágalmakat. A vajdasági kommunisták élénken propagálták a bolsevik eszmét, rámutattak a nagy október és a magyar kommün példájára, és erélyesen védelmezték a szomszédos Magyar Tanácsköztársaság létérdekeit. Így a Pelagic-pártiak már 1919. március 28-án, azaz egy hónappal a Jugoszláv Kommunista Párt megalakulása előtt a következő tartalmú üdvözlő táviratot intézték a Magyar Szocialista Párthoz:

„Kedves Elvtársak! A Pelagic-féle jugoszláv kommunista csoport úgy köszönt Benneteket, mint a magyar proletariátus élgárdáját, amely elsőként követte az orosz proletariátus példáját, és a burzsoá államépítmény romjain hozzálátott a kommunista társadalom felépítéséhez.

Mi nagy figyelemmel kísérvük munkátokat, nem törődve a szüntelen üldöztetéssel és szenvedésekkel — a teli börtönökkel, ahová a burzsoázia és a szocialista árulók soraiból toborzott lakályaik legjobb elvtársainkat zárták. Híszsziük, hogy nincs messze az az idő, amikor Jugoszlávia is a szovjet köztársaságok sorába fog lépni...”

Hasonló álláspontot fejezett ki a Jugoszláv Kommunista Párt 1919. áprilisi alapító kongresszusának határozata. Ez a határozat többek között megállapítja:

A kongresszus „minden erejével szembeszáll azzal az ellenforradalmi szereppel, amelyet a jugoszláv burzsoázia játszik Oroszországban, Magyarországon és a szomszédos országokban, és felszólítja a kormányt, hogy azonnal vonja vissza az ilyen célok érdekében kirendelt csapatait”.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása és a proletárdiktatúra bevezetése nagy érdeklődést és lelkesedést váltott ki a szocialisták körében, és új serkentést adott a vajdasági forradalmi munkásmozgalomnak. A forradalmi eszmék terjesztésében és fellobbantásában a legnagyobb szerep jutott a hazatérőknek, az októberi forradalom aktív résztvevőinek, illetve a Pelagic-pártiaknak és a Jugoszláv Kommunista Párt szervezeteinek.

1919. első felében húszegynéhány vajdasági helységben megalakultak a kommunista párt szervezetei, és máris több ezer tagot számláltak. A jugoszláv és vajdasági munkásosztály e szervezeteiben a kommunista eszmék, az októberi forradalom, a harmadik internacionálé s részben a magyar kommün eszméi alapján jelentős mértékben leküzdötték a vajdasági munkásmozgalom korábbi nemzeti megosztását, kibontakoztatták az osztály-integrációt és az internacionalizmust soraikban.

1919. folyamán a vajdasági, éppúgy, mint az egész jugoszláv munkás-

A magyar proletár forradalom vajdasági részvevőinek egy csoportja. Állnak (balról jobbra): Alekszi Géza Szabadkáról, Szabó János Temerinből és még kettő, valószínűleg Temerinből. Továbbá Paikert (vagy Peikert) István Újvidékről. Ülnek: Szabó Sándor, Budánovics Béla, Kationa István és egy ismeretlen, valamennyien Szabadkáról. A kutya mellett bal felől Sándor őrnagy, jobbról pedig Kovács György Törökkani-zsáról. A felvétel 1919. július 10-én készült Csongrádon.

I. Kikindai városi járás. Főp.	Hugy Lajos
II. " " " " " " " " " "	Judith Sándor
III. " " " " " " " " " "	Fa József
IV. " " " " " " " " " "	Nagy Ferenc
V. " " " " " " " " " "	Trichos Sándor
VI. " " " " " " " " " "	Balmucy Sándor
VII. " " " " " " " " " "	Fekete József
VIII. " " " " " " " " " "	Szinczinger Károly
IX. " " " " " " " " " "	Fa István
X. " " " " " " " " " "	Müller József
XI. " " " " " " " " " "	Müller Ferenc
XII. " " " " " " " " " "	Müller Mihály
XIII. " " " " " " " " " "	Klatty Béla
XIV. " " " " " " " " " "	Székely Sándor
XV. " " " " " " " " " "	
XVI. " " " " " " " " " "	
XVII. " " " " " " " " " "	
XVIII. " " " " " " " " " "	
XIX. " " " " " " " " " "	
XX. " " " " " " " " " "	
XXI. " " " " " " " " " "	
XXII. " " " " " " " " " "	
XXIII. " " " " " " " " " "	
XXIV. " " " " " " " " " "	
XXV. " " " " " " " " " "	
XXVI. " " " " " " " " " "	
XXVII. " " " " " " " " " "	
XXVIII. " " " " " " " " " "	
XXIX. " " " " " " " " " "	
XXX. " " " " " " " " " "	
XXXI. " " " " " " " " " "	
XXXII. " " " " " " " " " "	
XXXIII. " " " " " " " " " "	
XXXIV. " " " " " " " " " "	
XXXV. " " " " " " " " " "	
XXXVI. " " " " " " " " " "	
XXXVII. " " " " " " " " " "	
XXXVIII. " " " " " " " " " "	
XXXIX. " " " " " " " " " "	
XL. " " " " " " " " " "	
XL. Kikindai városi bizottság.	
I. kor. 1886/	Nagy Bertalan
II. " 1887/	Székely Ferenc
III. " 1888/	Nagy György
IV. kor. 1889/	János Sándor
V. " 1890/	Horváth György
VI. " 1891/	Trich Sándor
VII. " 1892/	
VIII. " 1893/	
IX. " 1894/	
X. " 1895/	
XI. " 1896/	
XII. " 1897/	
XIII. " 1898/	
XIV. " 1899/	
XV. " 1900/	
XVI. " 1901/	
XVII. " 1902/	
XVIII. " 1903/	
XIX. " 1904/	
XX. " 1905/	
XXI. " 1906/	
XXII. " 1907/	
XXIII. " 1908/	
XXIV. " 1909/	
XXV. " 1910/	
XXVI. " 1911/	
XXVII. " 1912/	
XXVIII. " 1913/	
XXIX. " 1914/	
XXX. " 1915/	
XXXI. " 1916/	
XXXII. " 1917/	
XXXIII. " 1918/	
XXXIV. " 1919/	
XXXV. " 1920/	
XXXVI. " 1921/	
XXXVII. " 1922/	
XXXVIII. " 1923/	
XXXIX. " 1924/	
XL. " 1925/	
XL. Kikindai városi bizottság.	
I. kor. 1926/	Nagy József
II. " 1927/	Trich Mihály
III. " 1928/	
IV. " 1929/	
V. " 1930/	
VI. " 1931/	
VII. " 1932/	
VIII. " 1933/	
IX. " 1934/	
X. " 1935/	
XI. " 1936/	
XII. " 1937/	
XIII. " 1938/	
XIV. " 1939/	
XV. " 1940/	
XVI. " 1941/	
XVII. " 1942/	
XVIII. " 1943/	
XIX. " 1944/	
XX. " 1945/	
XXI. " 1946/	
XXII. " 1947/	
XXIII. " 1948/	
XXIV. " 1949/	
XXV. " 1950/	
XXVI. " 1951/	
XXVII. " 1952/	
XXVIII. " 1953/	
XXIX. " 1954/	
XXX. " 1955/	
XXXI. " 1956/	
XXXII. " 1957/	
XXXIII. " 1958/	
XXXIV. " 1959/	
XXXV. " 1960/	
XXXVI. " 1961/	
XXXVII. " 1962/	
XXXVIII. " 1963/	
XXXIX. " 1964/	
XL. " 1965/	

Kikinda város forradalmi szocialistái Fa József titkár vezetésével közvetlen kapcsolatot tartottak fenn a magyar kommün vezetőivel, és több kikindai ifjú harcolt a magyar vörös hadsereg soraiban (pl. Laub Péter, Derner Kristóf, Vál György, Nagy Béla és sokan mások). A kikindai munkásaktivisták részletes tervet dolgoztak ki a hatalomátvételre, és konkrét előkészületeket tettek a proletárhatalom kikiáltására. Elkészült a proletárdiktatúra helyi funkcionáriusainak előzetes listája is, s ezt Pór Ernő, a Tanácsköztársaság népbiztosa is jóváhagyta. Budapestről külön megbízott érkezett Kikindára, és a Tanácsköztársaság vezetői negyven ezer koronát utaltak ki a helyi agitáció céljaira. Ezek miatt a szervezkedések miatt 1920 elején a kikindai szocialisták, illetve kommunisták nagyobb csoportját állították bíróság elé.

Vasutasok!

A kizsákmányolók rablóbandái reánk törtek újból, hogy megfojtsák a proletárok magyarországi tanácsköztársaságát. A hóhérok, akik szíjait hasítanak a hátatokból, most felszabadult proletárok nyakára akarják szorítani a hurkot.

A román bojárok, a cseh-tót bankigazgatók, a délszláv király banditái megtámadtak bennünket. Az erdélyi fronton már megindult a támadás, ugyanerre készenlétet a cseh-tót bankérok zsoldosai is. Azt akarják, hogy a proletárok szabad földjén visszaálljon a kizsákmányolók uralkodása.

A magyarországi tanácsköztársaság az egész világ proletariátusának földje. Az egész világ minden munkásának védelme alatt áll.

Ne tűrjétek, hogy a ti elnyomóitok ami elnyomóitok is legyenek!

Ne tűrjétek, hogy itt a tanácsköztársaság földjén visszaállítsák a mágnások, a bankárok, a munkésnyuszók, a proletárgyilkosok uralkodását.

Ne tűrjétek, de magatok is lázadjatok fel elnyomóitok ellen.

Lázadjatok fel!

Lázadástokat ne hagyjátok elnyomni. Ragadjátok meg a fegyvert és beszüntetve minden munkát, forduljatok elnyomóitok, a rablógyilkos vagyonos osztály ellen.

Hívunk benneteket testvérek!

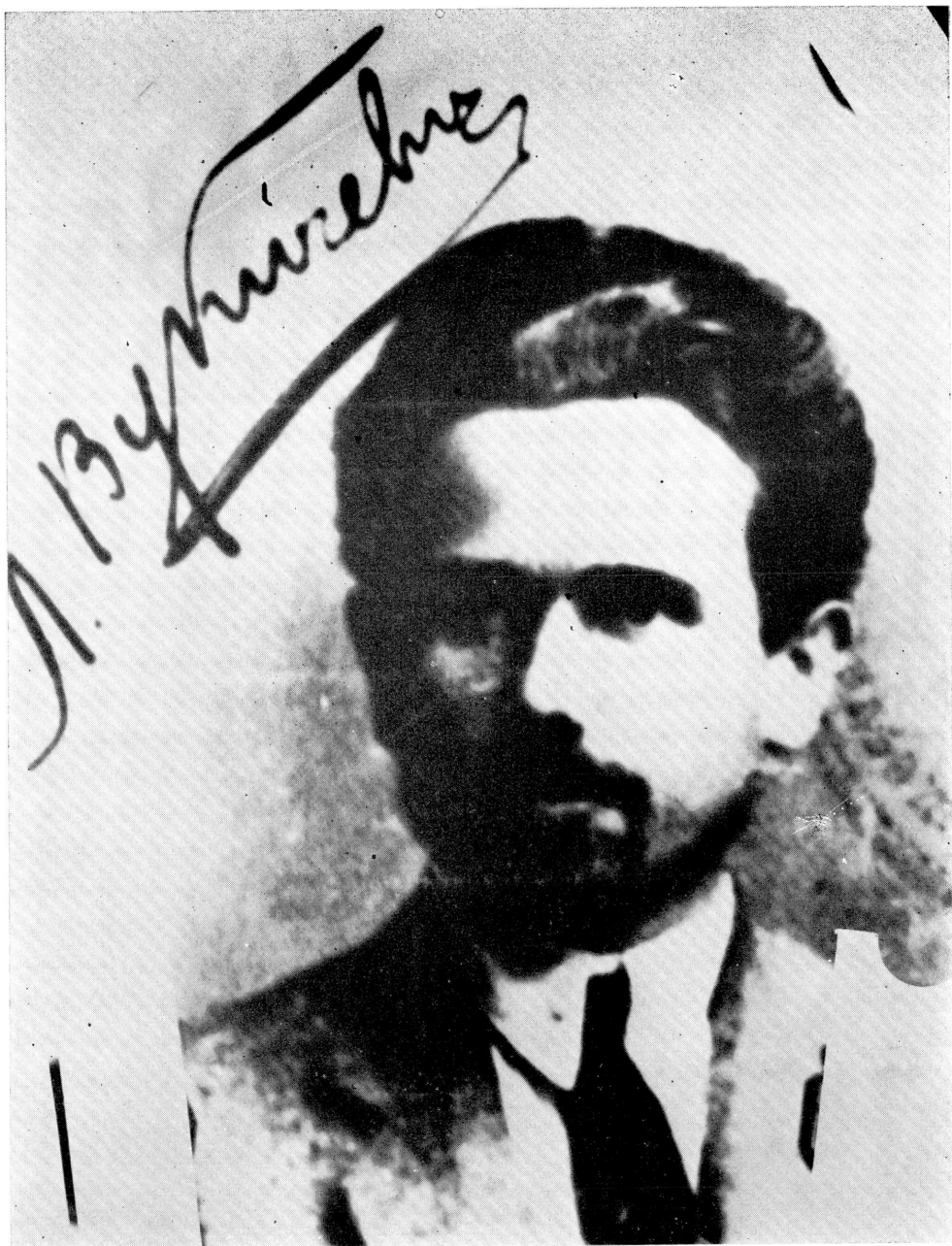
Nyelvre, fajra, vallásra való tekintet nélkül hívunk segítségunkre minden proletárt, minden dolgozót.

A forradalom vörös katonái, a ti testvéreitek, segítik a ti felszabadulástok a tőke járma, kizsákmányoló nyuzó kése alól.

Lázadjatok fel!

Vasutas Szövetség

Ezt a vasutasokhoz intézett kiáltványt a katonai hatóságok 1919 májusában Eszék-Bácskában kobozták el. Hasonló röpiratok és kiáltványok azokban a napokban ezrével köröztek Vajdaság-szerte.

Lazar Vukičević zombori születésű tipográfus 1918-ban az Orosz Kommunista (bolshevik) Párt jugoszláv csoportjának egyik vezetője volt, s 1919 elején a Pelagić-párti forradalmi kommunista szövetség alapítói közé tartozott. 1919 áprilisában a Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párt vezetőségi tagja lett. Mivel a hatóságok körözték, Budapestre ment, s ott a jugoszláv kommunista frakció egyik legkiemelkedőbb egyénisége volt.

mozgalom, az ideológiai differenciálódás és az eszmei érés szakaszában volt. A reformista szociáldemokrata szárny abban az időben még erősen érezte befolyását a munkásság és a parasztság soraiban. Így aztán a forradalmi munkás- és parasztmozgalmak növekedése és fejlődése gyorsabb volt, mint a legális forradalmi politikai szervezeteké.

1918 végén és 1919 tavaszán Vajdaságot egy félbemaradt agrárforradalom rázkódtatta meg. A földnélküliek gyakori zendülései, a forradalmi hatalom kikiáltása Deliblaton, Adán, Zentán, Moravicán stb., a nagybirtokosi földek önkezdeményezésű kisajátítása és felosztása, a zöld káder szocialista színezetű mozgólódásai egyaránt komoly gondot okoztak a még alakulóban levő polgári szervezetnek s a katonai parancsnokságoknak. A bolsevik mozgalom terjedésének veszélye, az attól való félelem, hogy a forradalmi tűzvész átcsap a szomszédos Magyarországról, arra kényszerítette a burzsoáziát, hogy megelőző és megtorló intézkedéseket tegyen a Szovjet-Oroszországból hazatérők ellen, a propagandaanyagok, brosúrák, röpiratok, újságok és agitátorok átcsempészése ellen, valamint mindazok ellen, akik a kommunista eszméket terjesztették.

A forradalmi mozgalom terjedése miatti aggodalmában Jaša Tomić és a vajdasági radikálisok nagyobb csoportja azzal a kéréssel fordult Petar Bojović vajdához, az újvidéki I. hadseregkörzet parancsnokához, hogy járja ki az engedélyt a főparancsnokságnál egy húszezer főnyi nemzeti gárda megalakítására, azzal a céllal, hogy „fenntartsa a közbiztonságot, amely a legújabb események nyomán, sajnos, kissé meg-ingott”. A radikálisok kérelmüket többek között az alábbi érvekkel támasztották alá:

„Azáltal, hogy a tisztán bolsevik áramlat jutott hatalomra Magyarországon, amellyel még mindig a legközvetlenebb érintkezésben vagyunk, a mi területeink is a bolsevista fertőzés veszélyének vannak kitéve, annál is inkább, mert a bolsevizmus csírái kétségkívül jelen vannak még a szerb lakosság egy részében is, hogy ne is beszéljünk a magyarokról és részben a németekről, akik szívesen terjesztik a bolsevik eszméket.”

Bojović vajda támogatta a kérelmet, és eljuttatta a főparancsnoksághoz. Am Mišić vajda, vezérkari főnök és Stojan Protić kormánya két okból visszautasította a javaslatot. Először is azért, mert a mozgósítás kedvezőtlen reakciót válthatott volna ki a szövetségeseknél, másrészt pedig attól féltek, hogy az így megalakított egységek „kellő felügyelet és fegyelem híján igen könnyen a bolsevik eszmék martalékává válhatnak volna, ahelyett, hogy ellenük harcolnának”.

Végül is három önkéntes milícia-zászlóalj megalakításával vélték megoldani a kérdést. Am még ennek a tervnek a megvalósítása is komoly ellenállást és nemkívánatos reakciókat váltott ki.

A burzsoázia minden intézkedése, a vajdasági forradalmi mozgalom elfojtása, a magyar kommunizmussal való kapcsolatok elrekesztése, a május elsejei gyűlések és tüntetések betiltása, a mind gyakoribb letartóztatások, rögtönítélő bíróságok bevezetése ellenére a szocialista mozgalom napról napra erősödött. A mondottak illusztrálására csak néhány markánsabb munkásakciót említek.

A bácskai Ada községben a forradalmi erők 1919. április 12-én, egy Oroszországból hazatért forradalmár vezetésével, megdöntötték a régi hatóságokat, és új forradalmi hatalmat teremtettek. A leszedett szerb

zászlók helyére vörös proletárszászlókat tűztek ki ezzel a felirattal: „Éljen a köztársaság!” Hasonló akciót hajtott végre Zenta város munkás-sága is. A lázadók ellen a szerb hadsereg egységeit rendelték ki.

A kommunista eszmék igen elterjedtek a délkelet-bácskai Sajkás-vidéken is, ahol az „erőszakos földosztás” eszméjével „megfertőzött” parasztok ellen katonaságot vonultattak fel. A sajkás-vidéki mozgalmak elfojtásában Bojović vajda személyesen is részt vett. 1919. április 26-án a forradalmi erők fegyveres támadást hajtottak végre a bánáti starčevói községháza ellen, lefegyverezték az öröket, felgyújtották az adókönyveket, a községi raktárból nagyobb mennyiségű búzát és kukoricát osztottak szét a nincstelenek között, s a községházára vörös zászlót tűztek ki. Egy másik bánáti faluban, Pavlišban a helyi parancsnokság május 3-ára virradó éjjel „bolsevik gyűlést derített fel, amelyen 300 ember vett részt”. Ezen az éjszakán a katonaság letartóztatta a forradalmi mozgalom valamennyi helyi szervezőjét. Újvidéken május derekán mintegy 100 katonát fegyvereztek le és zártak börtönbe, mert „a bolsevik eszmékhez húztak”.

Számos katonai és polgári okirat tanúskodik a vajdasági forradalmi mozgalmak erősödéséről, az arra vonatkozó kérelmekről, hogy itt vagy ott növeljék a helyőrséget, s így fojtsák el a bolsevik mozgalmat, vagy arról, hogy milyen megtorlásokat alkalmaztak a mozgalom tagjai ellen, hol és kit tartóztattak le kommunista eszmék terjesztése miatt. Ennek az állításnak az alátámasztására csak azt az adatot említem, hogy ilyen letartóztatásra 1919 első felében húsz-egynéhány vajdasági helységben került sor.

Am a forradalmi munkásmozgalom ellen alkalmazott terror sem nyugtathatta meg a burzsoáziát. Ellenkezőleg, a „bolsevik tüzvész terjedésének” közvetlen veszélyétől tartva, a szerb hadsereg főparancsnoksága hosszabb ingadozás után úgy döntött, hogy katonai erőinek egy részét beveti az egyesült francia, román és cseh egységek oldalán a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Erre az akcióra a főparancsnokság egy gyalogos hadosztályt irányzott elő három ezreddel és egy lovaszászlóaljjal.

A Nagykikindán 1919. július 14-én tartott katonai tanácskozáson a szövetséges katonai missziók közös megállapodásra jutottak az offenzíva kérdésében, és kidolgozták a Magyar Tanácsköztársaság elleni koncentrikus támadás tervét. Ebben az akcióban a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Románia és Franciaország katonai erői vettek volna részt Franchet d'Esperey francia tábornok parancsnoksága alatt. Harminckétezer szerb, nyolcvanhatezer román és ötvenhatezer francia katona bevetésére számítottak. Ez a 174 ezer főnyi haderő állt Franchet d'Esperey rendelkezésére a déli és keleti irányból indítandó offenzívához. A francia tábornok egy levelében azt írta a csehszlovák hadügyminiszternek, hogy az egységei fölött megtartott szemle alkalmával 3700 szerb és 5600 román katonát és tisztet el kellett távolítania, mert megbízhatatlanoknak bizonyultak a magyarországi bolsevizmus elleni harcra.

VAJDASÁGIAK A MAGYAR VÖRÖS HADSEREGBEN

A vajdasági munkásság internacionalista osztályszolidaritása a magyar kommün iránt a legteljesebben abban nyilvánult meg, hogy igen

sok vajdasági csatlakozott a magyar vörös hadsereghez. Fentebb már szóltunk négyezer pécsi munkás csatlakozásáról. Hasonló, bár nem ilyen tömeges, volt más bánáti és bácskai helységek munkásságának részvétele is. Meg kell állapítani, hogy a magyar kommün oldalán látjuk csaknem valamennyi társadalmi kategória tagjait, de túlnyomórészt a városi és agrárproletariátust, s hogy a kommün védelmében valamennyi nemzetiség részt vett, köztük a legnagyobb számban a vajdasági magyarok.

E harcosok nagy része annak idején tevékenyen részt vett az októberi forradalomban. Ezek a harcedzett forradalmárok ugyanakkor a szocialista világforradalom akkoriban általánosan elfogadott eszméjének lelkes hívei és hű katonái voltak. A jugoszláv kommunista frakció néhány vezető egyénisége számot tevő szerepet játszott a vajdasági munkásmozgalomban már az első világháború előtt is, mint például Lazar Vukičević és Svetozar Mošorinski. A kommün vajdasági származású harcosainak egy részét Budapesten érték a forradalmi események, s így azonnal bekapcsolódtak a vörös hadseregbe és a kommün polgári szerveibe. Nem kis számmal akadtak azonban olyan vajdaságiak is, majdnem kizárólag magyar nemzetiségűek, akik egyenként vagy kisebb csoportokban illegálisan átlépték a demarkációs vonalat, és átálltak a kommün oldalára.

A Tanácsköztársaság oldalán harcoló mintegy ötezer jugoszláv polgár nagyobb része vajdasági volt. A legtömegesebben a Szovjet-Oroszországból hazatérők csatlakoztak a vörös hadsereghez. Már 1919. március végén hozzáálltak az első désláv vörös zászlóalj megalakításához. Április végén ezt a zászlóaljat a Baranya felőli határvonalra vezényelték. Valamivel később nem szláv nemzetiségű harcosokkal is kiegészítették, úgyhogy ebben az 1200 főt számláló osztagban egy magyarokból, csehekből, lengyelekből, bolgárokból és olaszokból álló század is harcolt. A zászlóalj parancsnoka Kovács Károly, politikai megbízottja Ivan Matuzović volt.

Ezenkívül sok vajdasági teljesített szolgálatot a magyar vörös hadsereg más alakulataiban is. Egyes szakaszokon túlnyomórészt vajdaságiakból álló alakulatok működtek. Így pl. a Kiskunhalason székelő 15. határőr-geológézred majdnem kizárólag bácskaiakból állt, s a magyar vörös hadsereg második hadosztályát túlnyomórészt bánátiak és bácskaiak alkották.

Hosszú listát lehetne összeállítani azokból a vajdaságiakból, akik magas posztokat töltöttek be, vagy hősiességükkel kitűntek a magyar kommün védelmében. Ezúttal csak néhányat említünk. A zombori Szabó Tibor a kommün kikiáltásának első napjaiban a pesti helyőrség parancsnoka volt. 1919 áprilisában Kun Béla külön felhatalmazásával a románok felőli frontszakaszra ment, rendezte a vörös hadsereg sorait, és sikeresen feltartóztatta a tiszai román offenzívát. Erről a frontról a 39. dandár élén a csehszlovák frontra került, és sikeres harcokat folytatott a csehszlovák intervencionisták ellen. Ezenkívül a vörös hadsereg sok más parancsnoka és kiváló harcosa származott Vajdaságból, mint pl.: Udvardi János, Kovács János, Andorka Sándor, Holcinger Rudolf, Hermál József, Benkő Péter, Szeles János, Hegyi András, Nagy Béla, Tucakov Aleksandar, Milinkov Ilija, Militarov Milutin és sokan mások.

Meg kell állapítani, hogy a vajdaságiak katonai hozzájárulása a kom-

mün védelméhez, illetve csatlakozása a magyar vörös hadsereg nemzetközi osztagaihoz, elválaszthatatlan attól a rendszeres agitációs-propagandatevékenységtől és közvetlen szervezőmunkától, amelyet a jugoszláv kommunista frakció fejtett ki.

A délszláv egységek katonai küldetése kétirányú volt. Először is a jugoszláv forradalmárok fegyveres alakulataiként védelmezték a komünt az intervencionistáktól, másrészt pedig komolyan számítottak rájuk arra az eshetőségre, ha a szocialista forradalom kiterjedne Vajdaságra és Jugoszlávia más részeire.

Az első délszláv vörös zászlóalj körülbelül egy hónapig teljesített szolgálatot a SZHSZ Királyság felé eső demarkációs vonalon, majd amikor a vörös hadsereg május végén súlyos harcokat kezdett az északkeleti fronton a cseh intervencionisták ellen, a zászlóalj-parancsnokság kérelmére átvezényelték a cseh frontra, ahol hősi és sikeres harcokat folytatott.

Június 16-án az első délszláv zászlóaljat átszervezték, és attól kezdve a második balkáni zászlóalj nevet viselte. Időközben ugyanis mintegy 3000 Oroszországból hazatérő hadifogolyból 1919. május 26-án megalakították az első balkáni vörös zászlóaljat.

1919. július elején a második balkáni zászlóalj ismét a jugoszláv demarkációs vonalra került, s a Bátaszéktől Gyékényesig terjedő szakaszt ellenőrizte. Ez a zászlóalj igen erős befolyást gyakorolt a demarkációs vonal túloldalán állomásozó szerb katonákra, úgyhogy a katonai parancsnokságoknak szigorú intézkedéseket kellett tenniük, hogy megakadályozzák katonáik érintkezését a vörös határőrökkel, és megakadályozzák a bolsevik propagandát.

A vörös hadsereg egyes vezető egyéniségei, mint pl. Ivan Matuzović, dr. Hajdú Gyula, illetve a 15. bácskai határőr-gyalogezred parancsnoksága a Vajdaságban uralkodó forradalmi hangulatra való tekintettel indítványozta, hogy ezen a szakaszon indítsanak támadást, és terjesszék ki a forradalmat ezekre a vidékekre. Noha a Pelagiópártiak és a jugoszláv kommunista frakció, valamint a Magyar Szocialista Párt agitátorai már előkészítették a talajt Vajdaságban, a Tanácsköztársaság kormánya és Kun Béla nem értett egyet ezzel az indítvánnyal, nem is annyira azért, mintha kedvezőtlennek ítélte volna meg a katonai helyzetet, hanem mert egy ilyen lépés ellenkezett hivatalos nyilatkozataival és politikai elveivel.

A VAJDASÁGI MUNKÁSOK SZTRÁJKJAI ÉS ROKONSZENVTÜNTETÉSEI

Miközben a francia, román, cseh és jugoszláv katonai erők általános offenzívára készültek a Magyar Tanácsköztársaság ellen, Vajdaság és más jugoszláv vidékek munkássága tömeges akciókat szervezett a szerb katonai erők bevetése ellen s a magyar kommünnel és Szovjet-Oroszországgal való szolidaritás jeléül.

Hasonló akciókra került sor egész Európában a szovjetorosz külügyi népbiztosságnak Európa proletariátusához intézett felhívása nyomán. A Jugoszláv Szocialista Munkás (Kommunista) Párt vezetősége 1919. július 15-én a *Radničke novine* hasábjain közölte, hogy a francia, brit és olasz munkásszervezetek küldötteinek nemzetközi értekezlete elhatá-

rozta: július 20-án és 21-én beszüntetik a munkát, és tiltakozó gyűléseket tartanak az orosz és magyar proletárállam elleni katonai intervenció miatt. A *Radničke novine* ennek kapcsán közzé tette a JSZM(K)P végrehajtó bizottságának és a munkástanácsok végrehajtó bizottságának határozatát, amelyben július 20-ára és 21-ére általános sztrájkot és tiltakozó gyűléseket hirdet.

Mínthogy igen kevés idő maradt ezeknek az akcióknak a megszervezésére, a munkásság minden kedvező alkalmat megragadott az előkészítő értekezletek és gyűlések megtartására. A forradalmi erők és a kommunista párt szervezetei általános munkásakciót szerveztek, és minden igyekezetükkel azon voltak, hogy megnyerjék az ügynek a vajdasági szocialista és szociáldemokrata szervezetek nem csekély számú tagságát is. Ebben az igyekezetükben jelentős sikereket értek el.

Egyidejűleg a július 20-ai és 21-ei tiltakozó akció fokozott ütemű előkészítésével a katonai parancsnokságok és a polgári hatóságok különleges biztonsági intézkedéseket tettek, hogy a tervezett kommunista akciót minél szűkebb keretek közé szorítsák.

Mišić vajda, a vezérkari főnök már július 18-án rejtjeles táviratban továbbította az újvidéki 1. hadseregkörzet parancsnokának a minisztertanács rendeletét, hogy a katonai erőket helyezze készenlétbe, és szükség esetén vesse be a nemkívánatos munkásakciók ellen. A rendelet többek között ezeket tartalmazta:

„E hó 20-án és 21-én valamennyi helyőrséget készenlétbe kell helyezni. Ez a megelőző intézkedés arra az eshetőségre szolgál, ha a rendőri erők és a csendőrség nem mutatkozna elegendőnek a rend és a biztonság fenntartására a 20-ára és 21-ére várható események során.”

A parancsot július 19-én eljuttatták valamennyi vajdasági katonai parancsnoksághoz. Ugyanaznap a belügyminiszter közölte a polgári hatóságokkal a minisztertanács biz. 5585 számú rendeletét, amellyel betiltanak minden szabadtéri és utcai gyülekezést, és csak zárt helyiségekben való gyűlések megtartását engedélyezik.

Július 19-én a közlekedésügyi miniszter jellegzetes riadt hangú beadványt juttatott el a vezérkar főnökéhez, amelyben katonai támogatást kér a sztrájkolók ellen. Többek között ezt mondja:

„A külföldi sajtó hírei és megbízható titkos értesülések szerint a szocialista munkások e hó 21-én általános tüntetésre, esetleg sztrájkra készülnek. Mínthogy a vasúti és hajóforgalom zavartalan lebonyolítása kivételes fontosságú feladat, különösen a jelen körülményekben, tisztelettel kérem, hogy a legsürgősebben tegyenek meg minden szükséges lépést a tervezett sztrájk megakadályozására, s ugyanakkor rendeljék el az illetékes parancsnokságoknak az egész királyság területén, hogy tömeges munkástüntetések vagy sztrájkok esetén, amelyek veszélyeztetnék a vasúti és hajóforgalmat, a legsürgősebben és legerélyesebben álljanak az egyes vasútigazgatóságok és hajózási igazgatóságok rendelkezésére.”

A rendeletek és utasítások végrehajtása a terepen még szigorúbb volt. Csak azt az adatot említtem, hogy a szabadkai katonai állomás parancsnoka július 20-án rendeletben megtiltotta a vasutasok sztrájkját. „Hívják fel a személyzet figyelmét arra — mondja a rendelet —, hogy az egész megszállt területen a sztrájk katonai lázadásnak tekintendő, és minden résztvevőjét a katonai törvények alapján halállal büntetjük.”

Minden fenyegetés és tilalom ellenére a vajdasági forradalmi erők

július 21-én kiterjedésében és tömegességében egyedülálló internacionalista rokonszenvtüntetések rendeztek.

A *Radničke novine* így írja le az újvidéki munkásság akcióját:

„Annak ellenére, hogy nem engedélyezték a plakátok kiragasztását és a gyűlések megtartását, és annak ellenére, hogy a hatóságok mindent megtettek a sztrájk megakadályozására, hétfőn, július 21-én Újvidék teljesen kihalt. Szabadon állíthatjuk, hogy ezen a napon egyetlen gyár és iparosműhely sem dolgozott. Újvidék munkássága a végső határokig kimutatta osztályszolidaritását.

Ebben a sztrájkban a munkásokkal együtt részt vettek a vasutasok, a villamosvezetők, a villanyszerelők, a pincérek, sőt még a hajók matrózai is. Vonat aznap nem indult Újvidékről, a villamosok álltak, és villanyvilágítás a munkásszervezetek engedélye alapján csak este 8-tól 11-ig volt, méghozzá csupán a kórház miatt.”

A nyomdászok és könyvkötő munkások is sztrájkoltak, úgyhogy a *Sloboda* című lap a következő napon sem jelent meg. A zágrábi *Istina*, a kommunista párt sajtószerve, az újvidéki munkások akciójáról azt írta, hogy a munkabeszüntetés és a Szovjet-Oroszországgal és a magyar kommünnel való internacionalista proletár szolidaritás akciója „úgy sikerült, mint soha azelőtt”. A lap hozzáteszi, hogy általános sztrájk volt Baranya, Bácska és Bánát többi nagyobb helységében is.

Tömeges és sikeres munkásakciókat jegyeztek fel július 21-én Szerémségben is. Egyes helységekben, mint pl. Sremska Mitrovicán és Vukovaron a helyi szaktanács és pártbizottság politikai hovatartozásra való tekintet nélkül minden munkást akcióba szólított. Valamennyi forrás hangsúlyozta, hogy a legsikeresebb és legtömegesebb tüntetés Sremska Mitrovicán volt. Délelőtt 9 óra körül több mint kétezer munkás békés felvonulásra indult a gyülekezőhelytől, a munkásotthontól az új sörgyárig, ahol nagygyűlést tartottak. A kommunisták nevében Josip Občariček zágrábi delegátus, a helyi szociáldemokraták részéről Milan Živanov, a Mitrovica környéki munkások nevében pedig Stevan Schröpfler lačaraki asztalosmunkás beszélt.

A *Radničke novine* ilyen szavakkal írta le az akciót:

„Mitrovicán július 21-én a munkásmozgalom fennállása óta a legtömegesebb és legteljesebb munkabeszüntetést hajtották végre. Nyolckilencezer lakos közül kb. két-hárromezer munkás vett részt a sztrájkban. A gyárak és serfőzők szirénái aznap megnémultak, a műhelyek és üzletek zárva maradtak.”

A D. d. Srbija nevű új nyomda munkásai is teljes számban sztrájkoltak. A nyomdászok az általános rokonszenvakció mellett még egy győzelmet arattak, és gazdasági követeléseik elfogadására kényszerítették a munkaadókat.

Sok bánáti helységben is tömeges akciókat jegyeztek fel. Az akkor még szerb megszállás alatt levő Temesváron általános sztrájk tört ki. Rokonszenvtüntetések voltak Nagybecskereken és más bánáti és romániai helységekben. A rendelkezésre álló források nem nyújtanak külön adatokat ezekről az akciókról, ismeretes azonban, hogy épp abban az időben rendkívül intenzív kommunista propagandatevékenység folyt, és Versecen, Pancsován, Nagybecskereken, Melencin, Kikindán és más bánáti helységekben komoly előkészületeket tettek a szocialista forradalom kiterjesztésére. Hasonló előkészületek folytak Újvidéken, Péterváradon, Zimonyban, Eszéken és másutt, a Pelagić-pártiak illegális

szervezete és a budapesti jugoszláv kommunista frakció közvetlen közreműködésével, valamint a fiatal Magyar Tanácsköztársaság és a Magyar Szocialista Párt pénzügyi és szervezeti támogatásával.

A fennmaradt okmányok között különös figyelmet érdemel az ismert vajdasági munkásmozgalmi harcos, Lazar Vukičević levele Ivan Matuzovičhoz, a második balkáni vörös zászlóalj politikai megbízottjához. Ebben a levélben adatokat találunk arról, hogy több vajdasági városban és faluban, valamint Eszéken előkészületek történtek a fegyveres felkelés megszervezésére. Az előkészítésben nemcsak a Pelagić-pártiak, hanem a jugoszláv kommunista frakció és a Magyar Szocialista Párt is részt vett. A magyar vörös hadsereg éppen július 20-ára és 21-ére tervezett offenzívájának sikeres kimenetele reményében Lazar Vukičević említett levelében kifejezi azt a meggyőződését, hogy éppen ekkor lép majd fel a forradalmi válság mozzanata, és hogy a nagy október és a kommün eszméinek győzelme közvetlenül küszöbön áll vidékeinken.

Noha a forradalmi erők maximális tervei, azaz a proletárforradalom kiterjesztése északi vidékeinkre nem válhatott valóra, mert a szubjektív erők még nem érték meg egy ilyen akcióra s a magyar vörös hadsereg offenzívája nem következett be, a vajdasági munkásság tömeges akciói mégis nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a területén állomásozó szerb katonaságot nem vethették be a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

A magyar kommün életének és drámai harcának e végső napjaiban az első balkáni zászlóalj Mika Terzin parancsnoksága és Svetozar Mošorinski politikai irányítása alatt súlyos harcokat folytatott a román fronton. Makacs ellenállást nyújtott a számbeli fölényben levő és jobban felszerelt román erőknek, és 3000 harcosának nagyobb része elesett, kisebb része pedig fogságba jutott.

A második balkáni zászlóalj a déli demarkációs vonalon volt, s az intervencionista erők általános offenzívája, a magyar vörös hadsereg felbomlása napjaiban maga is ugyannerre a sorsra jutott.

A Magyar Tanácsköztársaság 132 napos fennállás után, 1919. augusztus 1-én összeomlott. Az objektív körülmények és a belső szubjektív fogyatékoságok, a munkásság, többek között a vajdasági és jugoszláv munkások részéről nyújtott politikai, gazdasági és katonai támogatás ellenére megszámlálták napjait, és elkerülhetetlenné tették vérbe fojtását.

A bukást követő ellenforradalmi terror elől menekülve, a kommün sok harcosa és híve talált menedékre Vajdaságban, ahol a forradalmi proletariátus önzetlen támogatását élvezte.

*

Összegezésül megállapíthatjuk, hogy Vajdaság munkássága nemzeti előítéletek nélkül, önzetlenül védelmére kelt a Magyar Tanácsköztársaságnak, és jelentős erkölcsi, politikai és katonai támogatást nyújtott a magyar kommünnek. A Magyar Tanácsköztársaság viszont a maga részéről, már pusztán létével is, valamint a jugoszláv kommunista frakció és a szocialista erők akciói folytán jelentősen hozzájárult a forradalmi munkásmozgalom erősödéséhez és a nagy október eszméinek terjedéséhez Vajdaságban.

DISPUTA

FESZÜLÉS

SAFFER PÁL

Kulturális életünkben, különösen a művészetek, főképpen pedig az inodalom terén (a megállapítások a továbbiakban is főként a két utóbbi területre vonatkoznak, a kulturális élet többi területeire csak részben vagy feltételesen) a nagy rengéssel, csatogással jelentkező, de valójában periférikus ellentétek után, kevésbé hangosan, de annál kérelmelhetlenebbül jelentkeznek az eddig rejtett, való ellentétek és ellentmondások, amelyek között mind gyakoribbak a monopóliumellenes, decentralizációs törekvések.

Pillanatnyilag két erő és törekvés feszül egymással szembe ezen a téren: a decentralizációs követelés és törekvés, amely kötelezően a demokrácia jelszavát írja zászlajára, és a centralisztikus törekvések, amelyek viszont az erők összevonásának és a minőségnek jelszavát lobogtatják.

Ez a külső kép, a mélyebb valóság azonban közel sem ilyen egyszerű, már csak azért sem, mert sem a demokratizmus az egyik, sem a minőség a másik oldalon nincs mindíg jelen, arról nem is szólva hogy a két fogalomnak ellentétes pólusokon való jelentkezése már önmagában óvatosságra int.

Az effajta feszülések az utóbbi időben legszembetűnőbben az úgynevezett „Szabadka—Újvidék vonalon” jelentkeznek. Megnyilvánulási módjuk részben a többé vagy kevésbé megfontolt újságcikkek és „sajtóvillongások”, de olyan súlyos és komoly pénzügyi öngazgatói és kulturális vonatkozásokkal bíró krízisek is, mint amilyen az utóbbi időben a szabadkai magyar színház problémája.

Ezeknek a feszüléseknek, ellentéteknek és követeléseknek az alapjait kutatva kétségtelen igazságként jelentkezik az egyik oldalon az öngazgató demokratikus jog, a másik oldalon pedig, a monopolizmus kétségtelen bűne ellenére, a centralisztikus törekvésektől nem lehet elvitatni a teremtett értékek megőrzésének szándékát, illetve azok feltésének indokoltságát.

Allig hiszem, hogy valaki is vitatná annak az elgondolásnak a helytállóságát, hogy a vajdasági magyarok kulturális életének hasznára válma még egy versenyképes komoly kulturális központ és általában egy bizonyos, az erőknek és szükségleteknek megfelelő többközpontúság.

Azt pedig bizonyára sokan vitatják, de még többen állítják hogy a vajdasági magyar kulturális életben a monopolizmus fojtogató hatása, pontosabban a következményei, egyre jobban és egyre szélesebb körben érezhetők.

A változások, a koncepcióváltozás, vagy legalábbis kiigazítás szüksége ma már evidens, ma holnap pedig kivédhetetlen, panancsoló szükség lesz. Nem kétséges, hogy ezek a változások a decentralizáció irányába fognak történni, de itt felmerül a miként, meddig és hova, tehát a módszerek, a mennyiségnek, illetve határnak és közegnek a kérdése.

Módszer tekintetében aligha lehet bárki értelmes ember számára elfogadható, hogy egy esetleges decentralizációt a jelenlegi kulturális intézmények, vagy inkább intézménykomplexum szaggatásával, darabolásával lehetne végezni. Ha a decentralizáció problémáját valaki arra vezeti le, hogy hol lesz geográfiaiilag valamely intézmény — habár ez egyáltalán nem mellékes tényező —, ez a modern kulturális élet körülményeinek és követelményeinek nemismeréséről, vagy azok szándékos semmibebevételéről tanúskodik.

(Az ilyesmire akad példa kulturális életünk közeli múltjában, azt is láttuk, hogy az efféle operációk nem járnak eredménnyel, és csak azért érdemes rájuk emlékeztetni, hogy párhuzamot lehessen vonni a múlt és a jelen között. Ez a párhuzam pedig azt bizonyítja, hogy valamikor, ha eredménytelenül is, de lehetett ilyen átültetéseket eszközözlni, ma pedig, az egyre összetettebb kulturális médiumok korában, az ilyesmi szinte elképzelhetetlen.)

Konkrétan, szemtanúi vagyunk annak, hogy a vajdasági magyarok szellemi központja nem képes megfelelő „szinten” életni az ötletet, szak tudást és mindenekfelett munkát faló televíziót. Ennek fényében egyes szabadkai kulturális munkások elképzelései arról, hogy ha a Rádió Újvidéken van, akkor a Televízió Szabadkán lehetne, a komikum határát súrolják.)

A mennyiségnek, illetve határnak kérdése nem választható el a módszertől. A meddig, ebben az esetben a mikéntnek egyik megjelenési formája, mert itt is az az alapvető megfontolás érvényesül, hogy manapság minden komoly, eredményre számító, minőség igényével fellépő kulturális tevékenység bizonyos erőintegrációt követel. Az izolált zsenik és hasonló csodák világa (ha létezett is valaha) már régen letűnt. A dezintegráció és a decentralizáció, nagyon korlátozott és feltételes lehet csak — ha egyáltalán lehetséges —, mert a résztulajdonos kezében a kapott rész multhatatlanul elszorvad, ha nem építi köré az egészet.

(Az ilyen erőszakolt decentralizáció az örökösödési perek eszelős logikájára emlékeztet, amikor a felek az örökség tárgyát inkább elpusztítják, vagy feldarabolják, semhogy a másiknak átengedjék. Néha a kiindulópontban is van hasonlóság, annyiban, hogy a követelés nem annyira az intézmény, mint inkább a vele járó felsőbb költségvetési pénzek kívánásából ered. Ilyenkor házasságra lép a bürokrata haszonlesés és az öngazgatási demagógia.)

A hely, illetve a leszakított, decentralizált intézményt befogadó környezet kérdése, figyelembe véve az eddig elmondottakat is, elméletben megoldhatatlan ellentmondásként jelentkezik. A befogadó környezet csak az lehet, amely bebizonyította, hogy a szélesebb viszonyulásnak nemcsak a lehetőségét, de a légkörét is biztosítani tudja. Ilyesmit azonban egyetlen környezet sem bizonyíthat be, amíg alkalmá nem nyílik rá.

(A gyakorlati példaként vett Szabadka—Újvidék viszonyulásban más a helyzet. Északi metropolisunknak az utóbbi húsz esztendő alatt néhányszor volt alkalmá, hogy a szélesebb szellemi központtá válás képes-

ségét bizonyítsa, de ez csak részben sikerült, néha pedig egyáltalán nem. Nem tagadva a külső okok jelentőségét, ezekre később visszatérek, úgy tartom, hogy a kudarcnak legalább olyan jelentős belső okai vannak, amelyeknek gyökerét a szabadkai kommuna gazdasági, társadalmi struktúráiban és az azokból fakadó kultúrpolitikai koncepciókban kell keresni. Habár más példát is vehetnék, ismét a legfrissebbhez — és kulturális életünk számára pillanatnyilag a legfájóbbhoz —, a színházhoz térek vissza, amelynek lassú sorvadásáért a „külső körülmények” mellett jó-részt mégiscsak a szabadkai magyar kulturális környezet a felelős, mert annak erejét, látókörét, felfogásait tükrözi, annak a társadalmi tekintélyétől függ az egzisztenciája.)

Mindezt korántsem azért mondtam el, hogy, akár a konkrét példaként vett Szabadka—Újvidék viszonyulásban, akár általában a központ—vidék kérdésben, a centralizált központ egyeduralmát védjem vagy dicsőítsem. Ellenkezőleg.

Az egyközpontúság, a centralizáció, az ebből eredő monopólium és annak velejárói súlyos károkat okoztak nemcsak a kulturális élet művelőinek vagy a közvetlenül érintettek szűkebb körének, de az egész vajdasági magyarságnak, és ez az élet úgyszólván minden területén kimutatható. Nemzedékeket fog ezért elmarasztalni a történelem, ami azonban a jövő szempontjából sovány vigasz. (Mindennek keretében külön téma, és külön jelentőséggel bír az a tény, hogy az egyközpontúság ellen a moham az önmagzató demokrácia virágzása idején és annak pozícióiról indul.)

A jugoszláviai magyarok jelenlegi szellemi központja adminisztratív korszakban, adminisztratív eszközökkel a kor centralisztikus szükségleteinek és koncepcióinak megfelelően keletkezett. Nemcsak hogy nem lehet a fejlődés, a természetes érés eredményének tekinteni, de még csak politikai bölcsességnek sem, mert a legalapvetőbb politikai realizmus, hogy egy népnek a szellemi központja ott legyen, ahol az illető nép zöme él. (Félreértés elkerülése végett: a bírálathoz főként a kezdetekre vonatkozik, amíg a fejlődés nem jutott el addig a pontig, ahonnan a visszaút már értékek rombolását jelentette volna. A következmények azonban maiak.)

Az ilyen fejlődésnek és koncentrációnak a szülötte az a vízfejű gyerek, amelyet a „vajdasági magyarok újvidéki szellemi központja” néven tisztelünk, amely testetlensége és talajtalansága folytán különösen a művészetek és az inodallom terén egyik végletből a másikba esik.

Ez a saját népétől elrugaszkodott „kultúra” a bűnös abban, hogy a vajdasági magyarok kulturális és politikai fejlődése nem volt olyan méretű az utóbbi húsz esztendőben, amilyen lehetett volna, és amilyen a társadalom igényei, szükségletei és anyagi áldozatai alapján kellett volna, hogy legyen.

Művelőit és irányítóit semmilyen külső korlátok, erők és körülmények felemlegetése és figyelembevétel sem mentheti meg végső következtetésben az elmarasztalástól.

Ez az az embercsoport, amely a háború utáni években a „népnevelő” és „népművelő” szerepében tetszelgett önmagának, (később pedig a messze elől járó „értelmiségi avantgarde” szerepében, végig nem ismerte fel, hogy emberi, erkölcsi, esztétikai, eszmei álláspontja milyen gyakran volt nemzetellenes és haladásellenes, vagy legalábbis haladást fékező. S hogy

nem ismerte fel, annak nagyon egyszerű a magyarázata: reális szemléletre képtelen lett, mert maga is elbürokratizálódott.

Sajnos nincs módomban a krízis teljes sémáját ide vetíteni, de elég lesz talán néhány feleletre váró kérdést felvetni annak érzékeltetéséhez, hogy milyen természeti és nagyságú a szándék, amely a vajdasági magyar kulturális elitet a „fogyasztóktól”, a vajdasági magyar dolgozóktól elválasztja:

1. A vajdasági magyar könyvkiadás természetéből miért ment olyan nagy mennyiség eladatlanul a papírzúzóba, és miért vezetnek az eladatlan könyvek listáján a politikai kiadványok és a vajdasági magyar írók művei (az egész háború utáni időszakot és mindkét kiadó listáját számítva)?

2. Mivel magyarázható a szabadkai és az újvidéki írói kör egymástól különböző és helyenként teljesen ellentétes koncepciója, amelyeknek két kicsúcsosodása, mondjuk az Életjel és az Új Symposion? Ennek keretében mivel magyarázható az, hogy csak a szabadkai írói körben akadt egy magyar szerző, aki munkásmozgalmi krónikát írt? (Olyan szintű és hozzáállású művekre gondolok mint, a *Tűzsziget*.)

3. Mivel magyarázható, hogy a vajdasági magyarok „központi” irodalmi környezetében az új, az ifjú, a forradalmi nemzedék szélsőségesen arisztokratikus felfogásokkal jelentkezett?

4. Mivel magyarázható, hogy egyrészt a szabadkai színház nem tudta felvenni a kapcsolatot a jugoszláviai magyar szerzőkkel és nem volt képes őket ösztönözni (az a néhány bemutató ebben az értelemben szinte figyelmen kívül hagyható mennyiség), és viszont, hogy az újvidéki szellemi központ többé-kevésbé indokolt bírálatokon, jó tanácsokon és érte való siránkozásokon kívül egyéb segítséget nem nyújtott az egyetlen jugoszláviai magyar színháznak? (Kivétel a Rádió, amely professzionális alapon és professzionális érdekből működött együtt vele.)

5. Mivel magyarázható, hogy az újvidéki magyar szellemi központ zokszó és ellenállás nélkül fogadott el olyan, már eleve problematikus, az életen erőszakot elkövető megoldásokat, mint amilyen a szabadkai és a topolyai színház egyesítése, a zrenjanini magyar színház megszüntetése és a nemzetiségi (külön művelődési egyesületek egyesítése volt)?

6. Hogyan vált huszonhárom évvel a felszabadulás után problémává az, hogy a magyar szülők nem akarják magyar iskolába íratni a gyerekeiket, és miért érezhető ez a probléma leginkább Újvidéken és különösen a „szellemi elit” köreiben?

7. Vajon csak a kisebbségi inodalom dotáltságával, vagyis külső pénzügyi okokkal magyarázható-e az, hogy a kiadói tervekből ítélve, a Forum úgy viselkedik, mint egy specializált kiadó? (Ennek keretében a kiadói kritériumok elemzése egy külön, rendkívül érzékeny terület.)

8. Vajon csak a köztársasági és szövetségi szervek meg nem értésén, szűkös anyagi lehetőségeim múltott-e az, hogy a Rádió már hosszú évek óta állandó pénzügyi nehézségekkel küzd, és vajon csak ezekkel a pénzügyi nehézségekkel magyarázható-e az, hogy az Újvidéki Rádió 1956 után ahelyett, hogy expanzióba kezdett volna, fokozatosan csökkentette propagandisztikai intenzitását és dinamizmusát? (Arról hogy az új körülmények, az „olvadás” korszaka teljesen új műsorkoncepciókat és munkaformákat kívánt, és hogy ezen a téren mi, mennyi és miért történt, vagy nem történt, külön kötegre való kérdést lehetne szerkeszteni.)

9. Mivel magyarázható az, hogy ennek az újvidéki magyar szellemi központnak a tartomány minden vidékéről összeharangozott és összeédesgetett „személyzete”, családtagjaival együtt, úgy viszonyul az újvidéki magyar „bennszülöttekhez” (akik — és ez a tartományi főváros mérhetetlen szűgyene — egyébként is valamiféle szellemi gettóban élnek), a „Telep”-hez, mint az amerikai vagy orosz támaszpontok tüstjei és azok családjai az ottani bennszülöttekhez? (Vagy talán a telepiek zárkóztak volna el a jövevények szüntelen segítői kísérletei elől?)

Nem folytatom, habár a kérdések és furcsaságok listája még nagyon hosszú lehetne. Amit felsoroltam, azt sem polemikus szándékkal tettem, mert a retrospektív polémia, amely azt keresi, hogy ki mit vétett és ki miért hibás, a jövő szempontjából nem nagy fontosságot tulajdonítok. Vitázó kedvünknek, igazságfeltáró szándékunknak és működésünknek pedig inkább a jövő útjait kell kutatni, és a múlt csak mint a levonható tanulságok tárháza érdekes.

Visszatérve a központ—vidék kérdésre, mindezek után úgy vélem, hogy a vidék „vidékiességének”, fejlődési lemaradásának egyik fő okát épp az újvidéki szellemi koncentráció elbürokratizálódásában, bezárkózásában és ebből eredő viszonyulásában, a kiutat pedig az ellenkezőjében, vagyis ennek a bürokratizmusnak a felszámolásában, a vidék, a realitás, a vajdasági magyarság való érdekei és szükségletei felé való kinyílásban kell keresni.

Semmi esetre sem lehet ezt a nagy áldozatok árán megteremtett szellemi központ darabolásával, felszámolásával vagy gyengítésével elérni. Ellenkezőleg, ez a szellemi központ — még újabb erőkkel gazdagodva — lehet az eszköz, a támasz és kezdeményező forrás, amely más központok fejlődését lehetővé teszi.

Természetesen az ilyesmi részben új, de mindenképpen világosan megfogalmazott és lehetőleg az egész érdekeit felölelő kulturális politikai koncepciókat kíván, ami viszont a kompetens megfogalmazó „megfogalmazását” is kívánja, mert az ilyesmi semmiképpen sem lehet egy réteg, egy csoport, egy intézmény műve, nem is lehet egyjegyű, hanem a különböző szempontok ötvözte.

Szervezetileg (bár hangzottak már el vélemények, amelyek szerint talán üdvös lenne feléleszteni a megboldogult magyar kultúrszövetséget és kultúratanácsot), azt hiszem, hogy a meglévő társadalmi igazgatási formák kereteiben kell keresni a megoldást, egyrészt, mert egy új testület — ha csak nem akarunk tovább bürokratizálódni — semmilyen gyakorlati kompetenciával nem rendelkezhetne, másrészt, mert — ez is a vajdasági magyarok egyik elemi érdeke — a kérdés nem tárgyalható az egész közösség kulturális politikai koncepcióitól függetlenül.

Az egyes nemzetiségek kulturális fejlődésének és problémáinak komplex és állandó tanulmányozását községi és tartományi szinten a legmegfelelőbbben talán a művelődési közösségek oldhatnák meg, és ennek a szervezetnek a keretében és segítségével születhetne meg az a bizonyos általános koncepció. (Nem szólva arról, hogy ez a szervezet épp demokratikus felépítése és tekintélye folytán bizonyos garanciát is jelentene a demokratikusan megfogalmazott kulturális politikai koncepció végrehajtását illetően.)

Ugyanakkor az egyes magyar kulturális intézményekben, illetve azok társadalmi igazgatásában meg kell törni minden bezárkózást és monopó-

lizmist. Nem hiszem, hogy ez elérhető lenne a társadalmi igazgatási szervek — tanácsok, bizottságok stb. — összetételének megváltoztatásával (amit egyébként törvény is szabályoz), mert a gyakorlat azt bizonyítja, hogy minél bonyolultabb, magasabb szintű kulturális tevékenységről van szó, annál inkább válik formalitássá az ügyvezetett külső tanácsstagok részvétele a döntésben. Az allaphangot és koncepciót a „szakmabeliek” (ami néha monopolisztikus érdekcsoportot jelent) határozzák meg, az outsider pedig csak bólint, vagy legfeljebb illedelmesen, szerényen „kérdez” valamit.

A törésnek tehát egyrészt belülről kell indulni, épp ezekből a „szak-körökből” (lehet, hogy naiv vagyok, de mégsem tartom ezt az Újvidéken összegyülekezett magyar értelmiséget minden idealizmus híján valónak), nekik kell elsősorban felfogniuk a reform szükségét, és ők a legavatottabbak arra is, hogy — ki-ki a saját területén — megfogalmazza a lehetőségeket és tennivalókat. Másrészt a társadalmi igazgatásnak — vagy, ha úgy tetszik, a társadalmi ellenőrzésnek — egy minőségi ugrást kell tennie; ki kell kerülnie az üléstermek puha félhomályából a teljes nyilvánosság reflektorfényébe. Ez a pillanat egyik alapvető követelése.

A vajdasági magyarok kulturális életében jórészt az egész társadalom fejlődésének következményeként érik a minőségi változások szükségége. Hogy ezek a változások minél gyorsabban, minél kevesebb megrázkódattal és minél több haszonnal történjenek, az csak rajtunk múlik. Azon, hogy mennyire vagyunk képesek szenvedélyek és elvakultság nélkül felmérni helyzetünket.

SZEMLE

AZ EGYSZERŰSÉG MINT ERÉNY

Dragoslav Mihailović: *Kad su cvetale tikve*. Matica srpska, Novi Sad, 1968.

Mint ahogy a képzőművészetben mind erősebben jelentkezik ismét a figuratív törekvés, úgy az irodalomban is újra megjelenik, s jelentős mértékben terjed az olyan próza, mely a cselekményt helyezi előtérbe, arra épít, s az ábrázolás klasszikus szabályait tartja be. Nem kell ezt okvetlenül a közönségnek, az „érthetőségnek”, „népszerűségnek” — a mű kárára — tett engedményként kezelni. Szemben a „cselekmény nélküli” regényekkel, melyeket oly sok vád ért — közöttük az is, ami a demagógia jele is lehet, hogy ti. unalmasak —, most a cselekményes prózai alkotások ke-rekednek felül, szaporodnak, hódítanak; háttérbe szorul a túlnyomó részben meditatív, lírai irányzat a prózában, s szemmel látható a cselekményes, mozgalmas regény előretörése.

Dragoslav Mihailović regénye a lehető legegyszerűbb emberi életből indul el. Egy drámából, amely korunk viszonyainak következménye s a kaotikus helyzet eredménye. Ljuba Sretenović belgrádi fiatalember története ez, amely korunk és a hely erkölcsét tükrözi, életfelfogást és életmódot árul el.

Amilyen egyszerű az az élet, melyet a szerző elénk tár, olyan egyszerű regényének cselekménye s művének struktúrája és stílusa is. Ljuba Sretenović, a váltósúlyú bokszbajnok gyermekkorát és legénykorát rajzolta meg néhány erős vonással Mihailović, a Dušanovacban, Belgrád egy kerületében töltött éveket, majd katonáskodását, s mindez egy tragikus fináléhoz vezet: Ljuba, akit gyermekkorában Verébnak neveztek el, bosszúból megöli régebbi vetélytársát, Apacs Stolét. A büntetés elől külföldre szökik, családot alapít, új életet kezd.

Mindannak, amit itt néhány sorban felvázoltam, mély, árnyalt, részletekig kidolgozott pszichológiai megokolása van, s Ljuba életének problémái — nem volt olyan perce, hogy ne lett volna terhes súlyos gondokkal — a regény mozgatói, szellemi alapja, értelme. Ezekre támaszkodik a szerző, ezek teszik gazdaggá a regényt és a hőst.

Ljuba alakja a maga egyszerűségében is összetett: az egyszerű fiatalemberben magas rendű erkölcsi követelmények érnek meg. A hűgán esett gyalázatért és a lány haláláért bosszút kell állnia:

ezt életformája követeli meg. És amikor eleget tesz a belső parancsoknak, önmagát bünteti: az emberhez, végeredményben, nem méltó tettért, azért, hogy törvény helyett maga vonta felelősségre és büntette meg — a törvéynél, a törvény szankciónál súlyosabban — a tettetést, s a társadalom jogát bitorolta; bűnhődik azért, mert a maga szubjektív igazát juttatta érvényre, s ez a bűnhődés ismét olyan súlyos, amilyen a bosszú volt: csak vérrel moshatja le magáról Stole vérért, embertelen tettért embertelenül kell bűnhődnie, s csupán a háború, ez a legnagyobb embertelenség adhat neki — gondolja — alkalmat a teljes megtisztulásra.

Térjünk vissza Mihailovič regényének legfőbb jellemzőjére, az egyszerűsége. A történet csakugyan nem bonyolult, a cselekmény fonala mindenütt egyenes vonalú, csak a regény elején és végén történik ugrás az időben. A probléma, Ljuba életproblémájának felvetése is egyszerű — még ha maga a probléma nem is az; a regény szereplőinek megrajzolása a lehető legegyszerűbb, legközvetlenebb módon: cselekvéssel történik. Nyelve a köznyelv, erős argóbeütésekkel. Díszek, képek nélkül. A regény — egyszerű stílusánál s problematikájának világos megfogalmazása által — olvasmányos, érthető, könnyen követhető. Ez az egyszerűség a jugoszláv próza legújabb jelensége, s akár helyeseljük, akár nem, akár megfelel ízlésünknek, akár nem, el kell ismernünk nemcsak megjelenését, létét, indokoltságát, hanem erőnyeit is.

S ennek egyik legfontosabb oka az, hogy az az egyszerűség, amely Mihailovič regényében megjelenik, a régi mesterek egyszerűsége: a kifejezés világossága, „érthetősége” mögött súlyos, nagy problémák rejlenek, melyeknek megértése már nem olyan egyszerű; el lehet siklani felettük, ha az ember felületesen olvassa a regényt, s csak „érthető” oldala, a cselekmény, a jellemek ragadják meg, ha a közvetlen ábrázolásnál nem megyünk tovább, nem nézünk a felszín alá, nem keresünk valamit a cselekményben vagy a cselekmény mögött, az emberekben, jellemekben, azt, amit nem lehet a konvencionális olvasással észrevenni, mint ahogy a régi mesterek képein sem elég magát az ábrázolt tárgyat vagy témát meglátni, hanem azt, amit a művész képével mond, közvetve, a lényegét. Így jutunk el a *Kada su cvetale tikve* velejéhez is; az egyszerűség csak megjelenési formája a lét, a sors problémáinak; s ez az egyszerűség, melyet mint modort elvethetünk, de el is fogadhatunk, valami klasszikus ragyogást, méltóságot, a tárgy súlyosságát hangsúlyozó erőt kölcsönöz a regénynek.

A mai jugoszláv prózában Mihailovičnak ez a műve — a fentiekben kifejtett sajátosságainál fogva — különös helyet foglal el, s lehet, hogy egy irodalmi jelenségekben, törekvésekben gazdag időszak kezdetét jelzi, és szerzőjének érettségét bizonyítja. Még akkor is, ha megmarad a rövidebb formánál, elbeszélésnél, kisregénynél — amivel indult —, a jugoszláv irodalom eredeti alkotó egyéniséggel gazdagodott.

(TL)

Nagy Péter: *Táguló világ*. Tanulmányok. Magvető, Budapest, 1968.

Tanulmányok — mondja Nagy Péter legújabb könyvének alcíme. Mi ez: szerénytelenség vagy csak tévedés? — kérdezi joggal az olvasó. Tudniillik tanulmány van legkevesebb a kötetben, illetve egyáltalán nincs is benne igazi tanulmány. Ellenben sok minden más van: könyv-, színi- és filmkritika, könyvismertetés, újságcikk, esszé; szóval nem a tartalommal van baj, hanem a címkével. Menjünk hát tovább.

Majd hatszáz oldalon beszél Nagy Péter irodalomról, írókról, színházról, filmekről (sokoldalú érdeklődését és szerteágazó tevékenységét bizonyítja ez), s mi hol megelégedéssel (élvezettel azért igen ritkán), hol magunkban ellentmondva a szerzőnek olvassuk ezt a könyvet. Mert Nagy Péter írásai általában nem problematikusak, ami vitatható, az csak néhány helyen jelentkezik, témaválasztása sem olyan, hogy a művészet nagy kérdéseit tenné fel, szándéka pedig leggyakrabban szemmel láthatóan csupán annyit, hogy tájékoztasson, bizonyos határig és bizonyos esetekben ítéletet mondjon, véleményt nyilvánítson, élményeit közölje. Lényegbe hatoló elemzéssel nem találkozunk a könyvben, a szerző ambíciói ebben a tekintetben igen szerények.

Elég hosszú időszak természetét sorolta kötetébe Nagy Péter, tematikailag pedig hat részre osztotta anyagát. A könyv előszava elég részletesen elmondja a szerkesztés szempontjait — s ez a szerző (és a kiadó) dolga. Ne bocsátkozzunk bele indítékainak vizsgálatába. Azt nézzük inkább, mit kaptunk a könyvben.

Könyvismertetések és -kritikák (külföldi szerzők műveiről), filmkritikák, néhány esszé a magyar és a külföldi irodalomról — műfajilag ez a *Táguló világ*. Ha az írások jellegét, minőségét nézzük, meg kell állapítanunk, hogy igen egyenetlen anyaggal van dolgunk.

Nagy Péter könyvismertetései részben felszínesek, minden eredeti megállapítást nélkülöznek, de vannak köztük eléggé alapos, a műveket kimerítően bemutató írások is. Kritikái leginkább korrektek, ami főleg abban mutatkozik meg, hogy anyagismeretéből kifolyólag objektív tud lenni, nem túloz, nem torzít, viszont a vizsgált művek lényeges tulajdonságait nem mindig tárja fel, véleménye sokszor kimondatlan marad. Illetve: mivel nagyrészt már elismert művekről szól, nincs is szüksége valami új, eredeti álláspontra, véleményre, értékelésre. (Kivételt képeznek azok az írásai, melyeket Kitépett jegyzetlapok címmel közöl, s melyekben — röviden, tömören — igen érdekes véleményt mond, minden merevség, óvatosság nélkül — ami többi kritikájáról, ismertetéséről már nem mondható el —, színesen, lendülettel, sok közvetlenséggel beszél a könyvekről, az ember élvezettel, érdeklődéssel olvassa ezeket az írásait.)

Hogy állunk Nagy Péter esztétikai nézeteivel? Erről kevés derül ki a *Táguló világban*. Nincs egy ideál, amiért lelkesedne, amiért kiállna, amiért küzdene. Néha felszínre kerül írásaiban bizonyos

társadalmi és politikai célzatosság, de esztétikai kategóriáikért, művészeti értékek elismertetéséért nem indul harcba. A lehető legnagyobb hiányossága ez egy kritikus könyvének — mind az irodalom szempontjából, melynek vizsgálata, a művek mérlegelése, megítélése sajátos nézetek híján történt, mind a kritikus szempontjából: az olvasó ebből a könyvből legkevésbé magát a szerzőt ismerhette meg, a bemutatott művek megbízható, végleges értékelését pedig másutt kell keresnie.

Lehetnek persze ezenkívül más megjegyzéseink, kifogásaink a *Tárguló világgal* kapcsolatban. Elmondhatnánk azt is, hogy vannak írók, akiknek szükségtelenül nagy figyelmet és teret szentel Nagy Péter, s vannak művek, melyeknek megítélésében nagyszerűen — mellétalált. Színikritikái különösen színtelenek, szokványosak. Általában: néhány Nagy Péter-féle kritika, ismertetés után az ember már valami mást keresne, valami frissebbet. Szerzőnk megengedi, hogy írásai unalmassá váljanak, ez pedig abban a műfajban, melyet választott, megengedhetetlen és megbocsáthatatlan.

Elköveti azt a hibát is Nagy Péter, hogy önmagának is ellentmond (például a L. Durrell könyvéről szóló írásban), vagy hogy az irodalom, a művészet jelenségeit mindenáron a maga szája íze — vagy inkább: egy nem esztétikai alapokon nyugvó meggondolás — szerint magyarázza, mint például az úgynevezett anti-színházat. (Még szép, hogy beismeri: „Természetesen minden ilyen összefoglaló nyilatkozat bizonyos önkényes elemet hordoz.”) Neki pedig, úgy látszik, az a fontos, hogy bizonyos jelenségeket — adott esetben az anti-színházat — meghatározott módon, meghatározott szemszögből — ami a legkevésbé az ő eredeti módja és szemszöge — bíráljon és elmarasztaljon, mert szerinte az egyik társadalmi rendszernek a priori negatív hatása van irodalomban, művészetben. Ezért hajlamos Nagy Péter arra is, hogy — ismét csak egy társadalmi rendszer elítélésének céljából — lefokozzon, ne ismerjen el művészi eredményeket, értékeket — vagy legalábbis elhallgassa őket.

Mi viszont nem akarjuk elhallgatni, hogy vannak a könyvben írások, melyeket helyesléssel, örömmel olvastunk — a már említett Kitépelt jegyzetlapokat s még néhány — bizony: igen kevés — kritikát, például a Schwarz—Bart könyvéről szólót.

Itt kell megemlítenünk egy érdekes jelenséget: Nagy Péter akkor csillogtatja tollát, akkor a legsikerültebbek az írásai, amikor egy-egy műről elmarasztalóan ír (főleg színikritikáiban). A leg-harciasabb pedig (vagy: csupán akkor harcias, amikor válogatásokról beszél (az Európa Könyvkiadó drámakötetei esetében).

Sokat vártam a könyv utolsó részétől, melyben klasszikus irodalmi művekről ígér új szempontú írásokat. Mit mondhat ma a kritikusnak Jókai, Mikszáth, Gárdonyi? Vártam a feleletet ezekre az izgalmas kérdésekre. Csalódnom kellett. Semmi újat, semmi meglepőt, semmi eredetit nem mondott erről Nagy Péter. Akárcsak a *Tárguló világ* nagyobb részében — itt is adósa maradt az olvasónak.

(TL.)

KRÓNIKA

BURÁNY NÁNDOR

A pozsonyi *Irodalmi Szemle* januári számában rendkívül érdekes kérdésekkel foglalkozó cikket olvastunk Kardos István tollából: A csehszlovákiai magyar társadalom a szociológia tükrében. Több kérdést felvet, s itt most lehetetlen akár felsorolni is mindent, ezért csupán egyre térünk ki. A csehszlovákiai magyar nemzetiség sajátos etnikai jegyeit kutatva megállapítja, hogy ennek tudati világát alapvetően befolyásolja négy történelmi-társadalmi esemény:

„a) 1918, amikor a Nagyantant-hatalmak szándékának következtében, hogy az októberi forradalom hatására kialakult magyarországi (főképpen budapesti) forradalmi helyzetet likvidálják — bennünket az éppen megalakult cseh-szlovák nemzeti államnak kikiáltott államhoz csatoltak, s így kisebbségi sorsba kerültünk. Lényegében az imperialista nagyhatalmak áldozatává váltunk...

b) 1938-ban, amikor egy polgári demokratikus társadalmi légkörhöz szokott, a társadalmi igazságra már különben is érzékeny mi voltunkban újból „rólunk, de nélkülünk” döntöttek, s visszacsatoltak a Horthy-féle Magyarországhoz, mondanom sem kell, hogy az anyaország meglehetősen mostohán kezelt bennünket. A második történelmi pont az anyaországtól kaptuk.

c) 1945—1947: kollektív bűnhődés, kitelepítés, deportálás, legelemibb emberi jogainktól való megfosztottságunk, szellemi elitünk szinte teljes elvesztése, s az abszurd kényszer — a reszlovakizálás...

d) 1968 tavasza és nyara, a szlovák értelmiség jelentős részének nacionalista támadása. Újabb paradoxon...”

Ezek után felsorolja azokat a nyomokat, amelyeket az említett történelmi események a csehszlovákiai magyarság tudatvilágában hagytak, majd folytatja a sajátos etnikai jegyek vizsgálatát. A következő gondolatát érdemes idézni:

„Kettős nemzeti „mi”-tudat él bennünk. Nyelvünk, történelmi múltunk, nemzeti kulturális hagyományaink — stb. — az egységes magyar nemzethez kapcsolnak bennünket. Ugyanakkor hazai viszonyaink, kulturális, gazdasági, politikai problémáink — stb. — a hazai magyar nemzeti tudatot táplálják. Az össznemzeti „mi”-tudat ápolásában az említettekén kívül három nagyon aktív tényezőt emelek ki: a magyar rádió adása, a magyar TV s a magyar sportsikerek. A szlovák nemzettel való permanens kapcsolataink s nem utolsósorban az a tény, hogy a magyar kormány évtizedek óta nem vagy csak alig törődik velünk, a tudati elkülönülést fokozza. Azt hiszem, hogy a turistaforgalom következtében fokozódó személyes kapcsolatok is inkább a „másságunkat” tudatosítják, s nem az össznemzeti tudatot erősítik. Érdekes felfigyelni arra a jelen-

ségre is, hogy úgy érezzük, mintha más országok kisebbségi magyarjai lelkiségben közelebb állnának hozzánk...”

Csak néhány gondolatot idéztünk Kardos István cikkéből, ezek s még sok más állítása is rendkívül érdekes lehet számunkra is. Megállapításai között ugyan nem egy akad, amivel nem egyezünk, de ennek ellenére, vagy éppen ezért is, kölcsönös haszonnal járhatna a felvetett kérdésekről szervezett eszmecsere.

*

Január végén egyhetes filmszemináriumot tartottak Újvidéken, nyelv- és irodalomszakos tanároknak, s az volt a célja, hogy elősegítse a filmművészet erőteljesebb behatolását az iskolákba. Eddig ugyanis a hetedik művészet szinte teljes mértékben hiányzik a tantervekből, s általában az iskolák oktatói-nevelői tevékenységéből. Ez viszont szinte hihetetlen, s alig lehetne elfogadható magyarázatot találni a mostani állapotokra.

Tanítanak irodalmat, zenét, képzőművészetet, s ha nem is külön tantárgyként, de bizonyos mértékben minden művészet képviselve van az iskolák tananyagában. Éppen csak a filmművészet iránt nyilvánul meg mostoha viszony. Igaz, hogy ez a legfiatalabb művészet (tehát ki kell, hogy várja a sorát), tény azonban, hogy a diákifjúság körében a legnépszerűbb is. Ez közismert tény, senkinek sem kell bizonygatni, a fiatalság látogatja legtömegesebben és leghűsegebben a mozielőadásokat. Nem kétséges az sem, hogy a filmek, filmhősök, pozitív vagy negatív mintaképek nagymértékben befolyásolják a fiatalság arculatának a kialakulását, ezt tudva magától értetődik az igény, hogy az iskola, amennyire teheti, segítsen tanulóinak megérteni a filmalkotásokat, előkészítse őket egy-egy film művészeti értékének, mondanivalójának megértésére. Éppen mert a gyerekek szívesen mennek moziba, az iskola (azaz a társadalom) számára kiváló alkalom kínálkozik, hogy a filmek megfelelő tolmácsolásán keresztül is kedvező irányban befolyásolja az ifjúság fejlődését.

Az iskola mégis mintha ellenállna. Legalábbis így volt eddig. Nem nyitott kaput a filmnek. Most ez az újvidéki filmiskola mintha fordulópontot jelentene. A tanárok és előadók rendszeres képzésével lehetőség nyílik arra, hogy a filmművészet végre bevonuljon az iskolapadokba is, s a filmesztétika meg a filmművészet értékei közelebb kerüljenek a fiatalokhoz.

*

„Az utóbbi hónapokban, a romániai magyar színházak ügyével-bajával foglalkozó, megnőtt számú és éles, bíráló hangú cikkek visszatérő kérdése: egyik hazai magyar színház se legyen »utánjátszó«, a műsorokban minél több eredeti (lehetőleg hazai is!) s minél több országos ősbemutató szerepeljen” — olvassuk a romániai *Előre* egyik számában, s mert a főnti sorokban fölvetett kérdés a mi színházi viszonylatunkban is érdekes, idézzük még az alábbi sorokat is:

„Az az áldatlan »te is játszod, én is játszom, mi is játsszuk« darabátvételi láncreakció, mely éveken keresztül laposította a műsorokat, bénította a színházak arculatának kialakulását, kedvetlenítette a színészeket, lökte az előadásmásolás fortélyai felé a rendezőket, akarva-akaratlanul, mintha kissé oldódóban lenne. Legalábbis Sepsiszentgyörgyön, ahol három országos ősbemutató után (csak az új évadról beszélünk!) Krleža Agóniá-ja, D. D. Popescu Caesar-ja és e sorok írójának Mikes-e után, hetek óta egy negyedik, sőt egy ötödik ősbemutató próbái folynak.”

A cikkíró külön kiemeli, hogy az egyik bemutatásra készülő darab nem más, mint Faulkner *Rekviem egy apácaért* című drámája, melyet Albert Camus írt át színpadra. Mire ez a jegyzet megjelenik, már eldől, milyen sikert hozott a sepsiszentgyörgyi bemutató. Biztos, hogy „a Faulkner—Camus dráma súlyos, talán a könnyebb »étekhez« szokott közönséget nem csalogató, mondanivalójában, légkörében, gyötrelmes életidézésében »nehéz mű«, s mint előadás vizsgáztat rendezőt, színészt, sőt nézőt is.”

Éppen ezért, mi is kíváncsian várjuk, milyen eredménnyel tud megbirkózni egy (nem bántó értelemben, s nem lekicsinylőn) vidéki kisebbségi színház ezekkel a modern darab által támasztott követelményekkel.

*

Valószínűleg nagyon kevesen hallottak közülünk a La Chaux-de-Fonds-ban az óragyárosok által alapított Club 44-ről, s arról, hogy a klubesteken olyan jelentős egyéniségek is szerepeltek (előadók vagy vitapartnerek), mint Sartre, Marcuse, s hogy az egyik januárvégi rendezvényen fellépett Maurice Béjart, korunk egyik legnagyobb koreográfusa is.

Ez a marseille-i születésű, viszonylag fiatal koreográfus a balettművészetben már rendkívüli eredményeket ért el. Itt azonban nem műveivel, művészeti sikereivel kívánunk foglalkozni. Fontosabbnak tartjuk idézni néhány gondolatát, amit a mai balettről, de elsősorban korunk és a balett viszonyáról mondott.

„Egy koreográfus csak a művein keresztül tudja magát kifejezni — mondta. — Én egy táncnyelvet próbálok kialakítani, amely tovább megy annál, amit a szó kifejezhet, egy táncnyelvet, amelyik ha akarja, zene nélkül is kifejezheti magát. Mert nekem a tánc önmagában már zene.”

Ennél is érdekesebb, amit Béjart előadása végén a beszédhez való viszonyáról mondott, s arról, miért lett balettművész:

„Én félek a beszédétől. Ez elválaszt, szétvág. A szavak korrumpálódtak. Ma már nem lehet szerelmi jeleneteket írni a színháznak, de táncolni lehet őket. Ahol a szó megszűnik, kezdődik a tánc. Itt a balett esélye. A balett a huszadik század művészete, mert ez a test művészete egy olyan században, amelyik újra felfedezte a testet. Azután: a balett még fiatal művészet, amelyet nem terhel annyira a történelem, mint a zenét vagy az irodalmat: mit lehet ott még írni, mit nem írtak már meg?”

Egy-egy ilyen idézet után azt szokták mondani, érdemes elgondolkozni rajta. A balett népszerűsödéséről, felvirágzásáról azonban annyira biztató hírek érkeznek, hogy Béjart állításán: a balett a huszadik század művészete, már nem is kell gondolkodni, a gyakorlat már igazolja. Túl banális lenne a következtetés, az asszociáció, de olvasás közben ez jutott eszünkbe, s ideírjuk: ha már a beszéd elválaszt, a balett „nyelvét” viszont mindenki megértheti, nemzetiségre való tekintet nélkül, nem nyújt-e éppen ez is egy esélyt a balett számára itt Vajdaságban? ...

*

Nemrég arról értesültünk, hogy mintegy nyolcvan különféle mű jelent meg Franciaországban a tavalyi májusi eseményekkel kapcsolatban. Elképesztően nagy szám ez, még akkor is, ha tudjuk, hogy földrészünk e régi kulturális központjában más témáról is, az eseményektől függetlenül is, rengeteg könyvet kiadnak. Hogy ennek a számnak a jelentőségét, igazi súlyát érezhessünk, emlékeztetünk arra is, hogy ezeket

a nagyrészt politikai jellegű kiadványokat nyilván nem állami szubvenciók segítségével adták ki, hanem a kiadók alighanem elsősorban az olvasók érdeklődésére számítottak. A nyolcvan című tehát ki kellene, hogy fejezze nemcsak a kiadók élénk aktivitását, hanem az olvasóközönség rendkívüli érdeklődését is a párizsi egyetemisták és a munkásság megmozdulásai iránt. Annál is inkább valószínű ez a mindenképpen biztató jelenségre utaló feltevés, mert a szóban forgó könyvek összesen mintegy kétmillió példányszámban kerültek forgalomba. A politikai események tudományos megvilágítása iránt megnyilvánuló ilyen roppant érdeklődés mintha azt bizonyítaná: Ilyen vagy olyan formában, napról napra mind határozottabban megnyilvánul, hogy az egyszerű emberek sajátjuknak érzik a társadalmi, politikai történéseket, mindinkább felébred bennük az érdeklődés az események közötti összefüggések iránt, igényt tartanak ezek megértésére, s a megértés után talán a formálásra is...

*

Annyit írnak és beszélnek nálunk, különösen az utóbbi időben, a közművelődés pénzelésének a kérdéseiről, hogy igazán fölösleges lenne itt a sok meglevő mellett újabb elméletekkel szaporítani a szót. Nem is akarom sem az eddigi megoldásokat bírálni, sem az újabb javaslatok számát növelni. Azt hiszem mégis, jelezni kell itt, hogy a pénzelési módokról folyó több mint egyéves vitával végetért egy szakasz, mondhatnám úgy is, hogy a kultúra pénzeléséről szóló törvény meghozatalával egy fontos állomáshoz érkeztünk. Persze, dilemmák és megoldatlan kérdések ezután is lesznek, maradtak is, újabbak is keletkeznek; ez természetes. Magától értetődik az is, hogy kultúránkban nem csak a pénzelés körül akadnak megoldatlan kérdések, s hogy a több pénz még nem jelent okvetlenül jobb kultúrát, magasabb műveltségi szintet is.

Érdemes itt idézni Dr. Ljubomir Madžar cikkének egy részletét — a *Kultura* című folyóirat 2—3 számában jelent meg —, amelyben a pénzelés rendszerével foglalkozik: „Az eddigi fejtegetések ahhoz a következtetéshez vezetnek, hogy a kulturális szükségletek annyira különfélék, a kulturális tevékenységek pedig annyira heterogének, hogy a kultúra egész területét csak a különböző és komplementáris pénzelési rendszerek pozíciójával lehet hatékonyan szabályozni. A piac, már információs és alokációs hatékonysága miatt is, de különösen a sok decentralizált kezdeményezés kihasználásának lehetősége miatt, rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyek a gyors és az általános társadalmi szempontból racionális kulturális fejlődés egyik valóban nélkülözhetetlen hatóeszközevé teszik. Mivel azonban ez sok téren olyan mozgásokat hoz létre, amelyek nincsenek összhangban, nem konzisztensek a társadalmi optimummal, és mivel a kultúra területén, egészében véve, kevésbé hatékony, mint gazdasági téren, szükség mutatkozik a nempiaci mechanizmusra is. Ezek a mechanizmusok különösen szükségesek, amikor a nagy társadalmi szegmentumok vagy társadalmi egészek szintjén jelentkező szükségletekről van szó...”

*

A szlovákiai magyarság helyzetével foglalkozik egyik január végi egész oldalas cikkében az *Új Szó* c. pozsonyi napilap. A cikk a nemzetiségi alkotmánytörvény egyes tételeinek vizsgálatával kezdődik, később azonban igen bőven foglalkozik a magyar iskoláztatás kérdéseivel. Meglepődve állapítjuk meg, hogy sok érintett probléma számunkra is

ismert. A cikkíró többek között megállapítja, hogy „a magyar gyermekek jelentős hányada tanul szlovák tanítási nyelvű iskolában”. Ezek okait kutatva főleg két elterjedt megállapításnál időz, igyekezve megcáfolni ezeket. „Hivatalos adatok alapján — írja — meggyőződhattünk arról, hogy a múlt év folyamán tendenciózusan terjesztett hírek a magyar tanítási nyelvű iskolák alacsonyabb színvonaláról nem felelnek meg a valóságnak... Tehát nemcsak hogy nem lehetett bizonyítani azt az állítást, miszerint a magyar és a szlovák iskolák között színvonalkülönbség van, hanem a szakemberek véleménye éppen az ellenkezőjét támasztja alá: nincs különbség.”

Majd egy másik idézet:

„A magyar tanulók iskolai eredményei azt igazolják, hogy nem igaz az az állítás sem, miszerint a magyar gyermekek jobban érvényesülhetnek az egész országban, ha szlovák iskolát látogatnak. Bebizonyosodott, hogy a magyar iskolákban sem tanítanak gyengébb képességű és képesítésű tanárok, s a diákság tanulmányi eredményei sem rosszabbak más iskoláknál. A tanulók tárgyi tudása pedig olyan magas, hogy a főiskolákon éppúgy megállják a helyüket, mint a többiek. Hazafias magatartásukat sem vonhatja kétségbe senki. Az sem vitás, hogy a tárgyi tudás mellett a szlovák nyelvet is elsajátítják, s egyre tökéletesebben. A főiskolákat időről időre nagyobb számban hagyják el olyan magyar orvosok, mérnökök, tanárok és jogászok, akik előtanulmányaikat magyar iskolákban végezték.”

Szinte semmit sem tudunk ehhez hozzáadni, mintha a problémák, a tévhitek, előítéletek, s az ellenük való érvelés is azonos lenne a mieinkkel.

*

Rolf Hochhuth második színdarabja, *A katonák*, különösen a londoni bemutató után, igen viharos vitát váltott ki. A darabot eredetileg a londoni Nemzeti Színháznak kellett volna bemutatni, ezt azonban betiltották, később, miután sikert aratott Berlinben, New Yorkban és Kanadában, előadták egy londoni privát színházban is. A legnagyobb vitát az váltotta ki, hogy Hochhuth szerint maga Churchill készítette elő Sikorski tábornok, lengyel miniszterelnök tragikus halálát. Az író emiatt többek között rágalmazással vádolják.

Hochhuth hosszabb cikkben válaszol az őt ért vádakra, ebből csak néhány gondolatot emelünk ki:

„1. Személyemet illetően: az amerikaiak szülővárosomba való bevonulása előtt két nappal — 1945. április 3-án — töltöttem be tizennegyedik életéveimet. Nagyon csodálom, hogy abból kifolyólag, hogy mint gyermek és mint német éltem át a hitleri háborút, hogy ebből az következik, hogy Churchillről és 1943-ról nem szabad írnom...” A szerző ezután megemlíti, milyen német történelmi személyiségekről írtak, angol vagy más nem német írók vagy életrajzírók. Most, hogy őt sovinizmussal vádolják, hangsúlyozza, hogy a hitleri Németország ropant borzalmaival, Rotterdamtól Auschwitzig, Buchenwaldtól Belgrádig, Leningrádig, Belzecig vagy Londonig az ő drámája úgy mutatja be, mint a kemény ellenintézkedések okait. „Drámáim olvasói vagy nézői egy percre sem kételkedhetnek abban, hogy egyedül a nácik a felelősek a második világháború kitéréséért. És végül: mégiscsak én voltam az, aki elsőnek vitte színpadra Auschwitzot és a zsidógyilkos Eichmannt. Amikor én Eichmannt a Helytartó második jelenetében megrajzoltam, az izraeliek őt még nem rabolták el.”

A *Times*-ben Churchill hat neves munkatársának aláírásával meg-

jelent levél Sikorski meggyilkolására s ebben Churchill szerepére célzó részéről sajnálattal állapítja meg, hogy egy szóval sem magyarázzák az általa felsorakoztatott tényeket.

*

A belgrádi *Književne novine* folytatásokban közli Dragiša Živković egyetemi tanár *Moderno proučavanje književnosti* című cikkét. Alcíme: *Neki problemi visokoškolske nastave nacionalne književnosti*, s nyilván elsősorban a szerb irodalom tanításában szerzett tapasztalatokra támaszkodik, mégis egyes megállapításai számunkra is érdekesek, és hasznosnak bizonyulhatnak.

Živković kimerítően foglalkozik az irodalomelmélet oktatásának kérdéseivel, az alábbi gondolatok cikkének abból a részéből valók. A szerző szerint az irodalomelmélet tanítása döntő fontosságú a felsőiskolai oktatásban. Ez kell, hogy legyen az alapja az irodalom egész egyetemi tanulmányozásának, át kell, hogy hassa ennek a tanulmányozásnak minden szakaszát és formáját. Ezzel a szükségességgel szemben azonban megállapítja: „A mi rendszerint egyéves irodalomelméleti tanfolyamunk azonban, amelyen a hallgatók éppen hogy elsajátítják az irodalomelméleti terminológiát, szemmel láthatólag nem elegendő azoknak a szakmai-oktatói feladatoknak a megvalósítására, amelyeket a modern irodalmi oktatástól elvárunk. Irodalom szakos hallgatóink igen hiányos elméleti ismeretekkel hagyják el a fakultást, s amatőr módon közelítik meg az irodalmi műveket, az irodalmi elemzést, s ezért csak a legtehetségesebbek, és főleg egyéni útkereséssel, jutnak el egy többé-kevésbé hozzáértő és szerencsés irodalmi interpretációhoz; a többiek reménytelenül állnak a tanteremben a fiatal középiskolások tágra nyitott szemei előtt...”

A professzor azonban nem elégszik meg a helyzet pusztá megállapításával, konkrét javaslatok is vannak, amelyekkel az általa megállapított szükségletet kívánja kielégíttetni. Szerinte az irodalomelmélet tanítását ki kellene terjeszteni három, ha nem is mind a négy évre. Úgy véli, hogy az irodalomtörténeti oktatás racionalizálásával el lehetne kerülni a hallgatók további megterhelését.

Alig vitatható, hogy Živkovićnak igaza van. Alapos elméleti tudás nélkül nincs lehetőség egy-egy irodalmi mű hozzáértő elemzésére, ismertetésére se, a középiskolai tanárok enélkül nem végezhetik alapvető feladataikat. Ennek ellenére sem várható azonban, hogy javaslatát egyből elfogadják. Mint lenni szokott, jelentkeznek most majd a más szakos tanárok, s bizonygatják, hogy az ő tantárgyuk a legfontosabb, abból nem lehet lefaragni, csak hozzáadni lehet. De ettől függetlenül érdekesnek ígérkezik ez a vita, amely valójában az egyetemi oktatás megreformálására irányuló törekvésekbe illeszkedik bele.

HÍD IRODALMI, MŰESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT. — 1969. FEBRUÁR. — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADOÓRAK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRAIG. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYÓSZÁMLÁRA. BEFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON

